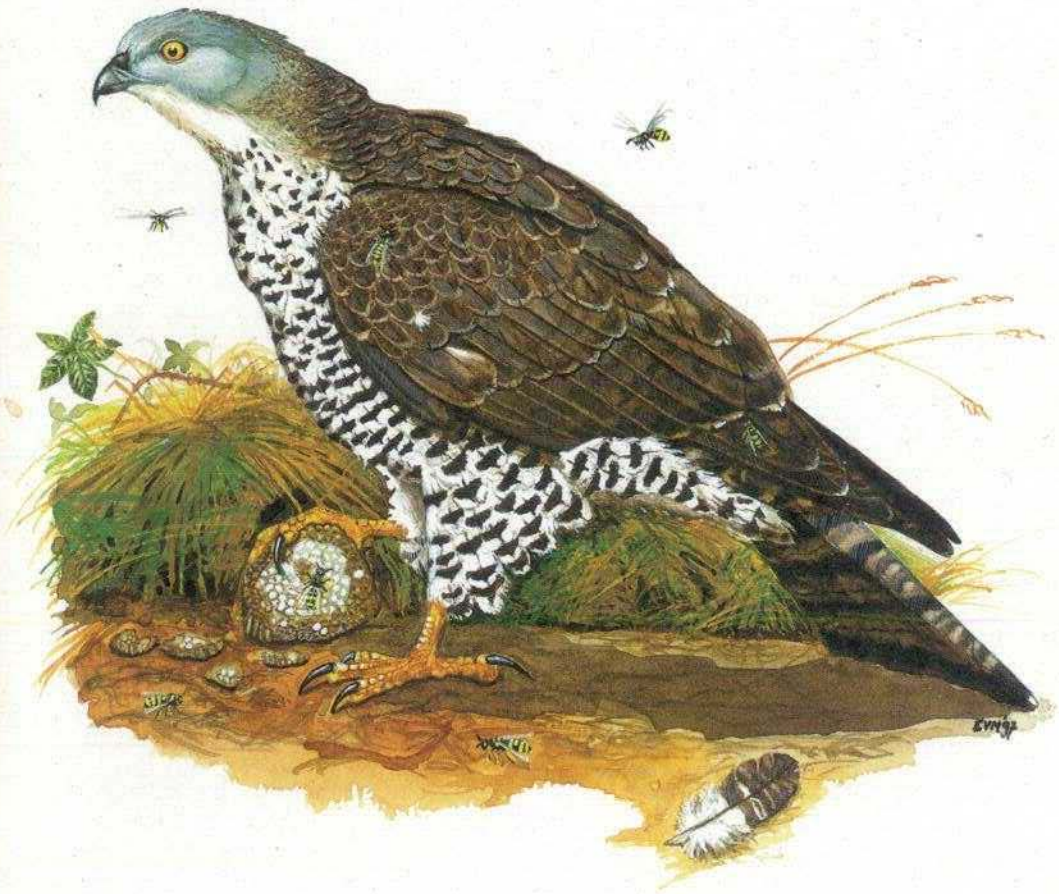

De Takkeling

Werkgroep Roofvogels Nederland

Vijfde jaargang (1997) nummer 3

Werkgroep Roofvogels Nederland

in samenwerking met Vogelbescherming Nederland

De Takkeling is een uitgave van de stichting Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN). De WRN is een landelijke werkgroep die, in samenwerking met Vogelbescherming Nederland, de belangen behartigt van de Nederlandse roofvogels. Naast activiteiten als het geven van voorlichting en het stimuleren van maatregelen voor een efficiënte roofvogelbescherming, voert de WRN gestandaardiseerd onderzoek uit naar de ecologie van de in ons land voorkomende soorten.

Bestuur

Voorzitter:	Rob Vogel (SOVON)
Secretaris:	Maria Quist
Penningmeester:	Ton Eggenhuizen (Vogelbescherming Nederland)
Leden:	Frank de Roder (Staatsbosbeheer), Gerrit van Ommering (LNV), Ferry Reinhardt (AID)
Landelijk coördinator:	Maria Quist
Administratieve ondersteuning:	Ans Blanckenborg

Redactie:	Rob Bijlsma, Maria Quist
Opmaak:	Textline, Drachten
Drukwerk:	Pet bv, Hoogeveen

Redactieadres: Postbus 54, 8426 DA Appelscha. Tel. 0516 - 432660, fax 0516 - 433330

U kunt onze activiteiten steunen door donateur of actief lid te worden van de WRN. U ontvangt dan naar wens drie maal per jaar de Takkeling (februari, juni en oktober) of eenmaal per jaar een nieuwsbrief. De minimale jaarlijkse bijdrage is fl. 25,-; meer is welkom.

U kunt lid worden door uw bijdrage over te maken op postgiro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels te Appelscha, o.v.v. "nieuw lid - Takkeling" of "nieuw lid - nieuwsbrief".

De Takkeling

Vijfde jaargang (1997) nummer 3

Werkgroep Roofvogels Nederland

Foto. Juvenile Wespindief (Warp) op leeftijd van 75 dagen, rustend aan rand heideveldje bij Bokkenleegte, 21 september 1997 (Rob Bijlsma). *Juvenile Honey Buzzard (75 days old), resting near Bokkenleegte, Drenthe, 21 September 1997.*

Intro

Maria Quist

Het is een merkwaardig maar vooral een buitengewoon interessant seizoen geweest met veel tragiek in het veld. Niet alleen kende de muizenstand het afgelopen voorjaar een dieptepunt met alle sterfte van dien voor de muizenetende roofvogels en uilen, ook de stand van de wespen was uiterst laag. De laagste sinds tenminste 25 jaar. Zes nachten met vorst in april en mei waren hiervan (waarschijnlijk) de oorzaak. Deze late, aanhoudende, kou betekende een zware slag voor de wespen, waarvan ze zich gedurende de zomermaanden niet meer hebben hersteld.

Voedsel is één van de belangrijkste, zo niet dé belangrijke factor voor broedsucces. Wanneer voldoende voedsel ontbreekt om wat voor reden dan ook, heeft dit negatieve gevolgen voor het aantal territoria, het aantal eieren en de overlevingskansen van het aantal jongen dat met succes uitvliegt.

Sommige dingen zijn niet te voorspellen in de natuur, andere wel. Dit zagen we aankomen en we hielden ons hart vast voor de pas uitgekomen Wespendifjes. Jonge Haviken zijn een lust voor het oog, Sperwertjes vertederend, Boomvalken zijn werkelijk schitterend. Jonge Wespendifven in je inventarisatiegebied echter is voor velen het summum. Iets om over op te scheppen.

De bange vermoedens werden werkelijkheid, zoals bleek uit eigen ervaringen, de telefoontjes en brieven die we kregen en de inhoud van de nestkaarten die we tot nu toe ontvingen. Met de legsels was nog niets aan de hand, in de meeste gevallen twee eieren, zoals gebruikelijk. Van de twee uitgekomen jongen legde echter minimaal één het loodje. Ook trad forse sterfte op onder al uitgevlogen jongen. Dit laatste werd bevestigd door berichten uit diverse vogelasiels in heel Nederland. Volgend jaar hopelijk beter. Ter compensatie in deze Takkeling vier artikelen over de Wespendif.

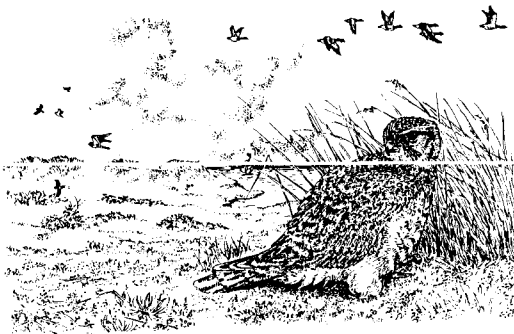
Dan nu in het kort het overige nieuws: Voor het eerst in het bestaan van de WRN is een serieus conflict gerezen tussen het bestuur en enkele leden. Het betreft een kwestie die speelt in Noord-Brabant en betrekking heeft op de valkerij. Meer hierover bij Oproepen en Mededelingen. In de volgende Takkeling zullen we aan de hand hiervan verder ingaan op de doelstellingen en methoden van de WRN. Hoewel de WRN een stichting is en geen vereniging wordt het zeer gewaardeerd wanneer onze leden meedenken en (kritische) reageren.

De Landelijke Roofvogeldag wordt dit jaar gehouden op zaterdag 28 februari te Meppel en komt deels in het teken te staan van Afrika: Afrikaanse muziek en Afrikaanse roofvogels. In deze Takkeling het inschrijfformulier. Zie verder in Oproepen en Mededelingen.

De WRN is bezig een cursusdag te organiseren voor politiemensen met betrekking tot het opsporen van roofvogelvervolging. De cursus bestaat (a) uit een lezing over roofvogels en hun leefwijze en vervolging in het algemeen en (b) een lezing van een politiemans (tevens WRNer) die veel ervaring heeft opgedaan op het gebied van opsporing van roofvogelvervolgers. Indien mogelijk wordt de dag afgesloten (of begonnen) met een bezoek aan het veld. Dit laatste onderdeel kan ook plaatsvinden op een geschikter tijdstip, in het broedseizoen. We hebben alle politiekorpsen in den lande aangeschreven en inmiddels diverse reacties binnengekregen. De eerste cursusdagen staan gepland voor januari 1998.

In het oktobernummer van vorig jaar raadde ik U allemaal aan eens lekker van de roofvogel trek te genieten, in uw omgeving of nog beter, in Falsterbo (Zweden). Ik kom net terug uit Falsterbo. Elk jaar heb ik de kriebels wanneer ik de trekgeluiden weer opvang, maar het is meestal druk, druk, druk. Zo ook dit jaar. Het enige wat er dan opzit is gewoon gaan! Werk blijft er altijd en de dagen met al het moois gaan voorbij. En wat is het goed bevallen! Schitterend weer, grote groepen Rode Wouwen, Buizerds en Ruigpoten, een eindeloze stroom Sperwers, Kraanvogels en natuurlijk weer veel gezelligheid. Het zit daar namelijk vol met vogelvolk, waaronder veel WRNers. Wanneer U het ook wel ziet zitten, maar de drempel nog wat te hoog is, kunt U contact opnemen met Erwin van Maanen (tel. 026 - 4430941). Erwin denkt erover om (roof)vogelreizen te organiseren, o.a. naar Falsterbo.

Dat was het weer. Als alles meezit krijgt U deze oktober-Takkeling, ondanks de Falsterbotrip van de voltallige redactie, nog op tijd in de bus. Mensen, geniet van de herfst en de naderende winter! Het hééft ook wel weer wat: kleurige bladeren, herfststormen, sneeuw en ijs, ganzen kijken, voerplekken in de tuin, erwtensoep en boerenkool met worst, lekker bij de kachel met een mooi boek... Veel genoeg met al het moois buiten en de gezelligheid binnen en de hartelijke groeten voor U allemaal!

Tekening: Kees de Grijp

Het Franse platteland, leuker dan je denkt!

Kees van Scharenburg

Veel vogelaars kennen Frankrijk alleen van de geijkte gebieden als de Camarque of vanaf de wegen naar vogelrijke gebieden in Spanje. Toch loont het de moeite eens van de gebaande paden af te wijken, bijvoorbeeld van de snelweg Poitiers - Bordeaux. Als je dat doet ter hoogte van Niort beland je in het departement Deux-Sevres, een beetje achtergebleven agrarisch gebied. Het bestaat uit open tot besloten, licht glooiende landschappen. Het zuidelijk deel is open en bestaat uit grote vlakten met granen, maïs en zonnebloemen. Het noorden is meer besloten met meidoornhagen en houtwallen. Er is ook wat meer grasland. De gebieden worden doorsneden door met opgaand geboomte omzoomde rivieren en beken. Deux-Sèvres grenst in het westen aan het departement Charente-Maritime waarin de bekende havenstad La Rochelle (met een prachtig zeeaquarium) is gelegen. Niort is de hoofdstad van Deux-Sevres en het wemelt er van de Gierzwaluwen en natuurlijk zijn daarop jagende Boomvalken niet ver weg. Ten zuidoosten van Niort ligt het enige grote bos, het Forêt de Chizé. Dit is deels afgesloten, maar het opengestelde deel (pas op voor een loslopende Poema!) geeft een aardig beeld van wat het bos te bieden heeft. En dat is veel. Niet alleen komen er roofvogels voor als Slangenarend, Zwarte Wouw, Buizerd, Wespendif, Havik, Sperwer, Torenvalk en Boomvalk, het is ook zeer zangvogelrijk.

In de avond zijn Nachtzwaluw en Bosuil te horen. Ook de overige fauna is goed vertegenwoordigd met zoogdieren als Wild Zwijn, Ree, Boommarter, Das, Vos, Eekhoorn en leuke soorten als Relmuis en Eikelmuis. Verder zijn er grote aantallen Libellen, Krekels en Vlinders en je struikelt er bij wijze van spreken over de Vliegende Hert en Glimwormen.

De omgeving van het bos bestaat uit grootschalige akkergebieden waar flink wat Grauwe Kiekendieven, Zwarte Wouwen, Torenvalken en een enkele Blauwe Kiekendief en Slangenarend zich laten zien. De akkers worden verder bevolkt door Grielen, Kleine Trappen, Rode Patrijzen, Kwartels, Veldleeuweriken, Cirlgorzen, Putters, Groenlingen, Europese Kanaries en in wat mindere mate Kuifleeuweriken, Roodborsttaiputen en Grauwe Gorzen. Merk op dat een aanzienlijk deel van deze soorten zaadeter is. Opvallend is het vrijwel ontbreken van Kieviten, Graspiepers en Gele Kwikstaarten. Het Biologisch station van Chizé, waar ik op bezoek was, doet ondermeer onderzoek naar de avifauna van het cultuurland. Grauwe Kiekendief, Kleine Trap en Griel staan daarbij centraal. Net als in Groningen hangt het reproductiesucces van de Grauwe Kiek in dit deel van Frankrijk in belangrijke mate af van nestbeschermingsactiviteiten. De Franse populatie bedraagt ongeveer 3000 broedparen; van 1000 paar wordt het nest beschermd. Een enorme prestatie, als je nagaat wat dat voor werk met zich meebrengt. Overigens, 1997 was een matig jaar voor de soort, omdat de Veldmuis, ook daar de belangrijkste voedselbron, een daljaar had.

De het cultuurland doorsnijdende beekdalen zijn juweeltjes, maar niet beschermd, omdat er volgens de Fransen genoeg van zijn. Overal zijn Groene Spechten, Wielewalen en Zomertortels aanwezig. Wat schaarser zijn Middelste Bonte Specht, Hop en IJsvogel. En natuurlijk zijn er Buizerds, Zwarte Wouwen, een enkele Wespendif, Havik, Sperwer, Toren- en Boomvalk. Kortom, het gaat om een voor Nederlandse begrippen rijk agrarisch cultuurland waar zelfs een groot deel van onze natuurgebieden maar schraal bij afsteekt. Die rijkdom hangt samen met de grote oppervlakte ruigten, bermen en extensief beheerde overhoeken. De akkers zelf worden intensief beheerd, maar doen door de grote oppervlakte extensief aan.

Het wat meer besloten noorden waar leuke middeleeuwse stadjes als Parthenay, Airvault en Thouars liggen, toont hetzelfde beeld. Wel heb ik er wat meer Grauwe Klauwieren gezien en 's nachts tussen het grielengeroep door de Dwergooruil gehoord.

In het westen liggen de 'Marais de Poitevin', een uitgestrekt poldergebied met moerassen waar de streek veel reclame voor maakt. Dat viel wat tegen, een groot deel van de polders wordt inmiddels intensief beheerd en waar dat niet geval is lijkt het wel op Giethoorn met de daarbij behorende drukte. Het water heeft er door de grote voedselrijkdom de kleur van erwtensoep. Je kunt er wel de Bruine Kiekendief scoren. Een veel leuker poldergebied ligt ten zuiden van het stadje Rochelle: de 'Marais de Brouage'. Het gebied is genoemd naar het vrijwel onbewoonde vestingstadje Brouage en ligt in de 'Charente-Maritime'. De polders zien eruit, zoals ik me voorstel dat de Nederlandse polders er eeuwen geleden bij lagen. Het gebied heeft een wijds karakter, is slecht ontsloten, zeer waterrijk en vrijwel onbewoond. De oppervlakte bedraagt ongeveer 7500 ha. De graslanden zijn zeer reliëfrijk en worden extensief beweide met vleesvee. Bij het plaatsje Moëze ligt het enige (niet vrij toegankelijk) reservaat van 200 ha. Er is een open verbinding met de zee.

Een dagje rondkijken leverde de volgende aantallen roofvogels op: Slangenarend 2, Zwarte Wouw 82, Bruine Kiekendief 30, Blauwe Kiekendief 1, Grauwe Kiekendief 8, Buizerd 13, Wespendif 3, Sperwer 2. Verder tientallen Torenvalken, een Velduil en op een verlaten huis twee Steenuilen. De Zwarte Wouwen vlogen in groepjes en een aanzienlijk deel was juveniel. De Torenvalken bewoonden kasten die aan palen met ooievaarsnesten hingen, een leuke manier van samenwonen.

De rijkdom aan roofvogels en uilen doet vermoeden dat er nog veel meer vogels moeten zitten. Nou dat klopt. Naast de al genoemde Ooievaars vind je er dan ook Blauwe Reigers, Purpurreigers, Kleine Zilverreigers, Koereigers, veel steltlopers waaronder de Steltkluut, Zwarte Sterns, Blauwborsten, Waaiersaartrietzangers, Grauwe Klauwieren, Grauwe Gorzen etc. Bij het lopen moet je oppassen voor de door Beverratten veroorzaakte valkuilen.

Ik hoop dat deze wat VVV-achtige beschrijving jullie een indruk geeft van wat er op het Franse platteland te zien is, en stimuleert om er zelf eens een kijkje te nemen.

Adres: Zonland 71, 9734 BM Groningen.

Vale Gieren in Kroatië

Hans Dekker

Ontmoeting met gieren

In het voorjaar van 1997 brachten mijn gezin en ik enige genoeglijke dagen door in Kroatië. Wij maakten een rondreis met auto en caravan langs de Noordwest-kust van het Kroatische deel van de Adriatische zee. Via Rijeka bezochten we allereerst de ruige kusten van het eiland Krk, staken toen met de boot over naar de eilanden Cres en Losinj en vervolgden wederom met de boot onze reis in de richting van Istrië. Tijdens onze reizen besteden wij altijd veel aandacht aan natuur en landschap in de bezochte gebieden. Op Krk waren het met name de ontelbare bloeiende cyclamen met daartussen vele andere soorten zoals orchideeën die ons boeiden. Op Cres werden wij echter totaal verrast door vele tientallen Vale gieren, die we al kort na onze ontscheping ontdekten. Tijdens de reis over het eiland naar camping Baldarin, gelegen op het zuidelijkste puntje van dit langgerekte eiland, zagen wij de gieren telkens weer. Ook later, tijdens uitstapjes, kwamen we de gieren steeds tegen. Soms vlogen de dieren op slechts een meter of tien over, waardoor we ze nauwkeurig konden bekijken en onder de indruk geraakten van hun grootte. Later, kort na in Istrië aan wal te zijn gestapt, zagen we nog een eenzame Vale gier. Daarna was het gebeurd.

Het eiland Cres

Cres is een heel interessant eiland. Het bestaat voornamelijk uit een langgerekte bergrug die uit zee omhoogrijst tot ongeveer 600 meter boven zeeniveau. De rug, die meer dan 100 km lang is, is slechts in de noordelijke helft intensief met bos begroeid. De zuidelijke helft bestaat voornamelijk uit door schapen begraaide steenvlaktes met miljoenen jeneverbessen. Veel terreinen zijn door ongeveer anderhalf meter hoge muurtjes in percelen verdeeld. Dorpen zijn schaars, sommige gehuchten zijn alleen via muilezelpaden te bereiken. Alleen in de hoofdplaats Krk leven een paar duizend zielen in relatieve eenzaamheid.

Aangezien het gehele eiland uit water doorlatend kalkgesteente bestaat, zijn karstverschijnselen, zoals dolines, talrijk. Open water daarentegen is zeldzaam. Merkwaardig genoeg is er wel een groot zoetwatermeer, dat via onderaardse stromen vanaf het vaste land gevoed wordt. De steenvlaktes zijn onder andere vanwege de droogte en het vrij spel van de wind slechts spaarzaam begroeid. Lavendel, tijm en een eenzame orchidee bepalen het beeld. Hier en daar is wat licht bos van Steeneiken en dennen, vooral langs de kust. Schapen kunnen in dit desolate, maar indrukwekkende landschap blijkbaar nog voldoende te vreten vinden. De Vale Gieren hebben hier de belangrijke taak dode schapen op te ruimen.

Foto: Het betreffende landschap in Kroatië in voorjaar 1997 (Yvonne Dekker). *Landscape of Croatia.*

De situatie van de Vale Gier in Kroatië

De Vale Gier is in Kroatië met uitsterven bedreigd. In 1996 waren er tussen 120 en 150 paren aanwezig in het gehele land. Hiervan leeft het grootste deel op Cres. Verder komen nog kolonies voor in het op het vasteland gelegen Nationaal Park Paklenica en op enkele zuidelijk gelegen eilanden. Onderzoek wees uit, dat de dieren hier broeden op rotswanden met een gemiddelde afstand tussen de nesten van 35 m. Bij zwerftochten op zoek naar voedsel kunnen de dieren meer dan 60 km van de horst afdwalen (Mebs T. 1989. Roofvogels van Europa. Thieme, Baarn). De overheid doet op Cres haar best om de oude traditie in ere te houden. Dit houdt onder meer in dat de verweving tussen extensieve schapenhouderij en Vale Gieren wordt gestimuleerd. Het behoud van de Vale Gieren op Cres kan namelijk niet anders dan door ook hun voedselbron in stand te houden. Men tracht verder een milieuvriendelijk beheer van het eiland van de grond te krijgen, door zich sterk te richten op 'ecotoerisme' en ander vormen van ecologische invulling van het gebruik van eiland. Een voorbeeld daarvan is het instellen van een speciaal dolfijnenreservaat -het enige in Europa- voor de kust van Cres en Losinj om de kolonie van 150 Dolfijnen te beschermen (Willkommen in Kroatië nummer 1, maart 1997).

De Vale Gier terug

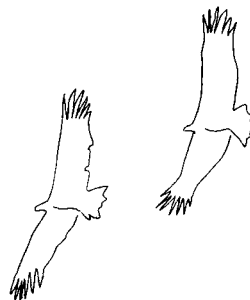
Momenteel komen er nog ongeveer 4000 broedparen van de Vale gier voor in Europa. Hiervan broedt 75% in Spanje. Elders is de soort zeer schaars geworden. In Europa zijn

diverse projecten gaande die de lokale bescherming of herintroductie van de Vale Gier tot doel hebben. Het herintroductieproject in de Cevennen, waar de Vale Gier na jaren van actie definitief terug is, is een goed voorbeeld van een succesvol project. Ook elders, zoals in de Alpen, is men bezig de Vale Gier terug te brengen. Het behoud van belangrijke bronpopulaties zoals op Cres, door de belangrijkste basis voor het voortbestaan, de extensieve schapenhouderij, te stimuleren is uiteraard te prefereren boven herintroductie waar dan ook. Vale Gieren zijn in staat om grote afstanden af te leggen. Zo overzomeren ongepaarde jonge vogels uit de Balkan al sinds mensenheugnis in de Alpen, onder andere in het Raurisdal (Oostenrijk). Door ook elders te werken aan het herstel van de voedselsituatie, kan het voor de Vale Gier aantrekkelijk worden zich vanuit bronpopulaties weer in deze gebieden te vestigen. Aan de overkant van de Adriatische zee, in Midden- en Zuid-Italië, waar de Vale Gier al even lang weg is, zijn de condities voor terugkeer aan het verbeteren. Door de instelling van vier vrijwel aaneengesloten nationale parken is er een beschermde oppervlakte ontstaan van meer dan 300.000 ha. De Appenijnenwolf, -beer en -gems zijn al duidelijk toegenomen. Daarnaast is de Lynx spontaan teruggekeerd en zijn ook vier Jakhalzen gesignaleerd. Steenarend en Slechtvalk doen het hier goed, het wachten is nu op de Vale Gier. Schapen zijn er genoeg.

Nooit meer weg

Kroatië is voor natuurliefhebbers een schitterend vakantie-land. Wij waren getuige van een dagelijks terugkerende Hop, die voedsel zocht bijna onder onze caravan. Verder zagen we luidruchtige, langszeilende Bijeneters, veel fouragerende Kleine Zilverreigers en uiterst talrijke Grauwe Klauwieren. Het land is rijk aan nationale parken, zowel op de eilanden als op het vaste land. Meer dan duizend eilanden met diepblauw, helder water in eenzame met witte kalksteen omzoomde baaien liggen voor de langgerekte kust. Als ik een gier was wilde ik hier nooit meer weg...

Adres: Mortonhof 42, 7908 AP Hoogeveen.

Havik

Hij leeft, hij is hier nog, hij lééft,
een vorst, in luchten plechtig zwevend
hoog in luchten
mooi
móói, zo machtig en zo mooi
konijnen vluchten, grote vogels vluchten
voor het fraai vertoon van langzaam
langzaam vleugelslagen-spel
boven Brabants prooi- en
voedselparadijs

een diepe duik in donker bos
geschreeuw en stilte van de dood
op verend mos een snelle dood
beetje rood op groen wat rest...

daar gaat hij weer de vorst
gepiep gekrijs vanuit hoge boom
schrille hongerklanken zwijgen
als havik neerdaalt op het nest

hij leeft, hij is hier nog, hij lééft
maar bioloog, wel zeer geboeid
treurt om opgejaagd en uitgeroeid
van koning vogel die door luchten zweeft...

Carole Vos

Bladwijzer bij Natuur in Noord-Brabant *Twee eeuwen plant en dier*. Uitgegeven door het Brabants Landschap.

Waarom wordt een roofvogel agressief?

Jos Custers

Begin april dit jaar vond ik een nest van een Buizerd vlak bij mijn werk. Ik kon de Buizerd dus dagelijks observeren. Op 19 april werd door een kennis bij het nest een lichtgekleurde Buizerd gevonden en bij mij gebracht (ondergetekende is tevens asielhouder). Hij lag langs de spoorlijn en had van een hazenkadaver gegeten. Na onderzoek door een dierenarts werd hersenschudding en een gebroken vleugel geconstateerd. De vogel knapte voorspoedig op, kreeg een ring om (6091256) en kon op 9 mei weer worden vrijgelaten. Hij was op grote afstand te herkennen aan zijn lichte, vrijwel witte verenpak.

De andere helft van het paar had ondertussen gewoon doorgebroed want weldra verschenen de eerste kalkspeters onder het nest. Toen de jongen ± 10 dagen oud waren begon de "witte" nukken te krijgen en viel fietsers aan die binnen een straal van 25 meter van zijn nest voorbijkwamen (zie krantenartikel). Dit gebeurde altijd van achteren en op het hoofd gericht. Het dier was opvallend minder schuw dan zijn soortgenoten wat volgens mij te wijten is aan de revalidatietijd in het vogelasiel.

Eerder heb ik ook zoiets meegemaakt met een nestjong van ± 14 dagen oud. Door boswerkzaamheden werd een nestboom van een Buizerd omgezaagd. Er vielen twee jongen uit, een dood en een met een gebroken poot. De poot werd gespalkt en de vogel met de hand grootgebracht. Toen hij volgroeid was werd hij losgelaten, maar bleef nog geruime tijd in de buurt en was niet echt mensenschuw. In de herfst heb ik daarna niets meer van hem vernomen, maar in het voorjaar (broedtijd) kwamen er verschillende berichten van fietsers en trimmers die door een Buizerd werden aangevallen. Bij navraag bleek dit in de buurt van het nest te zijn waar de bewuste asielvogel inmiddels jongen had. Volgens mij hebben berichten over agressieve roofvogels in de broedtijd en vooral wanneer er jongen zijn, vaak betrekking op gerevalideerde vogels.

Adres: Venloseweg 61, 5993 PH Maasbree

Opnieuw aanval buizerd achter veiling ZON 1/7/91

GRUBBENVORST • Voor de tweede keer in één maand is een inwoner van Grubbenvorst achter het terrein van veiling ZON aangevallen door een buizerd.

Nadat op 12 juni een fietser een klap van een vogel meekreeg, werd vrijdag opnieuw een fietser door een buizerd aangevallen. De 62-jarige Wim Kurris reed bij de spoorwegovergang in de St. Jansweg. „Ik dacht dat ik met een stuk hout op mijn hoofd geslagen werd. Toen ik me omdraaide zag ik een buizerd wegvliegen”, vertelt hij.

Ook Kurris kwam er met een paar flinke schrammen van af en kiest voorlopig een ander weggetje. Hij raadpleegde verder een bioloog. „Omdat het de tweede keer is, leek het hem goed mogelijk dat er een nest achter de veiling zit. Nu het vakantie seizoen aanbreekt, lijkt me dat een waarschuwing waard voor mensen die daar willen gaan fietsen.” Bij de politie zijn geen verdere meldingen bekend.

Ontbrekende staartpennen bij Wespendienven *Pernis apivorus*

Gerard Müskens

De Wespendief is een roofvogel, die in West- en Centraal-Afrika overwintert en 's zomers naar Europa komt om te broeden (Cramp & Simmons 1980). In Nederland arriveren de meeste Wespendienven in mei en vanaf het einde van deze maand kan men legfels aantreffen (Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel 1971).

Van de rui is erg weinig bekend. Glutz *et al.* (1971) vermelden dat er vanaf het uitkomen van de eieren in begin juli hooguit drie binnenste handpennen (handpen 1-3) worden geruid. Soms wordt er helemaal niet geruid in de broedgebieden. Pas na aankomst in het overwinteringsgebied wordt de rui voltooid (Glutz *et al.* 1971). Dit beeld wordt door ons na vele jaren van nestcontroles bij Wespendienven in zoverre bevestigd, dat er behalve handpen 1 en soms handpen 2 ook wel eens een enkele armpen, staartpen en wat dekveren worden gevonden. Maar bij sommige Wespendienven gebeurt er af en toe iets vreemds met de staartpennen...

Op 13 juni 1996 werd mij in de bossen bij Schinveld door W. Quadackers een nest getoond waarop een Wespendief zou broeden of gebroed zou hebben. Enkele dagen eerder had hij onder dat nest in een els enkele veren van deze roofvogel gevonden. Er lagen echter nog meer veren rondom de nestboom, vrijwel allemaal staartpennen. De tekening was echter niet bij alle veren uniform en er waren zeven staartpennen uit het rechterdeel van de staart afkomstig. Het betrof hier dus twee Wespendienven, omdat een Wespendief zes linker en zes rechter staartpennen heeft. Behalve de genoemde zeven rechter staartpennen lagen er nog een bovenarmpen links en een staartpen links (zie foto). In de nestrand hing nóg een staartpen, welke niet werd verzameld. Geen van de veren was afgebeten, dus predatie door een marter kon worden uitgesloten.

Van beide Wespendienven waren de buitenste rechter staartpennen aanwezig. Van de overige pennen is niet met zekerheid na te gaan welke overeenkomstig zijn (Foto 1). Het is niet duidelijk of de pennen aan een vrouwtje, een mannetje of aan beide toebehoorden. Gezien de lengtes en de tekening staan alle mogelijkheden open (van Manen & Bijlsma 1995). Sporen van beschadigingen door (grof) geweld werden nauwelijks aangetroffen. Met uitzondering van één pen, die aan de basis van de binnenvlag een lichte beschadiging had, zagen alle veren er op de normale slijtage na gaaf uit. Helaas werden er in dit gebied in deze periode geen Wespendienven meer waargenomen, noch bij het nest noch in de omgeving. Zodoende ontbreken waarnemingen van staartloze of bijna staartloze Wespendienven.

De andere voorvallen komen van Theo van Lent. Hij vertelde mij over Wespendienven in twee verschillende jaren, waarvan een aantal staartpennen ontbrak (Figuur 1). De volgende citaten komen uit zijn dagboek:

“Op 6 augustus j.l. (1997) zag ik aan de Torenavalkweg in Zuidelijk Flevoland een middelgrote roofvogel in tegenlicht boven mij zeilend, die me even in de problemen bracht. Zonder kijker zag ik geen staart, maar met de Leitz (10x40) erop bleek de staart uit één, hooguit twee pennen te bestaan, die naast elkaar lagen. De drie banden waren prachtig te zien op de doorschijnende staartveren: een Wespendif. De vogel zeilde zonder te schroeven in N.O. richting weg. Hij leek geen last te hebben van zijn gebrek; geen extra vleugelslagen; net zo gemakkelijk in de lucht als de diverse Buizerden en zelfs een Grauwe Kiekendif die ik die dag zag.”

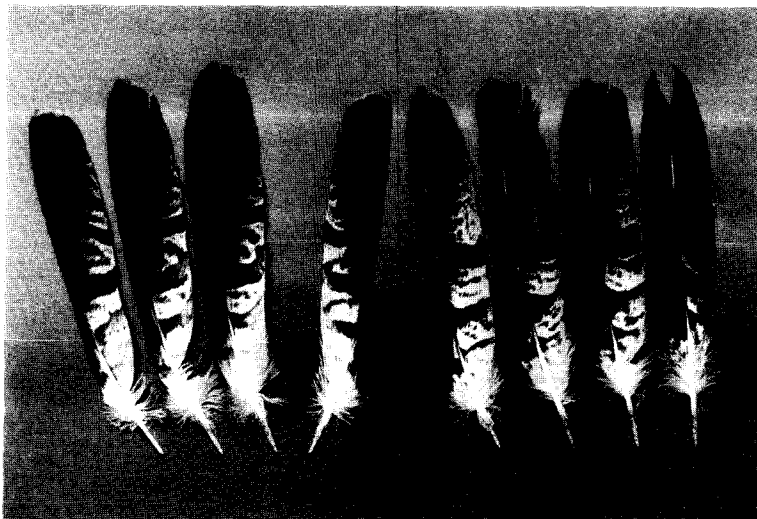

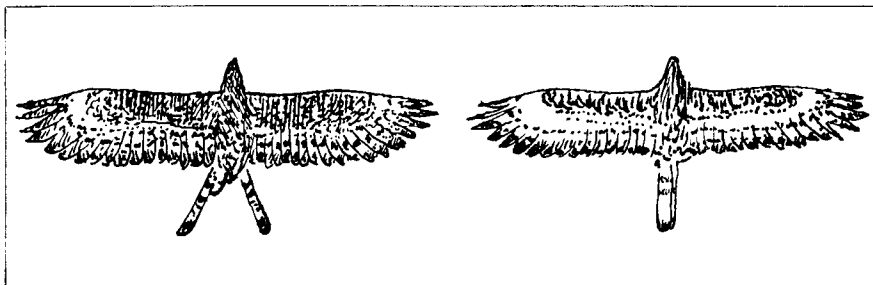
Foto 1. Staartpennen van twee adulte Wespendifen, gevonden te Schinveld op 13 juni 1996. Lengte van de pennen v.l.n.r. 256, 273, 279, 259 (vogel I), 260, (266, sleet), 262 en 256 mm (vogel II) (Foto: Gerard Müskens). *Rectrices of two adult Honey Buzzards found underneath nest at Schinveld on 13 June 1996. Length of rectrices from left to right: 256, 273, 279, 259 (bird I), 260, 266 (abraded), 262 and ? mm (bird II).*

Ik (Theo van Lent) herinnerde me meteen een waarneming uit Noord-Duitsland in 1967, en thuis gekomen zocht ik deze op:

“16 augustus 1967: De Wespendif kwam met drie soortgenoten en een Buizerd in de blauwe lucht (...). Eén van het wespendifgezin had merkwaardig geruid: hij had geen staart, om precies te zijn twee staartveren en een aanliggend klein staartveertje. Hij had moeite om met de andere twee mee te schroeven. Hij sloeg meer met de vleugels. De Wespendifen schroefden met V-vormige vleugels, maar zeer ondiep en zeilden met rechte of omlaag gehouden vleugels. Ze waren spoedig op grote hoogte.”

De overeenkomst in deze waarnemingen is dat bij alle Wespendifen een zeer groot

deel van de staartpennen ontbrak. Wat verschilt is, dat de staartveren van de Wespendien uit Schinveld begin juni zijn verloren en de staartpennen van de waargenomen Wespendien pas begin augustus. Bij de Wespendien in Noord-Duitsland was nog een aangroeiende pen zichtbaar, waarschijnlijk een pen die 'normaal' was geruid. In de literatuur wordt geen melding gemaakt van staartpenruï in de broedgebieden, maar uit eigen ervaringen weten we dat er soms een of twee staartpennen worden geruid. Toch lijkt het er sterk op dat er bij alle vier de genoemde gevallen iets ongewoons moet zijn gebeurd, waardoor een groot deel van de staartpennen plotseling werd verloren.

Figuur 1. Adulte Wespendien in Noord-Duitsland op 16 augustus 1967 (links) en adulte Wespendien in Zuidelijk Flevoland op 6 augustus 1997 (rechts). Naar veldschetsen. (Theo van Lent). *Adult Honey Buzzard in northern Germany on 16 August 1967 (left) and adult Honey Buzzard in Zuidelijk Flevoland on 6 August 1997 (right). After field sketches. (Theo van Lent).*

Men kan zich voorstellen dat een Havik probeert een Wespendien te pakken (al tweemaal vonden wij een volwassen geslagen Wespendien; zie ook Hauff (1997) voor de beschrijving van een vangpoging van een broedende Wespendien door een Havik), maar dat daarbij alleen de staart het (deels) moest ontgelden. Dat de Wespendien hierbij zelf een handje heeft meegeholpen door zijn staartveren te laten vallen om daarmee een Havik op een dwaalspoor te brengen, kan men zich eveneens voorstellen. Dat zou betekenen dat er sprake moet zijn geweest van schrikruï, iets wat we van o.a. duiven, lijsters en hoenders (vaak prooivogels!) ook kennen. Een vogel kan nog redelijk vliegen zonder staart, hetgeen zonder hand- en armpennen onmogelijk is. Staartpennen zijn dan ook de enige pennen die in noodgevallen kunnen worden gemist. De belangrijkste functies die ze vervullen zijn vergroting van het draagvlak en de wendbaarheid (stuurfunctie). Voor Wespendien is de draagvlakfunctie vooral van belang tijdens de trek. Haviken en Sperwers zouden zonder staart ten dode zijn opgeschreven omdat ze nauwelijks meer een levende prooi zouden kunnen pakken; tijdens een achtervolging moeten ze immers snel kunnen wenden. Een Wespendien heeft een geheel andere manier om aan zijn voedsel te komen. Om wespennesten te vinden, of in tijden van schaarste kikkers en padden, zijn geen wilde achtervolgingen nodig en is een volledige staart niet

echt noodzakelijk.

Het lijkt me daarom voorstelbaar dat de Wespendif door schrikruï in uiterste nood een wapen heeft om het vege lijf te redden tegen sterkere predatoren zoals Havik, Oehoe en Boommarter. De prijs is wel dat hij meerdere weken tijdens het vliegen gehandicapt zal zijn en goed zal moeten oppassen!

Summary: Missing rectrices in Honey Buzzards *Pernis apivorus*

Four cases of adult Honey Buzzards are described, in which many more rectrices were missing than could be accounted for by moult. A series of rectrices was found underneath a failed nest, apparently implicating two different birds (Photo 1). The shaft of the feathers was undamaged, ruling out predation by marten. Two other cases involved soaring birds, both lacking all but two rectrices (Fig. 1). It is hypothesised that predation attempts by Goshawks *Accipiter gentilis* may have caused the Honey Buzzards to lose most or all of their tail feathers (fright moult?).

Literatuur

- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds.) 1980. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa, Vol. II. Oxford University Press, Oxford.
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Bd. 4. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Hauff P. 1997. Vidoëüberwachung: Der Wespenbussard ins Nest geschaut. Falke 44: 220-223.
- van Manen W. & Bijlsma R.G. 1995. Staartbandering bij adulte Wespendifieven *Pernis apivorus* geeft geen uitsluitel omtrent sexe. De Takkeling 3(2): 25-29.

Adres: van Nispenstraat 4, 6561 BG Groesbeek.

Tekening: Rob Bijlsma

Gewone Wespen *Vespula vulgaris*, gif en een Wespendif *Pernis apivorus*

Ben Koks, André Straatsma en Rob G. Bijlsma

Insecten worden in dit land over het algemeen als lastig of eng ervaren. Vooral wespen behoren tot de categorie van insecten die in staat zijn een barbecue om zeep te helpen of een kinderfeestje grandioos te verstieren. Om deze reden zal menigeen gniffelend de kranten hebben gelezen toen Wageningse biologen melding maakten van een slecht jaar voor wespen. Zo'n bericht heeft, zoals de meeste berichten, nauwelijks betekenis, totdat je er zelf mee wordt geconfronteerd.

Op woensdag 4 september 1997 werden we gebeld door de eigenaar van een fraaie plattelandstuin tussen Leens en Ulrum (provincie Groningen). De bewoner maakte melding van een tweetal "Buizerds" die nogal sloom bij een wespennest zaten. Uiteraard gaat bij zo'n telefoontje een belletje rinkelen, want de "Buizerd" kon wel eens een Wespendif zijn en de plek was op zijn zachtst gezegd opmerkelijk. De melder belde omdat hij verontrust was vanwege het feit dat het betreffende wespennest diezelfde middag door de gemeente "de Marne" met het bestrijdingsmiddel *Propoxur* was aangepakt. Dit middel wordt gewoonlijk als spuitpoeder toegepast bij de bestrijding van rupsen, kevers, wantsen en bladluizen in appels en peren (van Rijn 1989). Terwijl BK een aantal vogelasiels belde om te achterhalen hoe het beste een acute vergiftiging bij roofvogels kan worden bestreden, haalde AS de slome Wespendif op. Om te voorkomen dat de tweede "Buizerd" ook van de raten zou snoepen werd het nest met takken afgedekt. Gezamenlijk is de vogel na ampel beraad naar het IVN-vogelasiel van Riet Schouten te Bellingwolde gereden. Een reis van c. 100 kilometer, diagonaal de provincie Groningen door met een roofvogel met kippenpoten op schoot. Het probleem was dat we natuurlijk niet wisten hoeveel gif de vogel had binnengekregen. Het leek ons niet aannemelijk dat het gif reeds in de wespenlarven zou zitten, maar één ding was helder: onze Wespendif had een tik te pakken. Aangekomen bij Riet Schouten werd de krop ingespoten met water en later plantaardige olie. Riet wist een belangrijk deel van de inhoud uit de krop te masseren (in de eerste lading zaten >23 larven en 5 volwassen exemplaren van de Gewone Wesp *Vespula vulgaris*), zodat in ieder geval een deel van het gif buiten de maag kon worden gehouden. Later is de hele krop leeggemas-seerd en hebben we de vogel een ééndagskuiken en stukjes banaan gegeven (Wespen-dieven zijn verzot op banaan!). Om het resterende gif enigzins te neutraliseren heeft de vogel ook nog een vermalen *Rennie* gekregen. Aanvankelijk leek het allemaal niets uit te maken. Maakte de vogel tijdens onze reis naar Bellingwolde nog een (te) rustige, maar fitte indruk, gaandeweg de nacht verslechterde zijn situatie zienderogen. De vleugels begonnen te hangen en de kop lag op een gegeven moment op de bodem van zijn hok. Des te opmerkelijker was het daarom dat onze Wespendif 's ochtends fris

ogend in zijn hok zat en zelfstandig voedsel tot zich nam. Vrij snel daarna werd hij in de vliegkooi geplaatst en na enige gestuntel bleek hij weer gewoon te kunnen vliegen. Opvallend was verder dat de felheid die nog geen 12 uur daarvoor ontbrak, nu weer helemaal terug was: de kopveren werden opgezet, de kracht in de vleugels was terug en het leek ons een ideaal moment de vogel zijn trek te laten voortzetten. Vóór het loslaten werd de eerstejaars vogel geringd (ARNHEM 6093773), gewogen (750 gram) en gemeten (vleugel: 398 mm, klauw I: 101 mm, klauw II: 70 mm, Poot I: 7.3 mm, Poot II: 9.2 mm). De maten en gewichten werden genomen volgens de richtlijnen in Handleiding veldonderzoek Roofvogels (Bijlsma 1997). De krop was met een ééndagskuiken halfvol. Nog geen etmaal na de vondst werd de vogel langs de Duits-Groningse grens bij het Prinsebos losgelaten.

Foto: De juveniele Wespendief, vlak voor het loslaten, Groningen, 5 september 1997 (Foto: John de Boer). *Juvenile Honey Buzzard, just before being released.*

De moraal van dit verhaal moge duidelijk zijn. Iedereen kan tegenwoordig weten dat het gebruik van gif niet de meest elegante oplossing is om "ongedierte" te elimineren. Het is daarom des te spijtiger dat de gemeente "de Marne" zich van dit soort achterhaalde methoden bedient om een non-probleem uit de wereld te helpen. Het is bijzonder jammer dat een soort als de Wespendief hiervan de dupe is geworden. Joost mag weten hoe vaak dit in het verleden al heeft plaatsgevonden. Zo kwam ons een bericht ter ore dat er in de buurt van het Bargerveen in Drenthe ook een Wespendief was gevonden bij een met gif behandeld wespennest. De beste oplossing voor het 'wespenprobleem' bestaat eruit de kolonie op natuurlijke wijze te laten uitsterven. Dit gebeurt vanzelf in

nazomer of herfst, wanneer de koninginnen zijn bevrucht en de darren en werksters allemaal doodgaan. De op één na beste oplossing is ook bijzonder effectief gebleken: verhoging van de temperatuur van het wespennest tot 54-60°C. Temperatuurregulatie is voor wespen van levensbelang: afkoelen en opwarmen werden door wespen al effectief toegepast toen de mens nog op aarde moest komen (en wij maar denken dat we geavanceerd zijn met kachel en ventilator)! Een omgevingstemperatuur van boven de 54°C is echter teveel van het goede, en de wespen leggen het loodje zodra ze aan dergelijke en hogere temperaturen worden blootgesteld (Forbes & Ebeling 1987, Heinrich 1996).

Tenslotte is het aardig deze anecdotisch waarneming in een regionaal perspectief te plaatsen. Het is nagenoeg uitgesloten dat het hier om een Groningse broedvogel gaat. In de provincie is nimmer met zekerheid een broedgeval vastgesteld, hoewel broeden in goede jaren in Westerwolde, Gorecht, het Noorderlaarderbos en nabij Sellingen wel wordt vermoed (van den Brink *et al.* 1992). Ook is het vrijwel zeker geen vogel uit de Drentse bossen. Dit jaar was het vanwege de zeer slechte wespenstand een abominabel jaar voor de soort. In Drenthe vlogen slechts vier nestjongen uit, waarvan er twee binnen een week dood werden teruggevonden (R.G. Bijlsma, W. van Manen). Vier dagen voordat "onze" vogel bij Riet Schouten werd gebracht, werd een andere eerstejaars Wespindief binnengebracht met een gewicht van slechts 400 gram. Deze vogel was uitgeput gevonden in Drouwenermond in de Drentse veenkoloniën. Vrij snel na binnenkomst ging deze vogel de pijp uit; in zijn krop zat alleen wat plantaardig materiaal. Deze vogel was, net als de Groningse, op doortrek.

Summary: Common Wasps *Vespa vulgaris*, insecticides and Honey Buzzards *Pernis apivorus*

In the province of Groningen, a poisoned Honey Buzzard was found on 4 September 1997, close to a nest of Common Wasps. That very day, the wasp nest had been fumigated with Propoxur, an insecticide normally used against caterpillars, beetles, bugs and aphids in apple and pear orchards. The crop of the Honey Buzzard, which contained large numbers of wasp larvae, was emptied and the bird was kept overnight. The next morning it was alive and kicking. Before being released, it was ringed, measured (wing length 398 mm) and weighed (750 g, including small crop). This species does not breed in Groningen and must have been a migrant, although its outermost primaries (P10) were not yet fully grown. A similar case of indirect poisoning in nearby Drenthe shows that the use of insecticides to eradicate insect pests may cause serious trouble for other organisms, and thermal treatment (so called heat sterilization HS, using temperatures of 54-60°C) is recommended instead. Even better is to let die out the wasp colony naturally.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- van den Brink H., Furda J., van Klinken J. & van Scharenburg K. 1992. Vogelatlas van Groningen. Vereniging Avifauna Groningen, SOVON District Groningen & Provincie Groningen, Groningen.
- Forbes C. & Ebeling W. 1987. Update: Use of heat for the elimination of structural pests. IPM Practitioner 9: 1-6.
- Heinrich B. 1996. The thermal warriors: strategies of insect survival. Harvard University Press, Cambridge.

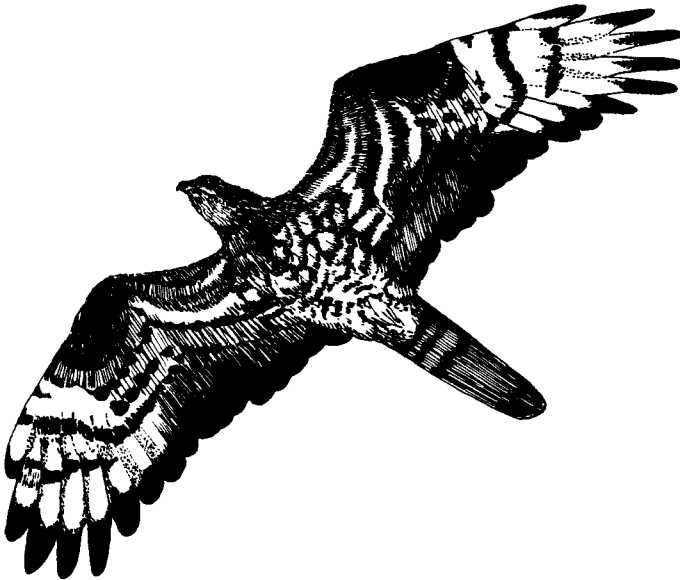
van Rijn J.F.A.T. (red.) 1989. Gewasbeschermingsgids. Elfde, herziene druk. CAD Gewasbescherming/Plantenziektkundige Dienst, Wageningen.

Adressen:

Ben Koks, Bekemaheerd 129, 9737 PS Groningen (050-5412646)

André Straatsma, De Lijnbaan 54, 9971 AM Ulrum (0595-402230)

Rob G. Bijlsma, Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse (0521-551523)

Tekening: Adult vrouwdje Wespensdief op trek, Peize, 16 mei 1997 (naar foto; Peter Venema)

Groei van hongerende Wespdierven *Pernis apivorus*

Rob G. Bijlsma, Willem van Manen en Henk Jan Ottens

In 1997 kregen Wespdierven in het Nederlandse broedgebied te maken met een zeer lage wespenstand, voor zover nu valt te overzien zelfs de laagste in de afgelopen 25 jaar. Een lage wespenstand hoeft niet per definitie dramatisch uit te pakken, omdat het menu kan worden aangevuld met nestjonge vogels, kikkers, hazelwormen, hommels en andere insecten. Maar dit jaar lagen de kaarten anders. Op de een of andere manier wisten de Wespdierven niet voldoende alternatieve prooi aan te slepen. Vandaar dat we veel niet-broedende paren, ongeëvenaarde sterfte onder nestjongen, vroege wegtrek van volwassen vogels en minder ruiende vogels registreerden.

Niet vaak krijgen we de gelegenheid de lotgevallen van individuele Wespdierven op de voet te volgen, al helemaal niet onder beroerde leefomstandigheden. Dit jaar werd ons echter een unieke kans geboden, die we met beide handen hebben aangegrepen. In het navolgende wordt de geschiedenis van een jonge Wespdiervogel verteld, van ei tot wegtrek. Zijn lotgevallen worden afgezet tegen die van jongen op twee andere nesten in Drenthe.

De nesten

In 1997 werden in heel Drenthe slechts zeven nesten van Wespdierven gevonden, alle met 2 eieren. Slechts vier daarvan waren succesvol, elk met één jong. Bij drie nesten (2 succesvol, 1 niet succesvol) werden regelmatig maten en gewichten van de jongen genomen, vooral omdat al spoedig duidelijk werd dat we met een exceptioneel jaar te maken hadden.

Nest 1. Westervelde, grove den. Gevonden in 1996 door WvM en opnieuw bezet in 1997 door een adult paar. Het paar produceerde 2 eieren, met als berekend legbegin 4 juni. Van dit paar stamde Warp, de hongerende vogel die op levensdag 50 onder het nest werd aangetroffen en meegenomen om te worden opgevoed tot zelfstandige vogel. Metingen werden verricht door WvM en HJO, aan Warp door RGB en WvM.

Nest 2. Boswachterij Smilde, grove den. Gevonden in 1996 door RGB, WvM en Hans Hasper. In 1997 opnieuw bezet door hetzelfde adulte paar als in 1996. Van dit paar werd op 18 augustus het adulte wijfje gevangen en van een zender voorzien. Zij verliet de nestplaats overigens twee dagen voordat haar jong uitvloog. Er waren twee eieren, waarvan het legbegin werd berekend op 26 mei. Metingen verricht door RGB.

Nest 3. Boschoord, Japanse lariks. Gevonden in 1996 door WvM. In 1997 opnieuw bezet door adult paar waarvan vrouwtje in ieder geval hetzelfde was als in 1996. Er werden 2 eieren gelegd (Foto 1); het berekende legbegin viel op 25 mei. Metingen verricht door RGB.

Foto 1. Compleet legsel van Wespindief op nest in lariks, Boschoord, 19 juni 1997 (Rob Bijlsma).
Completed clutch of Honey Buzzard in larch, Boschoord, 19 June 1997.

Tijdens elk bezoek werden de jongen gemeten en gewogen, werd de aan- of afwezigheid van de ouders genoteerd (een maat voor de voedselsituatie; bij gering voedselaanbod zijn beide ouders langdurig van het nest weg) en werden uitgebreid notities bijgehouden van prooiresten op en onder het nest. Bijna alle nestbezoeken werden in namiddag of avond gebracht.

Sterfte van de kleinste jongen

Op alle nesten werd al snel duidelijk dat er problemen waren met de voedselvoorziening. Dit was zichtbaar in het geringe aantal prooien op de nesten, de afwezigheid van ouders (in het vroege jongenstadium zeer ongebruikelijk) en vertragingen in vleugelgroei (voordat een groeiachterstand in verminderde vleugelgroei tot uiting komt, moet het heel slecht zijn gesteld met de prooiaanvoer; gewoonlijk blijft alleen het gewicht achter bij de verwachting) en gewicht.

Nest 1. Tijdens de eerste metingen op nest 1 op 22 juli werd een enorm verschil in leeftijd en gewicht tussen de jongen geconstateerd: resp. 88 en 47 mm vleugellengte en resp. 415 en 130 g zwaar. Ogenschijnlijk zou dit een verschil van zes dagen betekenen tussen het uitkomen van beide eieren (Bijlsma 1997); in werkelijkheid mogen we aannemen dat de groeiachterstand van het tweede jong al op die leeftijd tot uitdrukking was gekomen in een vertraagde vleugelgroei. Het oudste jong had een dikke krop, het

achterblijvertje was verzwakt en had geen krop. De vooruitzichten voor het kleinste jong waren dus bijzonder ongunstig. Het volgende nestbezoek op 27 juli bewees dat ook: het tweede jong was doodgegaan, maar lag nog onaangetaast in het nest (vleugellengte 55 mm, gewicht 103 g).

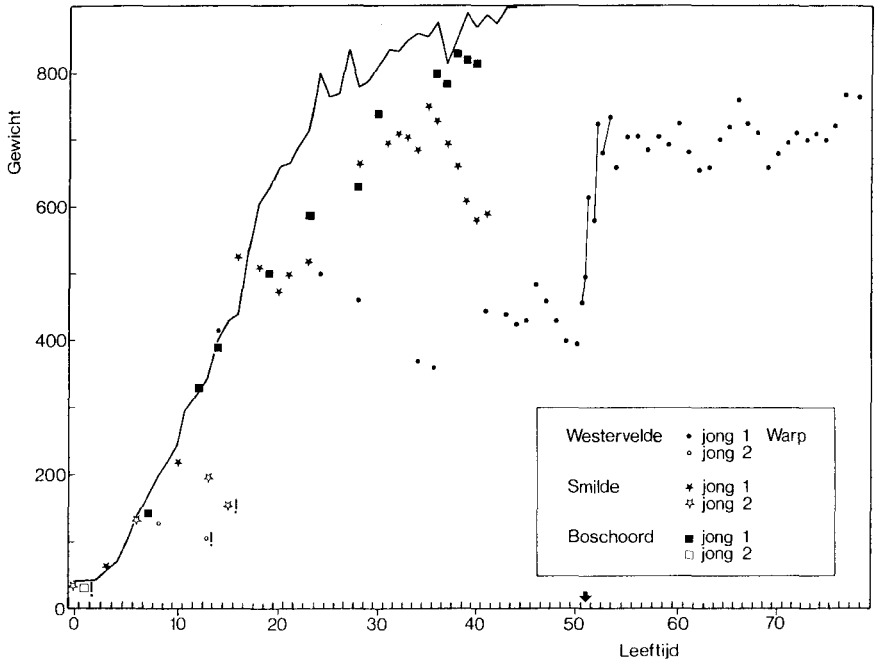
Nest 2. Tijdens de eerste metingen werd een verschil van drie dagen tussen beide jongen vastgesteld; dat verschil is normaal bij Wespndieven, waar wel vaker drie dagen passeren voordat het tweede ei wordt gelegd. Bij de tweede meting, zes dagen later, had het tweede jong een groeiachterstand in de vleugellengte van een halve dag. Dit liep op naar twee dagen op de 13de dag en vier dagen op de 15de dag. Op de 13de en 14de dag, resp. 18 en 19 juli, was het kleinste jong al van verre hoorbaar; zijn snerpemde stressroep was een duidelijk signaal dat zijn leventje niet lang meer zou duren. En inderdaad bleek het kleinste jong op 20 juli dood en onaangetaast in de nestkom te liggen, met een gewicht van slechts 154 g (op 13 september nog 194 g). Op die leeftijd is een gewicht van 430 g normaal!

Nest 3. Ook dit nest liet de vroegtijdige teloorgang van het tweede jong zien. Op 6 juli zat het oudste jong (7 dagen, gezien zijn vleugellengte) monter om zich heen te kijken en op wespndievenmanier naar me te dreigen; het jongste jong lag vers dood en onaangetaast in de nestkom (slechts 31 g). Het moet snel na het uitkomen zijn doodgegaan. Op grond van de verschillen in vleugellengte zou het leeftijdsverschil tussen beide jongen 6 dagen hebben bedragen; waarschijnlijker is dat het kleintje enkele dagen heeft gehongerd (zonder te groeien) en toen pas is doodgegaan.

Groei en ontwikkeling van de oudste jongen

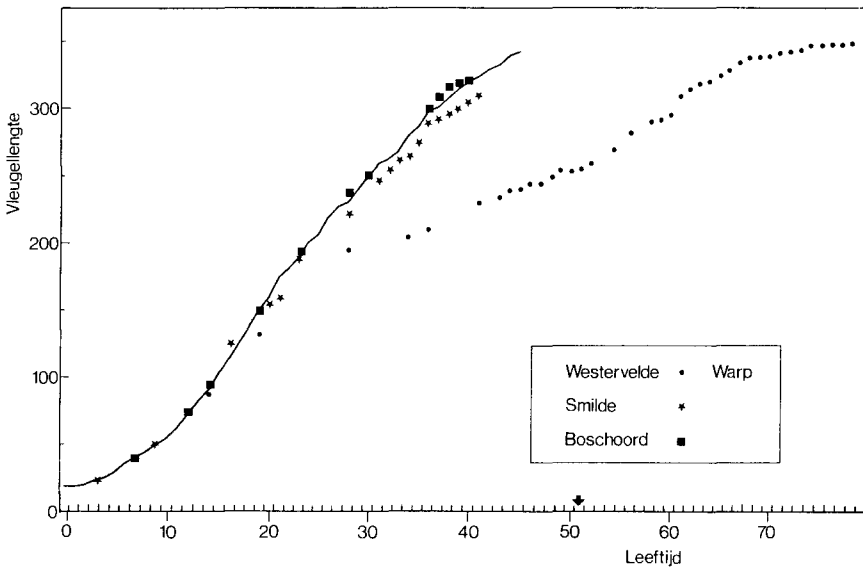
De oudste jongen groeiden al dan niet voorspoedig op. Hun ontwikkeling is uitgezet in Figuur 1 (gewicht) en Figuur 2 (vleugellengte). Ter vergelijking is de groei van de 'gemiddelde' Wespndief eveneens weergegeven, zodat een beeld ontstaat van de enorme achterstand die de jongen in 1997 opliepen als gevolg van voedselgebrek.

Nest 1. Het jong van Westervelde heeft ons geleerd dat Wespndieven excellente hongerkunstenaars zijn. Wat deze vogel liet zien, hadden we niet voor mogelijk gehouden. Vanaf het moment van eerste metingen liep deze vogel zowel in gewicht (Figuur 1) als in vleugelgroei (Figuur 2) dramatisch achter bij een normale ontwikkeling. Dit werd in de loop van de nestjongenfase alleen maar erger, iets wat in de achterblijvende vleugelgroei vooral zichtbaar werd na de derde week (Figuur 2). Wespndieven noren op levensdag 40-42 uit te vliegen, maar Warp had op dag 41 een vleugellengte van slechts 229 mm, bijna 100 mm te kort voor zijn leeftijd! Van vliegen kon dus geen sprake zijn, nog afgezien van het feit dat zijn gewicht bijna de helft lager was dan normaal. Merkwaardig genoeg leek het jong bij iedere controle nog behoorlijk tierig (Foto 2), zelfs toen hij met een gewicht van 395 g op een leeftijd van 50 dagen ogenschijnlijk verlaten onder het nest werd aangetroffen. Uiteraard heeft zo'n vogel geen schijn van overlevingskans.

Figuur 1. Gewichtsonwikkeling (in g) van nestjonge Wespddieven op drie nesten in Drenthe in 1997. De dikke doorgetrokken lijn geeft de normale gewichtsonwikkeling van nestjongen weer (naar Bijlsma 1997). != dood van jong. De met een lijn verbonden punten van Warp zijn gewichten op verschillende momenten op één dag. Pijl op x-as: Warp in verzorging genomen met *ad libitum* verstrekking van voedsel. *Body mass (in g) of Honey Buzzard nestlings on 3 nests in Drenthe in 1997, with age in days on x-axis. The thick line indicates the normal growth curve (based on Bijlsma 1997). != death of nestling. Connected dots in nestling 1 (Warp) denote weighings on the same day. Arrow on x-axis: Warp taken in custody with ad libitum provisioning of food.*

Nest 2. Het oudste jong uit Boswachterij Smilde leek tót een leeftijd van ongeveer 2.5 weken nog redelijke vorderingen te maken. Daarna volgde een periode van twee weken waarin het gewicht weliswaar geleidelijk toenam maar niettemin 100-200 g achterbleef bij wat Wespddieven onder normale omstandigheden laten zien. Deze situatie verergerde in de week voor het uitvliegen, toen het gewicht zakte tot onder de 600 g (Figuur 1)! Hoewel ook de groei van de vleugel een achterstand opliep, te beginnen vanaf het eind van de 4de week, bleef dat beperkt in de verdere nestjongenfase (Figuur 2). Eerlijk gezegd was ik niettemin hogelijk verbaasd toen het jong op de 42ste levensdag tijdens de beklimming van de nestboom afvloog en 60 m verderop in een boom landde en actief om zich heen begon te kijken. De volgende dagen, 14 en 15

Figuur 2. Vleugelgroei (mm) van de oudste nestjonge Wespindieven op drie nesten in Drenthe 1997. De dikke doorgetrokken lijn geeft de normale vleugelgroei weer (naar Bijlsma 1997). Pijl op x-as: Warp in verzorging genomen met *ad libitum* verstrekking van voedsel. *Growth of wing length (mm) for first-born Honey Buzzard nestlings on 3 nests in Drenthe in 1997. The thick line denotes the normal growth curve (based on Bijlsma 1997). Arrow on x-axis: Warp taken in custody with ad libitum provisioning of food.*

augustus, zat het jong weer op het nest. Mijn laatste waarneming stamt van 16 augustus, toen ik het op 50 m afstand van het nest zag wegvliegen. Bedenk verder dat het gezenderde vrouwtje van dit paar op 11 augustus is weggetrokken (dus 2 dagen voor het uitvliegen van haar jong), en dat vanaf dat moment alleen nog het mannetje aanwezig was. Het extreem lage uitvlieggewicht van het jong voorspelde niet veel goeds voor zijn levensverwachting. En inderdaad werd het jong op 20 augustus uitgeput in Friesland gevonden, waar hij enkele dagen later overleed. Het is een wonder dat het ondervoede jong toch nog zo snel na het uitvliegen is gaan zwerven/trekken, daarbij een afstand afleggend van 33 km (richting 280°).

Nest 3. Het oudste jong van Boschoord was de enige die een normale groei van gewicht (Figuur 1) en vleugellengte (Figuur 2) liet zien. Hoewel de vogel in de derde en vierde levensweek 100-150 g lichter bleef dan een gemiddelde vogel (Figuur 1), trok dat later

goed bij. Zijn uitvlieggewicht lag boven de 800 g, voor een Wespndief heel normaal. De vleugellengte volgde exact de lijn van het gemiddelde (Figuur 2). Het jong vloog in de eerste week na het uitvliegen vrij actief rond in de buurt van het nest, en keerde daar geregeld op terug om de aangevoerde prooien te consumeren. In de eerste tien dagen na het uitvliegen werden nog telkens verse prooiresten op het nest gevonden. Daarna bleef het nest leeg en ontbraken aanwijzingen voor de aanwezigheid van jong en/of ouders. Vermoedelijk is dit jong normaal en in goede conditie vertrokken richting Afrika.

Foto 2. Jong 1 (Warp) van Wespndief te Westervelde, 13 augustus 1997. Hoewel op deze dag 36 dagen oud is zijn vleugel slechts 211 mm (11 dagen achterstand) en weegt hij 360 g (hoort c. 880 g te zijn) (Foto: Henk Jan Ottens). *36-day old Honey Buzzard nestling at Westervelde on 13 August 1997. Wing length only 211 mm (should be 297 mm) and body mass only 360 g (should be c. 880 g).*

Redding en verdere ontwikkeling van Warp

Zoals gezegd werd het oudste, sterk achtergebleven jong van het Westervelde-nest op een leeftijd van 50 dagen op de grond onder het nest aangetroffen. Gezien de metingen van de voorafgaande dagen is het aannemelijk dat deze vogel al vier dagen niet of nauwelijks had gegeten. Hij werd door WvM meegenomen. Het jong was nog steeds verbazingwekkend tierig en verzvolg gulzig al het voer dat hem werd voorgehouden; brood gedoopt in catmilk, kabeljauw, banaan (vooral banaan!), enzovoort. Dit leidde ertoe dat de vogel op 28 augustus in gewicht toenam van 455 g om 8.45 u, naar 495 g om 13.30 u en 615 g om 22.30 u. Een onvoorstelbare prestatie. In de daaropvolgende dagen bleef zijn gewicht rond de 600-700 g schommelen. Op 3 augustus werd hij overgeplaatst naar de Bokkenleepte bij Wapse, waar hij vrijelijk kon rondlopen en -

vliegen en waar het dieet bestond uit dagelijks 1 banaan (hoe rijper, hoe lekkerder) en 5-6 Bosmuizen (totaalgewicht 75-80 g), soms aangevuld met een bananenbootje (gebakje met slagroom, viel zeer in de smaak), spaghetti, koek (erg goed in weggatten van eetbare zaken) en pruimen. De snelheid waarmee de Wespendif zelf herstelde leverde hem de naam Warp op, naar de warp snelheid van het sterrenschip Enterprise in de Star Trek serie. Warp werd extreem vertrouwelijk met mensen, en zocht zelfs nadrukkelijk hun gezelschap op als hij dat voor het uitkiezen had. Zijn uiteindelijke gewicht kwam uit op 700-770 g (Figuur 1), zijn vleugellengte leek te stokken rond de 350 mm (Figuur 2).

De ondervoeding op het nest had Warp een geweldige groeiachterstand in vleugels en staart bezorgd. Toch was het opmerkelijk hoe snel de vogel zich herstelde vanaf het moment van bijvoeding, en de vleugel tót c. 310 mm weer een normale groeisnelheid van 5-6 mm/dag kreeg, daarna tót 330 mm een snelheid van 3-4 mm/dag, gevolgd door een zeer trage verdere groei van 1-2 mm/dag tot en met de laatste dag van meting (24 september, toen 78 dagen oud en volledig vliegvlug)(Figuur 2). Kortom, Warp's ontwikkeling ging normaal verder vanaf het punt waar de groei min of meer was stopgezet, een geweldig recuperatievermogen. Zodoende groeide Warp uit tot een vrij normale Wespendif (Foto 3), zij het met een ontwikkeling die ruim drie weken achterliep. Over het gedrag van Warp zal te zijner tijd meer informatie worden verstrekt. Genoeg is het te melden dat Warp op een leeftijd van 80 dagen vertrok; zijn vleugel mat toen ongeveer 350 mm. Sindsdien ontbreekt ieder spoor.

Voedselstress en hongermaliën

Overleven als nestjong is één ding, de vraag is natuurlijk wat de overlevingskansen zijn van jongen die langdurig op het nest (en daarna?) hebben gehongerd. Hierboven hebben we aangetoond dat de uitvlieggewichten bij twee van de drie vogels zó laag waren, dat de overlevingskansen miniem waren. Eén van die twee werd inderdaad binnen tien dagen na het uitvliegen dood gevonden, de ander (Warp) redde het alleen bij de gratie van een helpende mensenhand.

De aanwezigheid en talrijkheid van hongermaliën in de vliegveren zou eveneens een indicatie kunnen zijn voor de conditie van de jongen. Hiertoe werd voor alle tien grote slagpennen (links en rechts, dus 20 veren), elf armpennen (idem, dus 22 veren) en zes staartveren (idem, dus 12 veren) het aantal hongermaliën geteld bij een leeftijd van minimaal 33 dagen oud en vervolgens opgeteld per veergroep (Tabel 1).

Alle jongen waren in meer of mindere mate door hongermaliën aangetast. De vogel uit Westervelde leek er nog het best vanaf te zijn gekomen, ondanks zijn verreweg meest beroerde levensloop in het nest. Niettemin was Warp er het slechtst aan toe, omdat alle schachten van zijn staartpennen op c. 11 cm van de top een breuk vertoonden, vermoedelijk ontstaan in de vier dagen van extreem hongeren voordat hij op de grond terecht kwam. Zolang Warp geen vliegpogingen deed, leek er niets aan de hand. Pas door het vliegen en rondlopen over de grond kwam er spanning op de staartpennen te staan. Ze

knakten daarna snel, hingen los aan de resterende staart en braken af. Om erger te voorkomen werden alle staartpennen geïmpt. Hiertoe werd de staart net boven het breukvlak afgeknipt, werden de schachten over 1.5 cm opengeboord met een 1-mm boortje en werden enkele paperclips rechtgebogen en in stukjes van 3 cm geknipt. Deze stukjes werden over een lengte van 1.5 cm met secondenlijm in de afgeknipte staart geduwd en vervolgens met het resterende 1.5 cm lange deel met secondenlijm in de staart van Warpje geschoven. Na deze operatie had Warp een verstevigde staart, die er perfect uitzag en waarmee hij kon vliegen, zwenken en badderen en die hij zonder problemen door zijn snavel kon trekken tijdens het poetsen. Zonder deze ingreep zou hij een staart van ongeveer 8 cm lengte hebben overgehouden, niet bepaald gunstig als je veel van thermiek gebruik moet maken.

Foto 3. Warp, de jonge Wespindief van nest 1 op een leeftijd van 62 dagen, bij zijn eerste poging tot graven, Bokkenleegte, 8 september 1997 (Rob Bijlsma). *Warp, a 62-days old Honey Buzzard from nest 1 in its first attempt at digging, Bokkenleegte, 8 September 1997.*

De Wespindief van Smilde had betrekkelijk weinig hongermaliën in zijn handpennen, echter des te meer in zijn armpennen, die alle door één of meer hongermaliën waren aangetast. Ook waren alle staartpennen voorzien van elk één hongermalie (Tabel 1). In zijn tertiaire pennen en dekveren werden eveneens veel hongerstrepen aangetroffen. De Boschoord-vogel, hoewel verreweg het best van het drietal door dit moeilijke jaar gerold, was vrij ernstig door hongermaliën bezet: vrijwel alle handpennen (15 van de 20), bijna de helft van de armpennen (20 van de 22 onderzochte) en alle 12 staartpennen

(Tabel 1). Ook in zijn geval werden veel hongerstrepen op de tertiare en kleine veren gevonden.

Tabel 1. Aantal handpennen (n=20), armpennen (n=22) en staartpennen (n=12) met hongermaliën (+) en aantal hongermaliën bij drie nestjonge Wespddieven in Drenthe in 1997. *Number of primaries (n=20), secondaries (n=22) en rectrices (n=12) with fault bars (+) and number of fault bars (N) in three nestling Honey Buzzards (>33 days old) in Drenthe in 1997.*

Nestlocatie <i>Nest site</i>	Westervelde (1)	Smilde (2)	Boschoord (3)
<i>Handpennen Primaries</i>			
Pennen + <i>Feathers</i> + <i>fault bars</i>	5	5	15
Aantal hongermaliën <i>N fault bars</i>	9	5	18
<i>Armpennen Secondaries</i>			
Pennen + <i>Feathers</i> + <i>fault bars</i>	8	22	20
Aantal hongermaliën <i>N fault bars</i>	12	47	36
<i>Staartpennen Rectrices</i>			
Pennen + <i>Feathers</i> + <i>fault bars</i>	12	12	12
Aantal hongermaliën <i>N fault bars</i>	26	12	14

In tegenstelling tot Warp werd bij geen van de andere jonge Wespddieven een beschadiging van de schacht vastgesteld. Dus hoewel een forse bezetting met hongermaliën nooit gunstig kan zijn voor de overlevingskansen van een lange-afstandstrekker als de Wespddief, waren de vooruitzichten voor de Smilde- en Boschoordvogels gunstiger dan voor Warp. Deze laatste zou vanaf een leeftijd van ongeveer 75 dagen vrijwel zonder staart hebben rondgevlogen indien niet door ons was ingegrepen.

Discussie

Door een toeval kregen we een fantastische kans om vast te leggen wat ondervoeding betekent voor een in de groei zijnde Wespddief. Daarbij vielen enkele zaken direct op:

(1) jonge Wespddieven kunnen blijkbaar geruime tijd extreem hongerend overleven; als kanttekening moet worden vermeld dat de jongen in 1997 in zoverre goed af waren dat de temperatuur in de nestjongenperiode aan de hoge kant was en er geen regen viel. Bij Buizerds werd vastgesteld dat langdurige regenval en lage temperaturen korte metten maken met hongerende jongen (R.G. Bijlsma).

(2) bij langdurige ondervoeding wordt het eerst ingeleverd op de gewichtsgroei; pas bij voortgaand voedselgebrek begint ook de groei van de vliegveren er (aanzienlijk) onder te lijden (vergelijk Figuur 1 en 2). Het is niet bekend in hoeverre de vogels eveneens inkeerden op lichaamsreserves. Voor het onderhoud van organen en weefsel bestaat echter altijd een minimum eiwitbehoefte. Bij hongerende dieren wordt aan die behoefte voldaan door spierweefsel en organen af te breken (Piersma & Jukema 1990, Murphy 1996). Dat zo'n aanslag op reserves juist voor vogels in de groei enorm moet zijn, laat

zich raden. Het is in dit verband misschien niet zonder betekenis dat zowel de Smildevogel als Warp aan de kleine kant waren en bleven.

(3) het herstellingsvermogen van jonge Wespddieven is, gezien de prestatie van Warp, gigantisch. Dit vermogen is van veel soorten bekend (Piersma & Jukema 1990), waarbij de vogels zelfs in staat blijken verlies van spierweefsel te compenseren (Murphy 1996). Helaas hebben we dat laatste in het geval van Warp niet kunnen onderzoeken.

(4) zelfs bij volledig herstel na een langdurige hongerperiode kan, althans voor de periode tussen twee volledige ruicycli (een jaar), blijvende schade ontstaan aan de vliegveren. Dus hoewel een vogel er fysiek bovenop kan komen, blijft hij zitten met de naweeën van de hongerfase in de vorm van aantasting van vliegveren door hongermalitiën. Bij onze Wespddieven was dat heel duidelijk. De nadelige gevolgen daarvan zijn evident. In het geval van Warp was de schade zelfs van dien aard dat hij zijn staart nagenoeg geheel zou zijn verloren. Tijdens de jacht heeft een Wespddief zijn staart niet per se nodig (immers geen achtervolging van prooi, zoals bij Havik en Sperwer; zie ook Müskens 1997), maar tijdens de vlucht van 5000-6000 km naar de overwinteringsgebieden in West-Afrika is een staart van cruciale betekenis tijdens het schroeven. Door veelvuldig te schroeven is een geweldige energiebesparing te bereiken (Bruderer, Blitzblau & Peter 1994), en dat is dus precies wat ze doen (Leshem & Yom-Tov 1996).

Summary: Growth of starving Honey Buzzards *Pernis apivorus*

Honey Buzzards experienced an extreme shortage of wasps in 1997 (the lowest wasp level in The Netherlands in at least 25 years), resulting in a dismal breeding season: many pairs did not start breeding, many nestlings died, adults left the breeding area in July and early August (earlier than usual; the radio-tagged adult female of nest 2 left the breeding area two days before her young fledged, although the male stayed behind for another week) and moulting was delayed or not started at all in the breeding area.

The growth of nestlings in 3 nests was monitored. All nests contained 2 eggs, with onset of laying being 4 June (nest 1), 26 May (nest 2) and 25 May (nest 3). All eggs hatched, but the smallest nestlings died of undernourishment at ages of 13, 15 and 1 day old (hatching day = 0). The other nestlings survived till fledging, despite facing extreme food shortage. All three nestlings showed, in one degree or another, the effects of undernourishment, first and foremost in a retarded increase in body mass (Fig. 1). With the food shortage continuing and even further deteriorating, also the increase in wing length dropped behind the expected growth rate (Fig. 2).

The Smilde-bird eventually fledged with a very low body mass (Fig. 1), and was found emaciated at a distance of 33 km 7 days after fledging (direction 280°). Another nestling, from nest 1 (christened Warp), was 400 g under its presumed normal weight at the time of fledging (Fig. 1) and showed a severely retarded growth of flight feathers (Fig. 2). This bird was found emaciated underneath the nest at an age of 50 days old. It was taken in custody and hand-reared in a free-flying state, while provisioning food *ad libitum* (mostly Wood Mice *Apodemus sylvaticus*, and bananas). This bird recovered very fast, with an increase in body mass in a single day from 455 g in the early morning to 615 g in the evening. Growth in wing length was also rapidly normalised, first increasing 5-6 mm/day up to wing length 310 mm, then by 3-4 mm/day up to wing length 330 mm, and finally by 1-2 mm/day up to day 78, the last day that measurements were taken (Fig. 2).

Although showing a remarkable ability to recover from food stress, all nestlings were heavily infested with fault bars (Table 1). The majority of flight feathers showed a varying number of fault bars, which was even more evident in tertials and coverts. Warp, the bird from nest 1, had an extra handicap, as it

had developed weak spots in the shafts of its tail feathers during the period of most extreme food shortage. As soon as this bird started to exercise flying, all rectrices broke and were eventually lost (artificial restoration took place by means of imping). This proves that, although recovery can be apparently complete, feather damage is more permanent till the first complete moult cycle. This will have an adverse effect on flight behaviour, especially in a long-distance migrant such as the Honey Buzzard.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1994. Als je verenpak maar goed zit: regen, wespen, Wespendienven en veegroei. De Takkeling 2(1): 25-27.
- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bruderer B., Blitzblau S. & Peter D. 1994. Migration and flight behaviour of Honey Buzzards *Pernis apivorus* in Southern Israel observed by radar. Ardea 82: 111-122.
- Leshem Y. & Yom-Tov Y. 1996. The use of thermals by soaring migrants. Ibis 138: 667-674.
- Murphy M. 1996. Nutrition and metabolism. In: Carey C. (ed.), Avian energetics and nutritional ecology, pp. 31-60. Chapman & Hall, New York.
- Muskens G. 1997. Ontbrekende staartpenen bij Wespendienven *Pernis apivorus*. De Takkeling 5(3): 12-15.
- Piersma T. & Jukema J. 1990. Budgeting the flight of a long-distance migrant: changes in nutrient reserve levels of Bar-tailed Godwits at successive spring staging sites. Ardea 78: 315-337.

Adressen:

RGB, Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

Wym, Groenkampen 123, 9407 RM Assen.

HJO, Groningerweg 34, 9738 AB Groningen.

Foto. Juvenile Wespendief in rusthouding, een uur voor zonsondergang. Bokkenleepte. 21 september 1997 (Rob Bijlsma). *Juvenile Honey Buzzard resting, one hour before sunset.*

Zon-gedrag van een Wespendiff *Pernis apivorus*

Rob G. Bijlsma

Iedere rechtgeaarde wespendiffliefhebber is ook een boomtopper, ofwel een malloot die in juli en augustus vele uren doorbrengt in de toppen van hoge bomen binnen een bosgebied. Het doel hiervan? Dat is eenvoudig: observeren van Wespendiffen, individuele herkenning, opsporing van nesten, volgen van voedselvluchten en bepalen van habitatgebruik. Dat deze activiteiten tot de nodige verwarring kunnen leiden, bleek afgelopen jaar in de Achterhoek. Hier werd de politie gealarmeerd omdat wandelaars stemmen uit bomen hoorden komen maar de bron ervan niet konden achterhalen. Dit bleken WRN-medewerkers te zijn die elkaar op voorbijvliegende Wespendiffen attendeerden. Het bericht is inmiddels een 'running gag' geworden in vogelaarskringen. Maar goed, een actieve boomtopper kent ongetwijfeld het fenomeen van een Wespendiff die verderop in de top van een boom landt en dan plotseling zijn rug naar de zon draait en vleugels en staart spreidt. Tezamen met de uitgerekte nek en spitse kop levert dat een karakteristiek beeld op, zelfs op zeer grote afstand onmiddellijk herkenbaar als een zonnende Wespendiff. In 1997 had ik het geluk langere tijd een juveniele Wespendiff rond mijn huis te hebben. Deze vogel had als nestjong meerdere weken op sterfniveau geleefd, werd vermoedelijk in de steek gelaten door de ouders (al is dat niet bewezen) en kwam uiteindelijk als uitgemergeld jong op de grond onder het nest terecht (Bijlsma, van Manen & Ottens 1997). Hier werd hij gevonden door Willem van Manen, die hem meenam, een tijdje volpropte en vervolgens bij mij dumpte vanwege de ideale uitwentoestand rond mijn huis. De vogel kon gaan en staan waar hij wilde, zowel binnen (waar hij een voorkeur had voor het toetsenbord van mijn PC) als buiten het huis. Omdat Warp (door Gerdien Breimer verstrekte naam, gebaseerd op de warp speed van starship Enterprise, ofwel de snelheid waarmee de vogel recupereerde nadat hij werd volgestopt met banaan en andere lekkernijen) extreem tam was geworden, kon ik hem van zeer nabij observeren zonder dat hij zich iets van me aantrok. Dit buitenkansje liet ik me niet ontglippen. In dit stuk wordt het zonnen van Warpje beschreven.

Delta-vleugelen

Houding

Dit was de kenmerkende houding tijdens het zonnen: de vogel draaide zijn rug haaks naar de zon toe en spreidde zijn staart en vleugels. De vleugels werden in een karakteristieke knik gehouden (vandaar de naam delta). Afhankelijk van de intensiteit van de zon was de stand van de vleugels geknikt-afhangend (Foto 1; bij felle zon) of scherp geknikt (handvleugel ingeklapt en minder wijde spreiding; bij wegvallende zon). De armpennen kruisten elkaar boven de stuit, en wel zodanig dat de armpennen van de ene vlerk als een dakje over de andere vlerk stonden (op de foto's goed te zien). De staart was te allen

tijde geheel gespreid, maar werd door de haaks gehouden vleugels deels aan het zonlicht onttrokken. Op momenten van maximale delta-houding kon het voorkomen dat de stuit gedeeltelijk vrij kwam te liggen, waardoor ook deze volop in de zon viel.

Tijdens het zonnen keek de vogel gewoonlijk wèg van de zon, werd de hals gestrekt (waardoor spitse kop duidelijk zichtbaar werd), werden de ogen doorgaans half of gedeeltelijk gesloten (vogel leek te 'genieten') en bleef de snavel gesloten (niet hijgend). In sommige gevallen keek de vogel schuin opzij, maar ook dan werden de ogen zelden volledig geopend en bleef de snavel gesloten (Foto 2). De houding was verder volledig passief; geen enkele maal werd het deltavleugelen onderbroken om te poetsen.

Foto 1. Intensieve delta-vleugel houding van een juveniele Wespendif, weggijkend van de zon. Bokkenleepte, 17 september 1997 (Foto: Rob Bijlsma). *Intensive delta-wing sunning posture of Honey Buzzard, facing away from the sun, 17 September 1997.*

Foto 2. Intensieve delta-vleugel houding van een juveniele Wespendif, met kop half opzij gedraaid. Bokkenleepte, 17 september 1997 (Foto: Rob Bijlsma). *Intensive delta-wing sunning posture, facing sideways, 17 September 1997.*

Omstandigheden en duur van het deltavleugelen

Deltavleugelen werd uitsluitend waargenomen op momenten dat (a) de zon doorkwam na een periode van bewolking, of 's ochtends vroeg voor het eerst over de bomen op de Wespendif scheen, en (b) de zon voldoende kracht had. Zonder felle zon geen

deltavleugelen. Het was frappant te zien dat Warp ophield met zonnen zodra er maar de minste sluierbewolking voor de zon trok. Dat moment werd altijd feilloos aanvoeld, ook als hij zijn ogen dicht had en zijn kop van de zon had weggedraaid. (Overigens voelde ik zelf ook direct wanneer de zon achter de wolken verdween, dus zo bijzonder is dat niet.) Bij dunne sluierbewolking kon het voorkomen dat Warp enige tijd volhardde in zijn delta-houding, maar dan in een afgezwakte vorm waarbij de vleugels minder gespreid waren en dichter tegen het lichaam werden gehouden. Dat duurde echter nooit langer dan 10 sec. Zodra het deltavleugelen was gestopt, zat er weer een echte Wespindief, en niet meer een uit proporties getrokken zwijmelende vogel.

Deltavleugelen duurde nooit erg lang. Bij half-bewolkt weer trokken geregeld wolken voor de zon langs, wat Warp ertoe bracht te stoppen met de deltahouding. Interessant waren de omstandigheden waarbij de zon permanent met volle kracht scheen. Hoe lang wist Warp het deltavleugelen dan vol te houden? Want dat het echt een stekende zon was, kon ik zelf maar al te goed voelen als ik naast Warp de tijd zat te klokken. In totaal kon ik 13 volledige zonsessies bijhouden, verdeeld over 17-21 september met overwegend zonnig weer en temperaturen van 17-24°C (Tabel 1). De gemiddelde duur van een zonsessie beliep 303 sec (SD=209, N=13), met een variatie van 100 tot 900 sec.

Onder gelijkblijvende omstandigheden, dus de hele dag min of meer zonnig, werd zongedrag overwegend in de ochtenduren waargenomen. Niet alleen nam de vogel vaker een delta-houding aan, ook was de duur van de individuele zonsessies gemiddeld langer dan in de middag (Tabel 1).

Veruit de langste sessie in de delta-houding werd op 19 september geklokt. De zon brak toen om 9.20 u door en Warp nam onmiddellijk de delta-houding aan; deze werd 15 min volgehouden. De vogel had voor die tijd al uitgebreid zitten poetsen en pluïesjes verwijderd. Toilet maken was dan ook zo'n beetje het eerste waarmee een dag werd begonnen. Hoewel het aantal metingen aan het zongedrag beperkt is, lijkt het er toch op dat er in de middag minder frequent en korter in delta-houding werd gezeten. De middag werd dan ook gebruikt om allerlei andere activiteiten te ontwikkelen, zoals klooien in de bomen, rondstappen over de grond, het rieten dak van mijn huis inspecteren, mij lastig vallen als ik zat te werken, enzovoort.

Tabel 1. Duur (sec) van delta-houdingen over de dag (zomertijd) door een Wespindief, geklokt van 17-21 september 1997 bij temperaturen van 17-24°C en volle zon. *Duration (sec) of delta-wing sunning postures of a Honey Buzzard during the day (summer time), clocked between 17 and 21 September 1997 under sunny circumstances and temperatures of 17-24°C.*

Tijd Time	9-10	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16
Gemiddeld Mean	318	340	320	240	120	100	240
Standaardafwijking SD	305	125	10	147	-	-	-
Aantal zonsessies N	3	2	2	3	1	1	1

Deltavleugelen werd dus maximaal 15 minuten in de volle zon volgehouden; daarna

werd spontaan besloten ermee te kappen. De verstreken tijd tussen opeenvolgende zonsessies varieerde enorm: minimaal 25 en maximaal 190 minuten, met een gemiddelde van 91 minuten (SD=69, N=8).

Zitplek tijdens deltavleugelen

De delta-houding werd uitsluitend op een zitpost boven de grond aangenomen, vaak op een stam op 1 m hoogte, maar ook wel op een stoelleuning, op het dak van mijn schuurtje en huis of op 5-8 m hoogte in een boom in de bosrand. Al deze plekken waren op de zon geëxposeerd en ontbeerden dekking. Omdat ik dagelijks Haviken rond mijn huis zie, soms zelfs zittend op 10 m afstand van het raam, moet het deltavleugelen als een riskante bezigheid voor Wespddieven worden betiteld. Dit te meer daar de vogel tijdens het zonnen een weinig opletende indruk maakte.

Vleugelspreiden

Als de Wespddief een bad nam, deed hij het grondig. De gehele onderzijde werd doorweekt, zo ook de onderzijde van vleugels en staart. Veel meer dan kleine eindjes fladderen kon de vogel dan niet, vandaar dat hij een tijdje op de oever van mijn ven bleef zitten, of naar een omgevallen grove den liep om daar fladderend op te klimmen. Eenmaal in die positie liet hij de vleugels hangen en spreidde de staart. Geregeld veranderde de vogel van houding, nu eens in de zon kijkend (borstzijde naar de zon gekeerd), dan weer met de rug naar de zon gedraaid, bij tijd en wijle ook stevig flappend. Naarmate hij verder opdroogde, werden de vleugels af en toe voluit gespreid, echter nooit in de delta-houding. Als de vogel geheel was opgedroogd, iets wat bij felle zon altijd nog 30-35 min duurde, begon hij zich uitgebreid te poetsen. Ongeacht de mate waarin hij was opgedroogd, bleef Warp aandachtig om zich heen kijken. Elk passerend insect werd gevolgd, hoog zwevende Buizerds nauwlettend in de smiezen gehouden. Er was geen sprake van dat de nek werd gestrekt (tenzij tijdelijk een interessant object in de lucht moest worden gevolgd), laat staan dat de ogen (half) werden gesloten. Vleugelspreiden is daarmee goed te onderscheiden van deltavleugelen.

Discussie

Welke roofvogelsoorten zonnen?

Zonnen is voor vele soorten roofvogels beschreven. Zo noemt Kennedy (1969) de volgende Palearctische soorten: Vale Gier *Gyps fulvus*, Zwarte Wouw *Milvus migrans*, Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*, Slechtvalk *Falco peregrinus* en Eleonora's Valk *F. eleonorae*. Simmons (1986) voegt hier nog de volgende aan toe: Wespddief (gebaseerd op een prachtige foto in Heinroth & Heinroth 1967), Rode Wouw *Milvus milvus*, Sperwer *Accipiter nisus* en Boomvalk *Falco subbuteo*. Het merkwaardige is dat ikzelf nog nooit een Havik, Sperwer of Buizerd in de zonhouding heb gezien, terwijl daar zeker voor Buizerd honderden malen gelegenheid toe was om het op te merken. De

melding van een zonnende Sperwer door Owen (1919), zoals overgenomen door Simmons (1986), heb ik nog niet kunnen checken; het zou me eerlijk gezegd verbazen als hier een echte zon-houding werd beschreven, in plaats van een opdrooghouding na een bad. Ook Willem van Manen en Jan van Diermen konden zich, desgevraagd, niet heugen ooit een zonhouding van Havik, Sperwer of Buizerd te hebben gezien in het wild, wèl van Wespendif (WvM).

In de tot nu toe bekende lijst van roofvogels die zonnend zijn betrapt, valt op dat het in vrijwel alle gevallen om soorten gaat die (een deel van) hun leven in warme, zonnige gebieden doorbrengen. De standvogels en deeltrekkers uit de gematigde en boreale zones van Europa zijn sterk ondervertegenwoordigd, of -in het geval van de Sperwer- misschien zelfs ten onrechte opgenomen. Dat geldt mogelijk ook voor de Blauwe Kiekendief, die is opgenomen omdat Brown & Amadon (1968: pagina 49) het volgende beweren: "Some species, notably the Hen Harrier (*Circus cyaneus*), have been observed to sun-bathe,...", wat me nogal mager lijkt om zekerheid te hebben dat het echt om een zonnebad ging. Zou het om aangeleerd gedrag kunnen gaan, dat zijn oorsprong vindt in zonrijke overwinteringsgebieden? In dat geval zou ook de Grauwe Kiekendief *Circus pygargus* een goede kandidaat zijn voor zon-gedrag; iets voor Ben Koks c.s. om uit te zoeken.

Functie van het zonnen

We mogen ervan uitgaan dat het aannemen van een zon-houding een risico betekent. Dat geldt overduidelijk voor zangvogels. Maar ook een Wespendif (toch al snel 750 g) is niet veilig voor een predator als de Havik. Kortom, als een Wespendif dan toch geregeld en langdurig een zonnende houding aanneemt, moet hem dat ook iets opleveren. Daarover bestaan verschillende hypothesen (Kennedy 1969, Simmons 1986). (1) *Absorptie van warmte*. Lijkt niet echt aannemelijk, omdat vogels homeotherm zijn (zelfstandig een vaste lichaamstemperatuur bewaren) en dus -in tegenstelling tot reptielen- geen zon nodig hebben om op de juiste temperatuur te blijven of te komen. Overigens is het wel opvallend dat de Wespendif een voorkeur had voor zonnen in de ochtend, ofwel het koudste deel van de dag.

(2) *Zonnewarmte zorgt voor grotere mobiliteit van ectoparasieten, waardoor deze makkelijker kunnen worden gevangen tijdens een poetsbeurt*. Evenmin aannemelijk. Warp had weliswaar wat luisvliegen toen hij nog op het nest zat (Henk Jan Ottens), maar vanaf het moment dat hij bij mij zat, heb ik nooit luisvliegen (of mijten) gezien. Omdat ik de vogel dagelijks opmat en van zeer nabij kon observeren, had ik ectoparasieten moeten zien als ze er waren. Bovendien ging deltavleugelen nooit gepaard met poetsen (ook niet na afloop ervan), iets wat je zou verwachten als ectoparasieten door het felle zonlicht aan de wandel gingen.

(3) *Verendrogen na een bad*. De Wespendif nam alleen een bad als de zon scheen, waarna hij zich op een geëxponeerde plek te drogen zette. Zoals hierboven echter is beschreven, wordt het drogen van veren op een volkomen andere manier aangepakt, met een andere vleugel-, staart- en kophouding, frequent draaiend, af en toe wapperend met

de vlerken, ogen wijd open en poetsend. Kortom, zon-gedrag is iets anders dan veerdroog-gedrag.

(4) *Productie van vitamine D*. Het licht van de zon op de stuitklier (of de huid aan de basis van de veren) zou de productie van vitamine D bevorderen. De aanwijzingen hiervoor zijn ambivalent en worden uitgebreid tegen het licht gehouden door Kennedy (1969) en Simmons (1986).

(5) *Hulp bij rui*. Harrison (1946) suggereerde dat direct zonlicht een rol zou kunnen spelen bij de ontwikkeling van de veerpapillen tijdens de rui. Mijn Wespandief was uiteraard, zijnde een juveniel, niet in de rui, maar zijn veren waren nog niet volledig uitgegroeid. Op 18 september, toen Warpje 72 dagen oud was (maar uiteraard sterk in veerontwikkeling achterliep vanwege zijn groeiachterstand die hij in het nest had opgelopen), waren de buitenste vier grote slagpennen en de buitenste drie staartpennen nog in de bloedspeel. Bij nestjongen heb ik geregeld kunnen vaststellen dat er veer-groei-problemen optreden in natte jaren (Bijlsma 1994). Dat komt omdat de bloedspeelen vochtig blijven en niet tijdig verschilferen. De bloedspeel groeit zodoende met de veer mee, waardoor de veer zich niet kan ontplooien en beschadigingen oploopt. Door de slag- en staartpennen geregeld aan de zon bloot te stellen, kan dit worden voorkomen. Overigens moet hierbij worden vermeld dat er ten tijde van de aanwezigheid van Warp rond mijn huis geen neerslag viel.

(6) *Versneld herstel van kromstaande veren na langdurig zweven*. Deze mogelijkheid is geopperd door Houston (1980) met betrekking tot gieren. Door langdurig te zweven gaan de toppen van de grote slagpennen krom staan. Deze veren komen veel eerder in de oorspronkelijke vorm terug als ze worden blootgesteld aan direct zonlicht tijdens het zonnen met gespreide vleugels. Overigens wordt deze bewering door Clark & Ohmart (1985) onwaarschijnlijk geacht, en denken zij eerder aan het drogen van veren of een verbetering van de temperatuurgradiënt tussen de vogel en zijn omgeving. In het geval van de Wespandief valt herstel van gedeformeerde veren eveneens af, simpelweg omdat Warp slechts korte vluchtjes maakte en nog niet aan schroeven deed.

Al met al blijft vooralsnog onduidelijk wat precies de functie van het zonnen is. In navolging van Simmons (1986) ben ik geneigd te stellen dat het zonnen eerder wordt gestimuleerd door de hitte van de zon, dan het licht van de zon. De meeste delta-houdingen werden immers aangenomen bij een stekend-felle zon. Daarbij is vooral het plotselinge optreden van hitte een belangrijke stimulans om in de delta-houding te gaan zitten.

Summary: Sunning behaviour of a Honey Buzzard *Pernis apivorus*

The sunning behaviour of a semi-captive juvenile (71-77 days old) Honey Buzzard was studied in September 1997 in The Netherlands under excellent weather conditions (17-24°C, often sunny). It was a free-flying, very tame bird that recovered from a long period of undernourishment during its nestling stage.

The typical sunning posture was the 'delta-wing': wings held half-open, bent at the carpal joint in such

a way that the primaries were aligned with the legs, tail fully spread but partly covered by the secondaries (often hiding the rump), back always turned towards the sun, bill closed, neck stretched, head facing away from the sun and eyes normally half-closed, giving the bird an 'enjoying' look (Photo 1). Sometimes, the bird looked sideways, with half-opened eyes and bill still closed (Photo 2). Sunning was never followed or accompanied by preening. No other sunning postures were noticed. The wing-spread posture was seen after the bird had taken a bath, but this posture was very different from sunning: wings drooping, tail spread, position changing regularly (intermittently facing the sun, and turning around), occasionally wing flapping, eyes fully open, intently fixing passing insects and birds, and preening.

Sunning was clearly stimulated by direct, intense sunlight, especially on partly overcast days when the sun re-appeared at full strength from behind the clouds. Sunning was particularly evident in the morning: not only adopted the bird a sunning posture more often, sunning bouts were also more prolonged in the morning (Table 1). Sunning was ended either spontaneously, or abruptly as soon as the sun disappeared behind a cloud. Even the slightest cloud in front of the sun was sufficient to let the Honey Buzzard stop with sunning. The average sunning bout lasted 303 seconds (SD=209, N=13), ranging from 100 to 900 sec. The interval between successive sunning bouts was clocked at 91 minutes, ranging from 25 to 190 min (SD=69, N=8).

Raptors for which sunning behaviour has been recorded (Simmons 1986) are spending (a part of) their life in relatively hot, sunny regions. Despite thousands of observation hours spent in the field, sunning Goshawks *Accipiter gentilis*, Sparrowhawks *A. nisus* and Common Buzzards *Buteo buteo* were never observed by three raptor specialists in The Netherlands, whereas it is a common sight in Honey Buzzards. The authenticity of observations of sunning raptors spending their complete life cycle in temperate and boreal conditions should be checked more carefully.

Literatuur

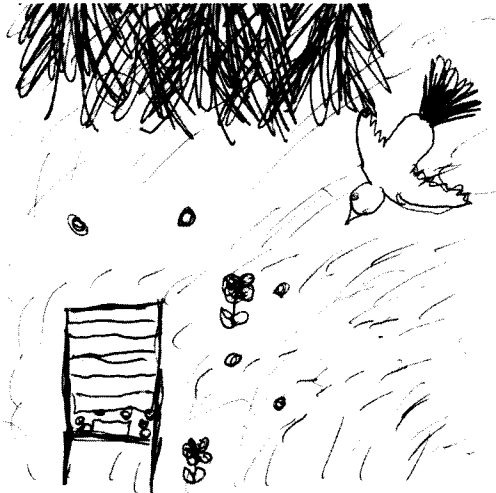
- Bijlsma R.G. 1994. Als je verenpak maar goed zit: regen, wespen, Wespendienven en veergroei. De Takkeling 2(1): 25-27.
- Bijlsma R.G., van Manen W. & Ottens H.J. 1997. Groei van hongerende Wespendienven *Pernis apivorus*. De Takkeling 5(3): 20-30.
- Brown L. & Amadon D. 1968. Eagles, Hawks and Falcons of the World, Vol. 1. Country Life Books, Middlesex.
- Clark R.G. & Ohmart R.D. 1985. Spread-winged posture of Turkey Vulture: single or multiple function? Condor 87: 350-355.
- Harrison J.M. 1946. Sun-bathing by birds. Brit. Birds 39: 276.
- Heinroth O. & Heinroth M. 1967. Die Vögel Mitteleuropas in allen Lebens- und Entwicklungsstufen photographisch aufgenommen und in ihrem Seelenleben bei der Aufzucht vom Ei ab beobachtet. Bd. II. Nachdruck. Edition Leipzig, Brühlschen Verlag, Gießen.
- Houston D.C. 1980. A possible function of sunning behaviour by Griffon Vultures, *Gyps spp.*, and other large soaring birds. Ibis 122: 366-369.
- Kennedy R.J. 1969. Sunbathing behaviour of birds. Brit Birds 62: 249-258.
- Owen J.H. 1919. Some habits of the Sparrow-hawk. (7) The effects of sunshine. Brit. Birds 13: 114-124.
- Simmons K.E.L. 1986. The sunning behaviour of birds. Bristol Ornithological Club. Bristol.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

Koffietijd..., of hoe een kiekendief zorgt voor opgetogen verwarring

Onne de Vries

Op 6 juni 1997 start de dag met het gebruikelijke kopje koffie. Deze late ochtend is het mooi en zonnig weer en warm op het balkon. Er staat een harde oostenwind. Hoog in de lucht geen vogels, maar wel dichterbij huis. Veel Kauwtjes en Spreeuwen op zoek naar voedsel. Oosterwolde is een groen- en bomenrijk dorp. Ook roofvogels komen er graag buurten. Sperwer, Havik, Buizerd en Wespndief komen geregeld voorbij. Maar deze ochtend verslik ik me bijna in de koffie. Er vliegt opeens een kiekendief voor mijn balkon! De roofvogel hangt even stil boven de ruige oever van de Opsterlandse Compagnonsvaart. De vaart loopt op ongeveer 50 m voor het huis langs en deelt het dorp in een noordelijke en zuidelijke helft. Mijn eerste indruk is een ranke Grauwe Kiekendief, maar het schaarse voorkomen van deze vogel in Nederland doet me erg twijfelen. Een Blauwe Kiekendief is wat presentie in Nederland betreft ook een optie (SOVON 1987). De kiekendief kan ik een eindje volgen richting centrum, tot een heel eind binnen de bebouwde kom. De zwalkende vlucht en de wapperende veren laten me geen witte stuit zien. De harde wind en de donkere tint van de zonnebril spelen me parten. Ook ben ik overdonderd door de verschijning zo vlak voor mijn neus binnen het dorp.

Tekening: My de Jong.

Uiteindelijk heb ik Rob Bijlsma gevraagd naar zijn visie. Hij liet me weten dat het vermoedelijk een vrouwtje van de Grauwe Kiekendief is geweest. Blauwe Kiekendieven zijn in juni op deze plaats in het binnenland minder snel te verwachten dan een Grauwe (SOVON 1987). Die laatste kan in mei en juni op doortrek of zwerftocht zijn en dan overal opduiken. De vraag is waar de roofvogel vandaan kwam. Waarschijnlijk heeft de vogel zich vanaf het Fochteloërveen via het Tjongerdal verplaatst. De laatste twee jaar worden in de buurt van het Fochteloërveen met enige regelmaat Grauwe Kiekendieven waargenomen (H. Feenstra). En misschien is er een link met het broedsucces in NO-Groningen (Koks & Visser 1997)? Want ook in de directe omgeving van het Fochteloërveen komt meer landbouwgrond braak te liggen. Hopelijk vestigt zich een paartje in een terrein dat van oorsprong typisch grauwe kiekendievenbiotoop moet zijn geweest (Bijlsma 1993).

Waar ik zelf nieuwsgierig naar ben: zijn er in de ruime omgeving van Oosterwolde en het Fochteloërveen meer waarnemingen van Grauwe Kiekendieven verricht?

Literatuur

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
Koks B. & Visser E. 1997. Grauwe Kiekendieven in Nederland in 1996. *De Takkeling* 5(1): 58-67.
SOVON. 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.

Adres: Mastenbroek 129, 8431 MX Oosterwolde.

Foto. Adult vrouwtje Blauwe Kiekendief, Diemerzeedijk, 13 oktober 1996 (Nirk Zijlmans). *Adult female Hen Harrier.*

Veerafwijkingen bij nestjonge Haviken *Accipiter gentilis* veroorzaakt door ‘Franse rui’?

Rob G. Bijlsma

In eerdere Takkelingen is ingegaan op de afwijkende veerontwikkeling van enkele haviksjongen op Dijkveld in de omgeving van Assen (Bijlsma *et al.* 1994, Ottens, Jansman & Speelman 1997). Hier zijn diverse reacties op gekomen. Zo vond Roelof Speelman in een encyclopedie over het houden van kooivogels een foto van een papegaai met “Franse rui”, een aandoening van de veren die sprekend leek op het veerdefect bij de Haviken. Eenmaal dat spoor volgend werden al snel meer bronnen gevonden. Verder kwamen er reacties van Fridtjof Ziesemer en Uwe Robitzky, die verwezen naar analoge gevallen bij Duitse roofvogels. G.J. van Nie dook informatie uit de diergeneeskundige wereld op.

Franse rui (‘French moult’)

Franse rui is een veeraandoening die onder pluimvee- en siervogeltelers volop bekend is. Met deze aandoening valt een deel van de vliegveren uit, zodat de vogel niet meer kan vliegen (de Duitsers hebben er een prachtige naam voor: “Hopser-Rennerkrankheit”). Dit gebeurt gewoonlijk kort voor het uitvliegen (Eberth 1984), iets wat ook werd opgemerkt bij de Haviken van Dijkveld (Bijlsma *et al.* 1994, Ottens, Jansman & Speelman 1997).

Over de oorzaak is het laatste woord nog niet gesproken. Voedselgebrek zou een oorzaak kunnen zijn, maar ook een virusinfectie in de ovariën is genoemd als oorzaak (Burger & Gochfeld 1990). In een kolonie Schaarbekken in de Verenigde Staten kwam dit verschijnsel soms vrij massaal voor, om de daaropvolgende jaren weer volledig te zijn verdwenen. Waarom dit verschijnsel zich voordoet, is niet bekend, al zijn er wel verschillende ideeën over. Zo zouden organische en anorganische verontreinigingen een rol kunnen spelen, maar ook virale oorzaken zijn genoemd. De storingen in de veerontwikkeling zouden kunnen zijn ontstaan tijdens de gametogenese, de bevruchting, tijdens de vroege embryonale ontwikkeling of door organogenese tijdens de bebroeding van de eieren. Veel van dergelijke defecten worden nooit geregistreerd omdat ze al vroeg tot afsterven van eieren leiden. Andere defecten werken in op het uitkomen van de eieren en worden uitsluitend vastgesteld indien de eieren worden geopend. Weer andere aandoeningen worden pas op latere leeftijd zichtbaar (Burger & Gochfeld 1990). Eberth (1984) geeft een uitgebreid exposé van de onderzoeken die tot dan toe zijn gedaan aan vogels met ‘Franse rui’. De resultaten van die onderzoekingen bleken zelden eensluidend, niet altijd experimenteel getoetst noch algemeen geldend. Hier ligt een mooi onderzoeksterrein braak voor de veterinaire ingestelde vogelaar. Vogels met ‘Franse rui’ zijn niet in staat ooit nog een normaal verenkleed te ontwikke-

len, ook niet na een complete ruicyclus te hebben doorlopen. Dit komt overeen met de bevinding van een Havik met vermoedelijk 'Franse rui' in gevangenschap (van Geneijgen, van Nie & de Smid 1995), maar is strijdig met de opmerking van Eberth (1984) die beweert dat uitgevallen veren soms na enkele weken alsnog door nieuwe veren kunnen worden vervangen. Dat laatste lijkt meer op veeruitgooi.

Veeruitgooi ('Pinching off')

In sommige gevallen, zoals na beschadiging van de spoel tijdens de veergroei, wordt de veer aan de basis afgeknepen en valt deze uit. Dit levert een kenmerkend beeld op van een veer met een korte, samengeknepen spoel, soms met wat opgedroogd bloed net boven de afknijpplek (Grünhagen 1988, Robitzky 1996). Het verschijnsel is goed bekend bij roofvogels, maar ook bij deze aandoening is de oorzaak vooralsnog in nevelen gehuld. Het verschijnsel is niet hetzelfde als de hierboven genoemde 'Franse rui', omdat bij de eerstvolgende rui (en soms ook al kort na het uitvallen van de veer) een nieuwe, normale veer wordt aangemaakt.

Summary: Feather anomalies in nestling Goshawks *Accipiter gentilis* caused by French moult?

In previous issues of *De Takkeling* two cases of feather anomalies in a nestling Goshawk from the same nest in different years were described. A review of the literature shows that the defects are most likely caused by French moult, affecting growing flight feathers and causing them to break off. Unlike in "pinching off", thus affected birds are unable to form new feathers, even after completion of a full moult cycle.

Literatuur

- Bijlsma R.G., Speelman R., Ottens H.J., Hasper H. & van Manen W. 1994. Een veerafwijking bij een nestjonge Havik *Accipiter gentilis*. *De Takkeling* 2(3): 38-40.
- Burger J. & Gochfeld M. 1990. *The black skimmer: social dynamics of a colonial species*. Columbia University Press, New York.
- Eberth U. 1984. Vogelkrankheiten. 3de druk. Schaper, Hannover.
- van Geneijgen P., van Nie G.J. & de Smid T. 1995. Veerafwijking bij nestjonge Havik. *De Takkeling* 3(1): 91.
- Grünhagen H. 1988. Federanomalien bei Greifvögeln. *Greifvögel und Falkneri* 1988: 73-77.
- Ottens H.J., Jansman H. & Speelman R. 1997. Genetische afwijking hoogstwaarschijnlijk andermaal oorzaak van veerafwijking bij nestjonge Havik *Accipiter gentilis*. *De Takkeling* 5(2): 12-16.
- Robitzky U. 1996. Artenhilfsprogramm für den Seeadler *Haliaeetus albicilla* in Schleswig-Holstein. In: Meyburg B.-U. & Chancellor R.D. (eds.), *Eagle Studies*, pp. 73-115. World Working Group on Birds of Prey and Owls, Berlin.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

Het tragische leventje van Buizerd 6.089.202

Pieter de Haan

Het begon allemaal in een houtwal ten oosten van Gasteren, in een nest in een zwarte els op 5 meter hoogte. Hier werd 6.089.202 geboren op naar schatting 17 mei 1997. Zijn moeder was een licht-gekleurde vogel, de vader een donkere adult.

Op 23 mei lag het jong voor dood op het nest, koud en levenloos, en slechts 10 gram zwaarder dan bij de geboorte. De bek was vol met nestmateriaal, misschien een laatste poging om de honger te stillen. Ik nam het pulletje mee om het -gezeten op een comfortabele bank in de zon bij het Gasterse Holt- voor de laatste keer te wegen en te meten, en het daarna als kadaver terug te geven aan de natuur. Het jong begon echter, na verwijdering van de rotzooi uit zijn bekje en doordat ik het tijdens de verplaatsing in mijn rechterhand hield in de buis van mijn NATO-legerjas, weer naar het rijk der levenden terug te keren. Ik besloot na dit voorval dat het Buizerdje een betere kans verdiende op een beter nest. Terugplaatsing op het oude nest zou zijn dood betekenen, omdat de ouders door de plaatselijk belabberde voedselsituatie het niet voldoende konden verzorgen en omdat SBB (StaatsRecreatieBeheer) een wandelpad had geopend dat pal langs het nest liep.

Het dier kreeg één dag politiek asiel bij de waarnemer op zijn kamer in een huzarensaladebakje met stro onder een 60 Watt gloeilamp om het warm te houden. Het werd gevoed met rundergehakt, gemengd met botjes en veertjes uit een havikterritorium. Het groeide in die ene dag met 20 gram.

Op 24 mei heb ik het op een buizerdnest met twee even oude pullen op het Rolderveld geplaatst. Hier was het paar adult. Het jong viel qua gewicht tussen de beide andere jongen in. Het grootste jong van dit nest achtte ik kansloos als Buizerd: het linkeroog van dit dier was volledig weggerot, waarschijnlijk onder invloed van kaïnistisch gedrag. Dat laatste had ik op 20 mei vastgesteld. De dikzak was niettemin zeer agressief en eenderde groter dan de beide andere pullen. Gezien zijn oog heb ik hem op 25 mei op snelle en pijnloze manier de nek omgedraaid, omdat ik vreesde dat er anders helemaal geen jong van dit nest zou uitvliegen en mijn energie besteed aan 202 voor niets zou zijn geweest.

Van 26 mei tot 17 juni ging het voorbeeldig met de beide resterende buizerdpullen. Op 1 juni kregen ze een ring om: de adoptievogel kreeg 6.089.202, het andere jong kreeg 6.089.203. Gezien de vleugellengte was 202 ongeveer vier dagen ouder dan het andere pul. Tot 18 juni bleef hij steeds een paar gram voor op de laatste. In die periode lag er steeds prooi op het nest. Toch heb ik deze Buizerdjes enkele malen geholpen met verkeersslachtoffers: een Holenduif, een Scholekster, 2 maal een Merel, een Mol, Pad, Veldmuis en een Haas van dik twee kilo. Ironisch genoeg was het juist na deze Haas dat de ondergang van 202 begon. Op 18 juni waren de rollen omgedraaid en was 203 aan

202 voorbijgegroeid. Tegelijkertijd begon het te regenen en leek de voedselsituatie op het Rolderveld te verslechteren. 203 ontwikkelde zich als de sterkere Buizerd en kaapte waarschijnlijk het weinige voedsel voor de snavel van 202 weg. 202 kwijnde vanaf 18 juni zichtbaar weg, nam dramatisch in gewicht af en stierf ten slotte op 24 juni op 39-daagse leeftijd (gewicht 505 g). Jong 203 heeft op 29 juni het takkelingenstadium gehaald. Op een leeftijd van 40 dagen had hij vrijwel geen dons meer, maar wel een volle krop.

De conclusie is duidelijk. Manipulatie en bijvoeding van roofvogels is een zinloze zaak. De oppermachtige natuur bepaalt de gang van zaken. Al denkt de moderne mens God zelf te zijn op deze planeet, de natuur blijft de baas.

Foto: Buizerdjongen 202 (links) en 203 op het nest op 3 juni 1997; op de neststrand een Mol en een Wezel. (Pieter de Haan). *Nestlings of Common Buzzard, with Mole and Weasel on nest rim.*

Abominabel broedsucces van Buizerds *Buteo buteo* in Boswachterij Nunspeet in 1997

Willem van Manen

Sinds 1995 onderzoek ik de roofvogels in Boswachterij Nunspeet, een 2400 ha groot naaldbosgebied op de arme zandgrond van de Noord-Veluwe. In 1995 werd de boswachterij systematisch gekarteerd, in 1996 en 1997 concentreerden we ons op nesten. Deze werden gedurende de broedperiode twee tot drie keer gecontroleerd. Jongen zijn gemeten, gewogen en indien mogelijk gesekst. Nesten in de naaste omgeving van de boswachterij werden in het onderzoek betrokken.

De Buizerd is in Boswachterij Nunspeet veruit de meest algemene roofvogel. In 1995 werden 33 territoria binnen de grenzen van de boswachterij vastgesteld, wat neerkomt op een dichtheid van 1.4 territoria per 100 ha.

In Tabel 1 staan enkele gegevens over de Nunspeetse Buizerd in de drie onderzoeksjaren. Het aantal gevonden nesten is geleidelijk afgenomen. Dit heeft deels te maken met minder intensief zoeken in 1996 en 1997. Bovendien sleutelden in 1997 minder paren aan een nest. De beste broedresultaten werden behaald in 1996. Toen werd naar verhouding in meer nesten overgegaan tot eileg en waren de verliezen in ei- en jongenfase gering. Ook het aantal eieren, jongen en uitgevlogen jongen per nest was in 1996 groter dan in de andere jaren.

Tabel 1. Broedbiologie van Buizerds in Boswachterij Nunspeet en omgeving in 1995-97. *Breeding parameters of Common Buzzards in the Forestry of Nunspeet in 1995-97.*

Jaar Year	1995	1996	1997
Aantal nesten <i>Number of nests</i>	37	31	13
Nesten met eileg <i>Number of nests with eggs</i>	23	21	1
Nesten met jongen <i>Number of nests with young</i>	19	20	0
Succesvolle broedgevallen <i>Successful breeding attempts</i>	16	18	0
Gemiddeld legbegin <i>Mean onset of laying</i>	11 april	6 april	-
Legselgrootte <i>Clutch size</i>	2.3	2.8	1.0
Broedselgrootte <i>Brood size</i>	2.2	2.6	0.0
Uitgevlogen jongen/nest <i>Number of fledglings/nest</i>	1.5	2.3	0.0

In 1997 werden niet meer dan 13 nesten gevonden. In de meeste gevallen waren ze voorzien van een verse rand en verse twijgen in de nestkom, maar er werden geen eieren gelegd. In één nest werd pas op 23 mei één warm ei aangetroffen. Enkele weken later was in dit nestperceel gedund, wat mogelijk de oorzaak is geweest voor het verlaten van het nest door de Buizerds. Eind juli, wanneer uitgevlogen jonge Buizerds veelvuldig en luidruchtig bedelen, werden Boswachterij Nunspeet en de wijde omtrek gedurende vier dagen doorkruist bij het zoeken naar Wespenspiegels. Gedurende deze vier dagen trof ik buiten de boswachterij op slechts drie plekken een bedelende jonge Buizerd aan. Dit geeft aan dat over een zeer groot oppervlak vrijwel geen jongenproductie plaatsvond. In mijn Drentse studiegebied (6700 ha) heb ik dit nog nooit meegemaakt. Ook in de meest magere jaren wist hier altijd nog minstens 20% van de paren jongen groot te brengen.

Het nagenoeg uitblijven van reproductie in een buizerdpopulatie kon ik alleen vermeld vinden in Tubbs (1974). Hierin wordt beschreven dat na massale sterfte onder konijnen door myxomatose in sommige gebieden geen van de aanwezige Buizerds tot broeden kwam. Daarnaast is van Ruigpootbuizerds *Buteo lagopus* bekend dat zij in magere lemmingjaren het broeden overslaan (Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel 1971). Beide voorbeelden hebben echter betrekking op populaties die sterk afhankelijk zijn van één prooi-soort. Bij de Buizerds in Nunspeet leek dat juist niet het geval. Het kostje dat deze vogels bij elkaar scharrelen is eerder nogal gevarieerd. In 1995 werden 43 prooien op de nesten verzameld, waaronder 7 halfwas Soepeenden (van een eendenfarm?), 1 eendagskuiken, 1 duif spec., 1 parkiet spec., 3 jonge Grote Bonte Spechten, 1 jonge Merel, 1 Grote Lijster, 1 Zanglijster, 1 jonge Spreeuw, 1 jonge Vlaamse Gaai, 1 jonge Ekster, 1 Rosse Woelmuis, 4 Veldmuizen, 6 Aardmuizen, 3 Bosmuizen, 6 jonge Konijnen, 1 Haas, 1 Eekhoorn, 3 Hazelwormen en 1 Levendbarende Hagedis. Niet bepaald een eenzijdig menu.

Het is ook mogelijk dat in de uitgestrekte bossen en heidevelden van de Noord-Veluwe de afwezigheid van eikels en beukennotjes in het najaar van 1996 desastreus is geweest voor diverse prooidieren. Veldmuizen waren in 1997 landelijk schaars en konijnen waren dit jaar, getuige eigen waarnemingen, niet dik gezaaid in Nunspeet. Daar komt bij dat in enkele jachtvelden in de omgeving recentelijk gestopt is met voeren van dierlijk voedsel aan de zwijnen.

Hans Hasper en Henk Jan Ottens bedank ik voor hun hulp bij het veldwerk.

Summary: Abominable breeding success of Common Buzzards *Buteo buteo* in the forestry of Nunspeet in 1997

In the forestry of Nunspeet (Central Netherlands, 2600 ha, mostly coniferous woodland on poor sandy soil), 1997 was characterised by a total breeding failure of the population of Common Buzzards. As compared with two previous years, the number of pairs had declined substantially, only a single pair laid one egg and no young were produced (Table 1). Despite being versatile raptors with a broad diet, food shortage was apparently the cause of this poor breeding performance in Common Buzzards. After a bumper year of beech nuts in 1995, followed by outbreaks of voles and mice in 1996 and a

correspondingly high breeding success of Common Buzzards in 1996, beech nuts were completely absent in the autumn of 1996, causing mice and vole populations to crash. Other sources of food were also scarce, such as rabbits, whereas provisioning of animal fodder for wild pigs has recently been banned.

Literatuur

Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Bd 4. Zweite, durchgesehene Auflage. Aula-Verlag, Wiesbaden.
Tubbs C.R. 1974. The Buzzard. David & Charles, London.

Adres: Groenkampen 123, 9407 RM Assen.

Foto. Nestjong mannetje Buizerd van 26 dagen, Bokkenleepte, 15 juni 1997. Nesten met één jong waren er veel in 1997 (Rob Bijlsma). *Male Common Buzzard of 26 days old.*

Kunnen Boomvalken *Falco subbuteo* nestpredatie voorkomen?

Peter de Boer en Hans Hut

Haviken *Accipiter gentilis* staan er om bekend niet voor een kleintje vervaard te zijn. In prooijisten zijn naast soorten van meer dan een kilo (Rietgans, Fazant, Wilde Eend) ook andere predatoren te vinden (Bijlsma 1993). Ook de Boomvalk *Falco subbuteo* behoort tot de reguliere havikprooien; in enkele gevallen gaat het om adulte vogels, maar doorgaans betreft het juvenielen. Dat het bezoek van een Havik aan een boomvalknest niet altijd op een debâcle voor Boomvalken hoeft uit te lopen (Bijlsma 1993a), blijkt uit onderstaand stuk.

Gebied en methode

De waarnemingen werden in 1997 verricht bij een boomvalknest aan het Eemskanaal in Midden-Groningen (Foto 1). Langs het kanaal staat een dubbele rij populieren met onderbegroeiing van meidoorn, wilg, zwarte els en esdoorn. Aan weerszijde van het kanaal is het grondgebruik agrarisch, met een gelijke verdeling naar gras- en akkerland.

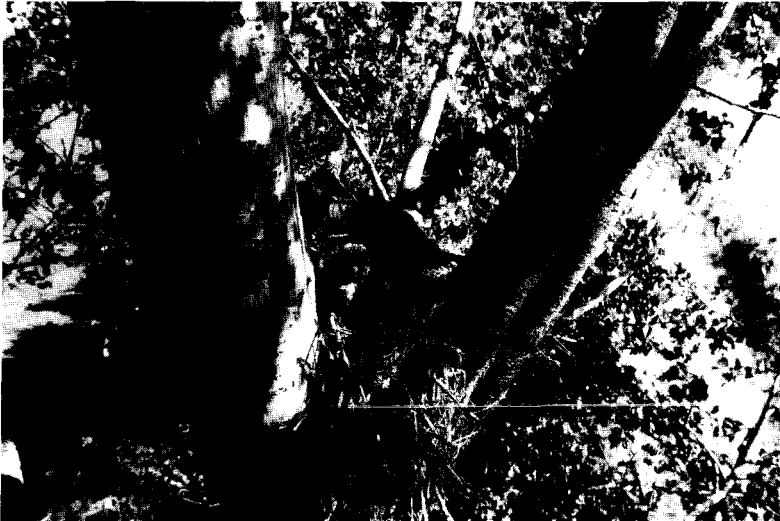

Foto 1. Overzicht van de broedplaats van de Boomvalk langs het Eemskanaal, juli 1997. (Foto: Hans Hut). *View of the surroundings of the Hobby nest near Eemskanaal, July 1997.*

Een oud nest van een Zwarte Kraai *Corvus corone* op 12 m hoogte in een populier diende de Boomvalken als nestplaats. Het nest werd op 16 juli voor het eerst bezocht. Er zaten drie jongen van resp. 2, 4 en 4 dagen oud in. Het oudste jong vloog op 15 augustus van het nest, de overige jongen volgden op resp. 17 (middelste jong) en 18 (jongste) augustus. Om de groei van de jongen bij te houden is het nest daarna om de dag bezocht. Daarnaast zijn er bij het nest met behulp van een op afstand bedienbare camera foto's gemaakt. In totaal zijn er tussen 14 juli en 20 augustus 21 bezoeken aan de broedplaats gebracht, doorgaans in de avond. Tijdens deze bezoeken zijn alle waarnemingen binnen een straal van 250 m rond de nestplaats van potentiële predatoren genoteerd, en de reacties daarop van de Boomvalken. Het gaat om negen gevallen: 2x een Havik, 1x een Sperwer *Accipiter nisus*, 3x een Buizerd *Buteo buteo* en 3x een Torenvalk *Falco tinnunculus*. Deze gevallen zullen stuk voor stuk worden beschreven.

Resultaten

Havik

Geval 1. Op 6 augustus werd de broedplaats rond 13.00 uur bezocht om een nieuw rolletje in de camera te plaatsen. Beide boomvalkouders alarmeerden fel. Al snel werd duidelijk dat niet onze aanwezigheid voor die consternatie zorgde, maar een juveniel vrouwtje Havik dat in de boom naast de nestboom zat. De Boomvalken voerden afwisselend stootduiken uit op de Havik. Deze bleef enkele minuten stil zitten, omdat de Boomvalken met drieste stootduiken op elke beweging van de Havik reageerden. Havik noch Boomvalken trokken zich iets van ons aan (we zaten op een afstand van 100 m). Omdat we de jonge Boomvalken liever niet in de maag van de Havik zagen verdwijnen, hebben we haar met geschreeuw en handgeklap weggejaagd.

Geval 2. De volgende ochtend, 7 augustus, werd aan de overkant van het kanaal (aan de zuidkant) gepost. Vanaf dat punt is er goed zicht op het nest en de omgeving, zodat prooiovergaves, voedingen en andere activiteiten direct opgemerkt kunnen worden. Rond 9.00 uur begon het vrouwtje hard te roepen en kwam het mannetje als uit het niets in steile duikvlucht tevoorschijn. De eerste gedachte was dat het mannetje een prooi droeg en enthousiast werd begroet. Maar dat was niet het geval. Er volgde namelijk geen sierlijke prooioverdracht, maar een stootduik die enkele meters voor de populieren langs voerde. Hierna ging het mannetje op enige afstand in de top van een populier zitten alarmeren. Op het eerste gezicht viel er geen gevaar te ontdekken. Na enig zoeken werd een juveniel vrouwtje Havik zichtbaar in een populier, op 20 m van het boomvalkennest. Vermoedelijk ging het om hetzelfde vrouwtje als gisteren. Omdat het minstens 20 minuten zou duren om bij het nest te komen, besloten we het tafereel gade te slaan zonder in te grijpen. Na de eerste stootduik volgden er nog twintig, waarvan het merendeel door het mannetje werden uitgevoerd. Voor de duikvluchten werd opgeklommen tot 50-70 m hoogte. Op het hoogtepunt aangekomen werd 180° gedraaid en met roeiende vleugelslag evenwijdig aan de singel omlaag gedoken, rakelings langs de

Havik. Twee maal werd niet voorlangs, maar *door* de singel gedoken. De Havik zat ondertussen niet stil en probeerde aanvallen te ontkomen door dekking te zoeken. Hiertoe ging ze steeds een stukje lager in een volgende boom zitten. Door de dichte begroeiing was ze minder kwetsbaar voor de aanvallen. Met het van boom naar boom vliegen werd de afstand tussen Havik en nest steeds groter. Na ruim een kwartier bevond de Havik zich op 50 m afstand van het nest en vloog ze evenwijdig aan de singel om honderden meters verderop weer neer te strijken. De Boomvalken beschouwden hiermee het gevaar als geweken, al bleven ze nog enkele minuten alarmeren.

Sperwer

Geval 3. Op 17 augustus passeerde een vrouwtje Sperwer op 70 m afstand van het nest. Dit ontlokte geen reactie van het boomvalkvrouwtje, dat op dat moment op het nest zat.

Buizerd

Geval 4. Op 7 augustus passeerde op 150 m noordelijk van het nest een adulte Buizerd. Deze werd met vier stootduiken verjaagd.

Geval 5. Op 17 augustus zat er een adulte Buizerd in de singel ten oosten van het nest. Beide Boomvalken waren aanwezig maar reageerden niet, vermoedelijk omdat de Buizerd op *c.* 250 m afstand zat.

Geval 6. Op 18 augustus zat wederom een adulte Buizerd in de betreffende singel, ditmaal op 200 m afstand. Het mannetje Boomvalk vloog fel alarmerend in de richting van de Buizerd. Hij boog echter halverwege af en vloog met een grote boog terug naar zijn vaste zitpost.

Torenvalk

Geval 7-9. Op 24 juli, 1 augustus en 16 augustus werd een mannetje Torenvalk, dat tot op resp. 150, 100 en 80 m van het nest naderde, door het mannetje Boomvalk achterna gezeten totdat hij minstens 300 m van het nest was verwijderd.

Discussie

Van de rond het nest waargenomen Sperwer en Torenvalken hadden de jonge Boomvalken weinig te vrezen. Een korte achtervolging van één van beide ouders was voldoende om deze roofvogels in een wijde boog om het nest te laten vliegen, dan wel te verjagen. In hoeverre Buizerds potentiële predatoren van nestjongen zijn, valt te bezien. In uitgestrekte bosgebieden komt predatie van nestjongen door Buizerds zeker voor, zij het bij uitzondering (waarnemingen van R.G. Bijlsma op de Veluwe). In meer open landschappen, zoals in Groningen, lijkt de Buizerd weinig kans te hebben een nest van Boomvalken te plunderen.

De Havik vormt een ander verhaal. De door ons waargenomen vogel leek doelgericht richting boomvalknest te koersen. Ondanks de harnekigheid van de Havik slaagden de Boomvalken erin haar weg te jagen. De eerste keer werden zij door ons een handje

geholpen, maar gezien de afloop bij de tweede keer was dat wellicht niet eens nodig geweest. Dat een snelle en behendige soort als de Boomvalk erin slaagt een Havik bij zijn nest weg te houden, lijkt niet zo bijzonder. Maar de afloop van een havikbezoek verloopt niet altijd zoals bij het Groningse broedpaar (Bijlsma 1993a)!

De Boomvalk doet het in Nederland de laatste tien jaar slecht. De geschatte afname beloopt waarschijnlijk minimaal 50% (Bijlsma & de Vries 1997). In het voormalige bolwerkje van Drenthe werd in 1997 slechts één succesvol broedgeval gemeld, en deze broedde in een houtwal in half-open landschap (voorlopige resultaten van het nestonderzoek; R.G. Bijlsma). Al eerder is erop gewezen dat Boomvalken mogelijk in open landschappen nog een kans van slagen hebben (van Manen 1994). In de grotere bos- en heidecomplexen in Drenthe is de soort inmiddels zeer schaars geworden; een succesvol broedgeval is hier nauwelijks meer te verwachten. Ook op de Veluwe, een ander voormalig bolwerk van Boomvalken (Bijlsma 1993), is de Boomvalk drastisch gekelderd en zijn de broedresultaten slecht. Hier werd al in de jaren zeventig een predatiecijfer van 10% onder jonge Boomvalken (door Haviken) genoemd (Bijlsma 1980). Eenzelfde trend is ook in Duitsland geconstateerd; in een studiegebied rond Berlijn daalde de boomvalkpopulatie tot eenderde van het niveau van de jaren zestig, ook hier vermoedelijk een gevolg van havikpredatie (Fiuczynski 1991).

In Groningen broeden bijna alle Boomvalken in open landelijk gebied, op erven van boerderijen, in houtsingels en op hoogspanningsmasten (de Boer & Koks 1996). Haviken zijn in deze gebieden dun gezaaid. Boomvalken kunnen potentiële predatoren beter zien aankomen in open landschappen, terwijl hun afschrikkingstactiek (felle stootduiken) in een dergelijk landschapstype effectiever kan worden toegepast dan in bosrijke streken. Hoewel onze bevindingen slechts zijn gebaseerd op één nest, lijkt het niet gewaagd te oopperen dat Boomvalken een rooskleuriger toekomst hebben in open agrarisch landschap dan in de boscomplexen van Oost- en Zuid-Nederland. Overigens moge duidelijk zijn dat -hoezeer we ook verknocht zijn aan Boomvalken- we er geen enkele moeite mee hebben dat Haviken blijkbaar als regulator van het aantal broedparen van Boomvalken optreden. Integendeel, het is uitermate interessant te volgen hoe onderlinge interacties kunnen leiden tot aantals- en (mogelijk) habitatverschuivingen. Vroeg of laat zal dat resulteren in een nieuw populatieniveau van Boomvalken, en het is volstrekt irrelevant daaraan een oordeel toe te kennen of dat beter of slechter is dan het vorige.

Dank

De familie Zuur wordt hartelijk bedankt voor het betreden van hun land en het lenen van hun trap. Rob Bijlsma stroomlijnde het verhaal en schreef gedeeltelijk de discussie.

Summary: Can Hobbies *Falco subbuteo* prevent nest predation?

A single nest of Hobbies was observed in the nestling stage during 21 visits in 1997. It was an old

crow's nest, at a height of 12 m in a poplar in open farmland in the province of Groningen. It contained three young, which fledged between 15 and 18 August. During the survey, nine other raptors were recorded in the vicinity of the Hobby nest: 2x Goshawk *Accipiter gentilis*, 1x Sparrowhawk *A. nisus*, 2x Common Buzzard *Buteo buteo* and 3x Kestrel *Falco tinnunculus*. All raptors within a 200 m radius around the nest were chased and/or attacked. A juvenile female Goshawk elicited a fierce response (steep diving, calling), and despite taking cover in trees, she was forced to leave the immediate surroundings of the Hobby nest. It is suggested that Hobbies in The Netherlands have a better chance of rearing young in open farmland than in woodland. The latter used to be the core breeding habitat, but Hobbies declined by at least 50% during the last decade (Bijlsma & de Vries 1996), especially in woodland habitats and probably because of Goshawk predation. Nest defense against Goshawks is presumably more effective in open habitats than in woodland.

Literatuur

- Bijlsma R. 1980. De Boomvalk. Kosmos, Amsterdam/Antwerpen.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1993a. Zes, vijf, drie, twee, nul, of: de teloorgang van twee broedsels van Boomvalken *Falco subbuteo*. Drentse Vogels 6: 37-50.
- Bijlsma R.G. & de Vries C. 1997. Broedresultaten en trends van roofvogels in Nederland in 1996. De Takkeling 5(1): 7-42.
- de Boer P. & Koks B. 1996. Boomvalken *Falco subbuteo* in Groningen: hoogspanning ten top. De Takkeling 4(3): 30-43.
- Fiuczynski D. 1990. Feinddruck und Nistplatzangebot als limitierende Faktoren für Siedlungsdichte und Bruterfolg beim Baumfalken *Falco subbuteo*. Birds of Prey Bulletin 4:63-72.
- van Manen W. 1994. Habitatwijziging bij Boomvalken *Falco subbuteo*? De Takkeling 2(3): 43-44.

Adres: Lagelandsterweg 6, 9623 PC Lageland (050-3022350).

Foto. Adulte Boomvalk, Gemeenschapspolder, nazomer 1995 (Nirk Zijlsmans). *Adult Hobby*.

Roofvogeltelling in de Hoeksche Waard in 1997

Arie van der Linden, Gerard L. Ouweneel en Janus Verkerk

De voorspelling dat het voor de Hoeksche Waard in januari 1996 bij de midwintertelling gevestigde record van 299 roofvogels niet spoedig gebroken zou gaan worden, kwam in ieder geval voor januari 1997 uit. De door de Vogelwerkgroep Hoeksche Waard georganiseerde integrale telling leverde 265 roofvogels op, 34 minder dan de topscore van 1996, maar nog altijd goed voor een royale tweede plaats in de twaalfjarige historie van de Hoekschewaardse roofvogeltellingen. Waarbij de kanttekening dat in januari 1996 Tiengemeten wel geteld werd, hetgeen 18 roofvogels in vijf soorten opleverde. In 1997 kon dat niet. IJsgang in het Haringvliet had Tiengemeten geïsoleerd en de Vogelwerkgroep zou een helikopter gehuurd moeten hebben om het eiland in de telling te betrekken. Het gemis van Tiengemeten kostte vrijwel zeker een Zeearend.

De lagere score in 1997 kwam geheel voor rekening van de Torenavalk, die ten opzichte van 1996 een achteruitgang van 65% liet zien. Het torenvalkresultaat van januari 1996 had veel te maken met de muizenexplosie in graslandgebieden. De uilentellers van de Vogelwerkgroep konden ook aan de hand van het geringe aantal Ransuilen op de traditionele roestplaatsen vaststellen dat 1997 een mager veldmuisjaar moest zijn.

De overige roofvogels deden het prima. Ondanks het muizengebrek kwamen Buizerds met 180 vogels op een nieuw record. De Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen bij Numansdorp herbergde op 11 januari 16 Buizerds. Weliswaar bleef ZW-Nederland in de winter van 1996/97 vrijwel geheel vrij van sneeuw, waardoor dit deel van de natie als uitwijk kon fungeren voor (roof)vogels uit noordelijker en oostelijker gelegen streken, maar dan nog rijst de vraag waar de bovengrens ligt van de overwinteringspopulatie Buizerds in de overwegend uit landbouwvelden bestaande Hoeksche Waard. Vergeleken met enkele decennia terug is het landschap wel parkachtiger geworden en heeft de soort als broedvogel vaste voet gekregen in doorgeschoten griendcomplexen langs de oevers van de streek. Maar tijdens de vorstperiode van winter 1996/97 was het voor de Hoeksche Waard een fenomeen te ervaren hoe Buizerds opereerden vanuit spichtige boomgroepjes in kleine akkerbouwvelden, in gebieden met een hoge bebouwingsgraad, ja zelfs in grote tuinen.

De in december 1996 begonnen vorstperiode bracht veel Blauwe Kiekendieven naar ZW-Nederland. Een op 28 december 1996 over Overflakkee en Schouwen uitgevoerde excursie leverde elf Blauwe Kiekendieven op en die van 4 januari 1997 negen. De 16 Blauwe Kiekendieven van de midwintertelling passen dus in een algemeen beeld. De Sperwer werd zomer 1996 broedend aangetroffen in een bosje langs de Oude Maas; er vlogen twee jongen uit. Net buiten de Hoeksche Waard broedden Sperwers bij Willemstad en op de Zuiderbegraafplaats in Rotterdam-Zuid. Ondanks deze broedgevallen veranderde het aantal getelde vogels nauwelijks vergeleken met eerdere winters

(Tabel 1). Dat was wel het geval met de Havik. Deze soort bracht zomer 1996 succesvol jongen groot op de in het Hollandsch Diep gelegen Sassenplaat en op de Esscheplaat. De drie bij de midwintertelling vastgestelde Haviken kwamen alle van de Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen.

Er viel wederom te genieten van Zeearenden. Op 19 november 1996 arriveerde een waarschijnlijk derdejaars vogel op de Hoogezandsche Gorzen. Het verblijf daar duurde tot 9 februari 1997. Deze Zeearend bezocht ook de Brabantse oever van het Hollandsch Diep tot bij Moerdijk, het Oude Land van Strijen en de Esscheplaat. Op 27 december 1996 gaf de vogel een jachtpartij ten beste in en voor de haven van Strijensas. Een later in de winter aangekomen tweede Zeearend die Tiengemeten als thuisbasis verkoos, werd incidenteel waargenomen op de Korendijksche Slikken en op de Ventjagersplaat/Hellegatsplaten. Op 27 januari 1997 waren er twee Zeearenden op de Hellegatsplaten. De laatste waarneming uit het gebied dateert van 1 maart 1997 van de Ventjagersplaat (Vogeljaar 45: 110-114; 1997).

Tabel 1. Midwintertellingen (januari) van roofvogels in de Hoeksche Waard.
Mid-winter counts (January) of raptors in the Hoeksche Waard.

Soort <i>Species</i>	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Zeearend <i>Haliaeetus albicilla</i>	0	0	1	0	0	2	1
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	6	3	4	2	2	3	3
Blauwe Kiekendief <i>C. cyaneus</i>	8	15	6	5	3	11	16
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	1	1	0	1	1	2	3
Sperwer <i>A. nisus</i>	16	14	12	10	11	13	14
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	59	97	69	98	169	142	180
Ruigpootbuizerd <i>B. lagopus</i>	1	1	2	0	0	0	1
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	85	70	61	67	39	123	43
Smelleken <i>F. columbarius</i>	3	3	5	0	1	1	2
Slechtvalk <i>F. peregrinus</i>	2	2	3	2	3	2	2
Totaal <i>Total</i>	181	206	163	185	229	299	265

Summary: Mid-winter count of raptors in the Hoeksche Waard

In January 1997 a census of wintering raptors was carried out in the Hoeksche Waard, situated in the delta of the southwestern Netherlands. A total of 265 raptors comprising ten species were observed (Table 1). Due to the scarcity of Common Voles the Kestrel decreased by 65% in comparison with the 1996-count (when voles reached a peak). The total of 180 Common Buzzards was the highest ever recorded during mid-winter counts in this region. Two White-tailed Eagles wintered again along the banks of the Hollandsch Diep-Haringvliet.

Adres: Lijster 17, 3299 BT Maasdam.

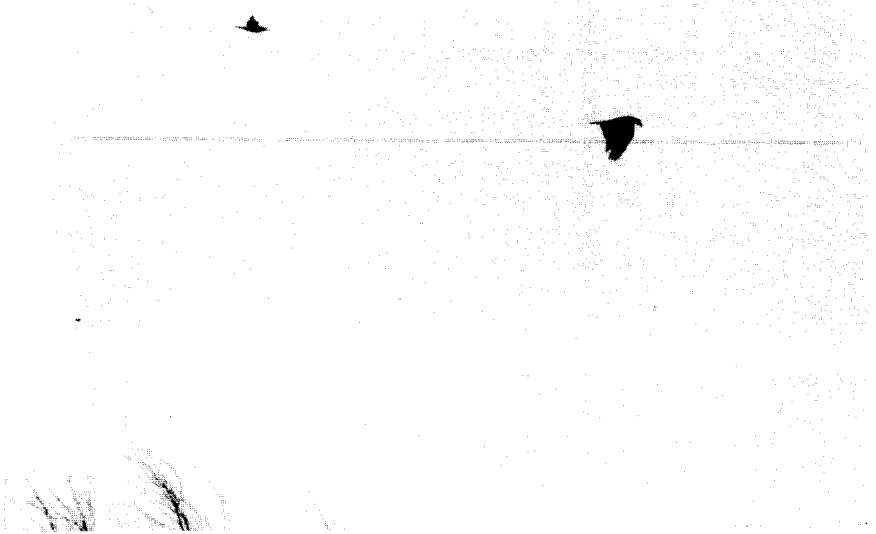

Foto 1. Jagende onvolwassen Zeearend op de Hoogezandsche Gorzen, Hoeksche Waard, februari 1996 (G.L. Ouweneel). *Immature White-tailed Eagle hunting on Hoogezandsche Gorzen, February 1996.*

Foto 2. Wijfje Smelleken na bad, Oude Land van Strijen, Hoeksche Waard, november 1996 (G.L. Ouweneel). *Female Merlin after taking a bath, Oude Land van Strijen, November 1996.*

Bosporusperikelen

Sake de Vlas

De telefoon gaat om kwart voor 10 's avonds: Maria. Of ik nog een perikeltje heb liggen want de nieuwe Takkeling moet de deur uit en ze dachten dat er nog een verhaaltje van mij lag. Nee dus. Of ik er nog wel een kan maken. Wie kan Maria iets weigeren. Ik zit net mijn Bosporus verslag te maken op de PC van de trip die Kees en ik vorige week gemaakt hebben. Alleen zijn mijn foto's nog niet klaar. Kees dus bellen of de zijne al klaar zijn en of hij er wel een wil opsturen. Als dat geregeld is kan ik mijn verslag afbreken en voor de Takkeling aan de gang. De Bosporus; je komt als vogelaar haast overal ter wereld wel een bekende tegen, zo ook nu: Jannes Santing. Jannes telt zeer nauwgezet dus de lijst die jullie in dit verslag aantreffen is van hem.

De Bosporus is de verbinding tussen Azië en Europa en ook de scheiding van de Zwarte zee met uiteindelijk de Middellandse zee. En het is de vliegroute van trekvogels die naar het zuiden moeten en niet over water willen vliegen. Voor de zwevers omdat er geen thermiek is en voor de peddelaars omdat ze niet kunnen uitrusten als ze geen eend zijn. Vooral is de Bosporus bekend om de populatie Schreeuwarenden die leven in het immense gebied Oost-Europa. Bastaardarenden komen er maar mondjesmaat langs omdat hun verspreidingsgebied meer oostelijk ligt en dus oostelijk van de Zwarte zee via centraal Turkije naar het zuiden gaan. Niet alleen roofvogels komen in groten getale langs.

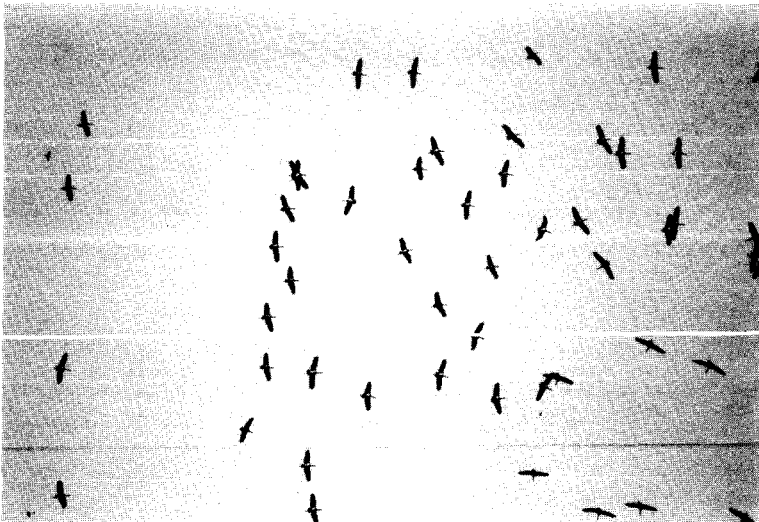
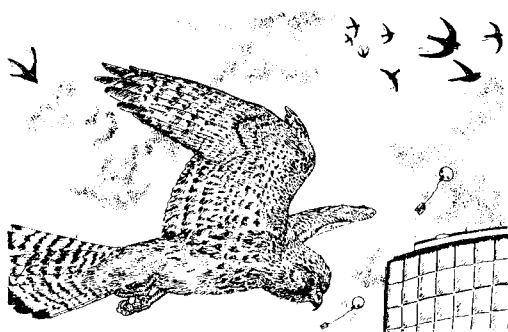

Foto: Kees Bakker, Bosporus, Turkije 1997, Zwarte ooievaars.

Ook duizenden Zwarte- en Witte Ooievaars, Blauwe Reigers, Wielewalen en Bijeneters, zwaluwen en Gierzwaluwen trekken langs de twee heuvels waar de vogelaars zich verzamelen; de Bhyhk Çamlıca en de Khyhk Çamlıca (resp. Grote en Kleine Çamlıca). Vroeger lagen deze heuvels aan de rand van de stad. Nu er zowat middenin. Je staat boven het stadsgeweld van 15 miljoen mensen en regelmatig geven de luidsprekers van de alom aanwezige minaretten een concert waar ik nu nog zwetend van wakker wordt. Maar goed, je bent er voor de vogels. De eerste dagen dat wij er waren was het koud, bewolkt en regenachtig.. Weinig trek dus, filevorming in het achterland. Dat houdt wel in dat als het weer beter wordt de boel ook losbarst. En dat deed het. Op zaterdag 20 september breekt de zon door en ontstaat er thermiek. Voor ons wordt een luchtshow opgevoerd die eigenlijk met geen pen te beschrijven is, er komt op een gegeven ogenblik een stroom Schreeuwarenden op gang die uren aanhoudt. Als een trein, zover je met de telescoop kunt kijken komen ze aanzien, de vleugels in zeilstand tot ze in een thermiekbel terecht komen, de vleugels gaan dan in de spreidstand, en als ze voldoende hoogte hebben gaan de flappen weer in en vervolgen ze al zeilend hun reis tot de volgende thermiekbel. Met zo min mogelijk vleugelslagen. Daar komt nog bij dat er in Turkije soorten voorkomen die we hier niet zien: de Syrische Bonte Specht en de Palmertel om maar een paar te noemen. Maar die trek, die schijnbaar onuitputtelijke stroom Schreeuwarenden, Steppenbuizerds, Balkansperwers enzovoort. Wie in de gelegenheid is dit fenomeen te gaan bekijken moet het beslist niet laten.

Tot slot de telling van Jannes Santing op 20 september 1997: Steppenbuizerd 1025, Wespandief 3, Schreeuwarend 6624, Sperwer 6, Balkansperwer 2040, Slangenarend 122, Dwergarend 31, Witte Ooievaar 143, Zwarte Ooievaar 516, Zwarte Wouw 8, Aasgier 4, Bijeneter 159, Alpengierzwaluw 1109+, Gierzwaluw 34+, Boerenzwaluw 73+, Smelleken 1, Torenvalk 1, Boomvalk 6, Roodpootvalk 2, Arendbuizerd 2.

Adres: Heiakkers 3, 9463 TN Eext.

Tekening: Kees de Grijp

N° 16 N 02 aug 97

Provincie hakselt jonge bruine kiekendieven dood

Groninger Dey 86cd 3-7-97

■ GRONINGEN - De GroenLinks-fractie in de Groninger Staten is onthutst over de dood van jonge bruine kiekendieven in een baggerdepot van de provincie bij Dorkwerd ten noordwesten van de stad. De ongeveer vier weken oude kuikens werden vorige maand levend vermorzeld bij maai- en hakselwerkzaamheden.

Van deze 'roofvogelmoord' is aangifte gedaan door Vogelbescherming Nederland bij de Algemene Inspectiedienst en de Regiopolitie Groningen. Volgens de vogelbeschermers was bij de provincie bekend dat in het baggerdepot enkele bruine kiekendiefaartjes maar ook verscheidene andere beschermde vogelsoorten broedden.

GroenLinks wil weten hoe het heeft kunnen gebeuren dat de provincie opdracht heeft gegeven tot de maaiwerkzaamheden in een rietveld op het baggerdepot.

Vaccin tegen ziekte van Lyme

MÜNCHEN - Er is een vaccin ontwikkeld tegen de ziekte van Lyme. Het vaccin is in Amerika met succes uitgeprobeerd bij 11.000 mensen en komt daar binnenkort op de markt. De entstof is ontwikkeld door onderzoekers van het Max Planck Instituut voor Immunobiologie en van de universiteit Heidelberg. Voor toepassing in Europa moet het nog wel eerst verder worden ontwikkeld. De ziekte van Lyme heet ook wel tekenkoorts. Teken zuigen zich vast aan de huid en brengen een bacterie in het bloed. Deze bacterie kan tot ernstige gewrichtsklachten leiden.

De Limburger 13-9-97

Handelaren in roofvogels bekeurd

KERKRADE • De Brabantse politie en de algemene inspectiedienst (AID) in Kerkrade hebben gisteren tien roofvogelhandelaren bekeurd omdat ze in het bezit waren van ongeregistreerde vogels.

In totaal werden zevenendertig handelaren in Noord-Brabant en Limburg gecontroleerd.

Aanleiding waren gegevens van de Werkgroep Roofvogels Nederland. Uit het registratiesysteem dat die werkgroep bijhoudt, blijkt dat elk jaar gedurende het broedseizoen eieren en jonge vogels uit havik-nesten worden geroofd.

Weinig wespen door koud en nat voorjaar

ANP

Volkerkrant 18-8-97

WAGENINGEN

Er zijn deze zomer aanzienlijk minder wespen dan andere jaren. Daardoor zijn er veel meer vliegen en muggen, aangezien deze insecten op het menu van wespen staan. Dit kan volgens onderzoekers van de Landbouwniversiteit in Wageningen de verklaring zijn voor de vliegenplaag waar veel mensen over klagen.

Er zijn minder wespen omdat het voorjaar koud en nat is geweest. Normaal gesproken begint de wespinkoningin in maart met het bouwen van een nest. Door de kou is dat dit jaar zeker twee maanden later gebeurd. Ook vlinders en hommels komen deze zomer minder voor.

Roofvogels slachtoffer van natuurlijke bermen

Binnenlands Bestuur 27-6-97

Natuurlijk bermenbeheer (minder maaien) heeft als onbedoelde bijwerking dat muizenetende vogels vaker

worden doodgereden. Jaarlijks worden er op de rijkswegen in de drie noordelijke provincies 2500 tot 3000 die-

ren doodgereden. Dat zijn er vijf à zes per kilometer. Steeds vaker zijn roofvogels het slachtoffer. 'De berm is een belangrijk fourageergebied voor roofvogels. Die scheren langs de kant van de weg om op hun prooi te jagen. Ze worden dan makkelijk het slachtoffer van passerende auto's,' vertelt M. Loenen, medewerker ecologie en landschap bij Rijkswaterstaat Noord-Nederland. Rijkswaterstaat wil na de zomer maatregelen nemen om het aantal 'faunaslachtoffers' terug te dringen, en dan vooral bij de zeldzame vogelsoorten. Een oplossing is het anders beheren van de bermen, zodat de muizen en dus de roofvogels wat meer afstand bewaren tot de weg.

Leeuwarder Courant 12-9-97

Tegen roofvogelhater f 3000 boete gevraagd

LEEUWARDEN - Weide- en zangvogels gingen een 77-jarige inwoner van Jubbega zeer aan het hart. Om hen te beschermen schrok hij er niet voor terug om met vergiftigd aas op vossen, verwilderde katten en beschermde roofvogels te 'jagen'. Tegen de niet verschenen bejaarde vorderde milieu-officier van justitie Henk Dijkstra gisteren in Leeuwarden op de zitting van economisch politierechter Hans Bosch f 3000 boete.

In de omgeving van Jubbega zijn dode buizerds en havikken aangetroffen, die met het bestrijdingsmiddel Aldicarb zijn vergiftigd. Toen hij op 26 september 1996 op heterdaad werd betrapt in het veld, had hij potjes met dit middel en vergiftigd aas bij zich. Ook bij hem thuis zijn verschillende potjes met Aldicarb gevonden.

Het Openbaar Ministerie verwijt de man met name dat hij buizerds en haviken heeft gedood of heeft geprobeerd te

doden. Naar de mening van zijn advocaat Willem Anker moet de dagvaarding op dit punt ongeldig worden verklaard, omdat die vaag en onduidelijk is.

Volgens Anker zijn er voor deze beschuldiging bovendien alleen maar vermoedens, ofschoon op sommige punten behoorlijke vermoedens. Zijns inziens ontbreekt echter het bewijs. Verdachtes broers of anderen zouden het ten laste gelegde delict ook kunnen hebben gepleegd, meende de raadsman.

Verder is de Jubbegaster ten laste gelegd dat hij in het veld Aldicarb bij zich had en dat hij een vergiftigde appel op een dassenwissel heeft gelegd om een das, een beschermd diersoort, het loodje te laten leggen. In deze beide gevallen moet de beklaagde in de ogen van Anker eveneens vrijuit gaan. Daarnaast is de politie niet op correcte wijze verdachtes woning binnengekomen. aldus de advocaat. De rechter doet op 25 september schriftelijk uitspraak.

Oproepen en mededelingen

Geschil inzake valkerij

In Noord-Brabant werden in mei en juni 1997 door politie en AID controles gedaan bij een aantal vergunninghoudende valkeniers. Het vermoeden bestond dat sommige valkeniers geroofde eieren en jongen wilden laten doorgaan voor zelf gefokte dieren. Ter voorbereiding van de controle-actie werden in het voorjaar 148 havikseieren voorzien van een uniek en onzichtbaar merkteken. Tevens werd een aantal jongen voorzien van een unieke chip. Bij de controles zijn 37 geregistreerde valkeniers bezocht. Er werden geen gemerkte eieren of gechipte Haviken aangetroffen. Wel werd tegen een aantal valkeniers proces-verbaal opgemaakt voor andere, veelal administratieve, overtredingen.

Over de wijze van aanpak van (wetsovertredingen binnen) de valkerij is een verschil van mening ontstaan tussen de WRN en enkele van haar Brabantse leden. Deze zijn teleurgesteld in de houding van de WRN en hebben toenadering gezocht tot de Faunabescherming (voormalig Stichting Kritisch Faunabeheer). De WRN blijft op haar standpunt staan dat uitsluitend tegen wetsovertredingen binnen, en uitbreiding van, de valkerij geageerd dient te worden. Deze visie en de wijze van aanpak door de WRN zijn voor de Brabantse leden onbevredigend.

Het verschil van mening heeft er toe geleid dat Hans van Lieshout zich heeft teruggetrokken als coördinator voor Noord-Brabant en voor de registratie van dode roofvogels. Wil Beeren stopt met de WRN-winkel en de distributie van de roofvogeltentoonstelling in Zuid-Nederland.

Het bestuur vindt het bijzonder jammer dat het zo gelopen is, maar respecteert de beslissing van Hans en Wil. Het is eenieder's recht om op eigen wijze te proberen de gestelde doelen of idealen te realiseren. Waar de doelstelling en de methoden overeenkomen met die van de WRN willen we graag samenwerken met andere personen en/of organisaties. Waar de methoden afwijken, gaat ieder zijns weegs. Wat ons betreft met alle respect en even goede vrienden.

Graag willen we bij deze Hans en Wil bedanken voor alles wat ze de afgelopen jaren voor de roofvogels en de WRN hebben betekend en onze waardering uitspreken voor hun inzet en betrokkenheid. We wensen hen succes met hun werk en hopen te zijner tijd de samenwerking, waar mogelijk, weer op te pakken.

Nieuwe coördinator Noord-Brabant

De nieuwe coördinator voor Noord-Brabant is: Henk den Brok, Leharstraat 28, 5384 CS Heesch, tel. 0412 - 45 36 42.

Nieuwe coördinator registratie dode roofvogels

De nieuwe coördinator voor de registratie van roofvogels en uilen is: Hans van Kuik, Finkewei 4, 8723 DB Koudum, tel. 0514 - 52 32 62. De formulieren kunnen per heden

worden aangevraagd bij, en opgestuurd naar, Hans van Kuik.

WRN-winkeltje en distributie tentoonstelling Zuid-Nederland

De vacature ontstaan door het vertrek van Wil Beeren (zie boven) is nog niet opgevuld. Zoals U weet beschikt de WRN over twee versies van de roofvogeltentoonstelling, één voor Zuid-Nederland en één voor Noord-Nederland. Bij Wil kon de tentoonstelling worden aangevraagd, hij hield de agenda bij en regelde het brengen en opzetten, afbreken en ophalen. Voor dit werk zoeken we een vervanger. Het is vrijwilligerswerk met een onkostenvergoeding. Liefhebbers kunnen zich melden bij Maria Quist, tel. 0516 - 432660.

Nestkaarten

Beste mensen, het broedseizoen is al enkele maanden voorbij. Een deel van de waarnemers heeft inmiddels zijn nestkaarten ingestuurd (gemiddeld genomen een hoge kwaliteit!), maar dat geldt voor lang niet iedereen. Wacht er niet mee tot (na) de jaarwisseling. Het is voor mij een gigantische klus alle kaarten na te lopen, aan te vullen, te verbeteren, in te voeren, uit te werken en een verhaal te schrijven dat in de eerste Takkeling van 1998 moet staan. Hoe langer jullie wachten met insturen, hoe moeilijker een compleet overzicht valt samen te stellen. Probeer de kaarten ook zo volledig mogelijk in te vullen, dus met atlasblok, Amersfoortcoördinaten, waarnemercode, alle bezoekdata, enzovoort. Sterkte ermee! Stuur de kaarten naar SOVON, Antwoordnummer 2505, 6573 ZX Beek-Ubbergen (gratis, worden daarna naar mij verzonden), of rechtstreeks naar mij (Rob Bijlsma, Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse).

Donateurs welkom bij de Werkgroep Slechtvalk Nederland

De Werkgroep Slechtvalk Nederland is opgericht in 1993 en bestaat uit vrijwilligers. Momenteel telt de werkgroep zo'n 60 donateurs. Deze ontvangen tweemaal per jaar een nieuwsbrief, in juni en december. Nieuwe donateurs zijn van harte welkom. De jaarlijkse minimale bijdrage is fl. 15,-. Een proefnummer van de nieuwsbrief kan worden opgevraagd bij Jan van Dijk, tel. 038-4657050 (na 17.00 u).

U wordt donateur door uw bijdrage over te maken op rekeningnummer 12.90.08.001 van de Rabobank in Zwolle, ten name van Werkgroep Slechtvalk Nederland en onder vermelding van "donateur". **Ook graag uw volledige adres vermelden!** Het gironummer van de bank is 889365. Meer informatie over de werkgroep kunt U inwinnen bij Peter van Geneijgen, voorzitter, Zijpendaalseweg 50, 6814 CL Arnhem, tel.: 026-4421626.

Persbericht

Op 8 september j.l. ontvingen wij het volgende persbericht:

"Ter bestrijding van de overlast en schade, die door diverse vogelsoorten wordt

veroorzaakt, kunnen vanaf morgen Jackite-vliegers worden ingezet. Deze natuurgetrouwe roofvogel-vliegers zijn ontworpen naar kleur en anatomische bouw van oorspronkelijke vogelsoorten en hebben de natuurlijke eigenschappen, de eigen soort aan te trekken en diverse andere, kleinere soorten weg te jagen.

Het oersterke materiaal van de Jackite-vliegers het TYVEK (DuPont). Het is een synthetisch plastic dat toch flexibel en licht als papier is. Het is veilig voor het milieu en kan als plastic recycled worden. De fullcolor-druk is waterresistent.

Uit ervaring is gebleken, dat men zich van de bestrijding geen beeld kan vormen, zonder onze "vogels" in actie te hebben gezien. U bent van harte uitgenodigd om tijdens de DEMO-DAGEN een kijkje te komen nemen. Voor informatie: Jackite Promotions, tel. 030 - 2282151.

Nieuwe methode van roofvogelvervolging

Door een medewerker van Natuurmonumenten in Gelderland werden we geattendeerd op een nieuwe manier om roofvogels te doden. Het was hem opgevallen dat er de laatste weken zoveel dode vogels doodgereden op de naburige spoorbaan werden gevonden, terwijl dit voorheen nauwelijks voorkwam. Door een buurtbewoner werd hij er voor gewaarschuwd dat dit geen toeval was. Deze had vernomen dat door een roofvogelhater uit de buurt aas werd bevestigd tussen de rails. De etende Buizerden werd door de aanstormende trein verrast en doodgereden.

Dus mensen: let op, hou de spoorbanen bij U in de buurt in de gaten en wanneer U dode dieren aantreft, zoek dan ook naar sporen van aas. Indien dit het geval is, onmiddellijk politie of AID en de WRN waarschuwen!

Landelijke Roofvogeldag 1998

De komende Landelijke Roofvogeldag wordt gehouden op zaterdag 28 februari a.s. in de Stadsschouwburg van Meppel. In deze Takkeling treft U een inschrijfformulier aan. De roofvogeldag is in eerste instantie bedoeld voor WRNers en hun introduce's. Deze krijgen tot 1 januari voorrang bij opgave. Er kunnen 500 mensen in de zaal dus vol is vol. Wanneer er nog plaatsen over zijn, kunnen ook niet WRNers zich opgeven, maar pas ná 1 januari.

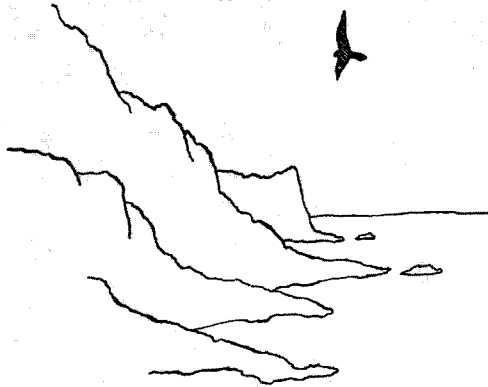
Het programma staat nog niet helemaal vast, maar de dag staat grotendeels in het teken van Afrika (Afrikaanse roofvogels, Afrikaanse muziek e.d.). U bent allemaal van harte welkom! Zoals gewoonlijk is de toegang gratis, evenals de koffie bij aankomst. Graag ontvangen wij z.s.m. uw deelnameformulier. Hopelijk tot 28 februari!

Eleonora's Valk

Theo van Lent schreef ons het volgende: "Toen ik Erik Knollemas' artikel over de Eleonora's Valk zag (Takkeling vijfde jaargang nr. 2) viel me onmiddellijk de tekening op, een mooi logo van de vogelbeschermingsorganisatie op Sardinië. Op het geboortekaartje van mijn dochter Merel Eleonora liet ik me inspireren door stukjes Kreta, Mallorca en het kleine Griekse eiland Sifnos, waar ik deze prachtige vogel voor het eerst

zag. Toen vloog hij boven zee in tamelijk windstil weer en deed sterk denken aan de Kleine Jager.

Al in de veertiende eeuw keek iemand in vervoering naar deze sierlijke valk, een prinses die luisterde naar de naam Eleonora d'Arborea. Zij wilde dat de vogel beschermd zou worden en in de "Carta de logu" uit 1392 werd door haar de wettelijke bescherming van kracht. In de monografie over de Eleonora's Valk staat een afbeelding van deze gebeurtenis: het uitvaardigen van de eerste vogelwet uit de geschiedenis.

Geboren, de mooiste baby van de hele wereld

Merel Eleonora

zusje van Floris

5 juni 1995

Yvonne Zeldenrust & Theo van Lent

Gerard Terborgstraat 1'

1071 TJ Amsterdam

Telefoon 020 - 673 77 49

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Agostini N., Logozzo D. & Colero C. 197. Migration of flocks of Honey Buzzards in southern Italy and Malta. J. Raptor Res. 31: 84-86.

Najaarstrek van Wespendienven in Calabrië en op Malta was bimodaal, met pieken rond eind augustus en begin september. In 1993 en 1995 werden >2 maal zoveel adulte Wespendienven gezien als juveniele. Zonder ook maar een spoor van bewijs wordt gesuggereerd dat juveniele Wespendienven in Zuid-Italië en Malta zich aansluiten bij adulte vogels om aldus de 400 km brede oversteek naar Afrika te maken met ervaren vogels. Helaas verzuimden de auteurs om in hun grafieken naar leeftijd gescheiden doortrek weer te geven, noch is duidelijk of de passanten over Italië en Malta jaarlijks dezelfde vogels zijn (alleen dan zou ervaring een rol kunnen spelen). Bovendien trekken adulte vogels eerder door dan juveniele (is het geval van Zweden tot Israël, dus waarom niet in Italië?).

Alström P. 1997. Field identification of Asian Gyps vultures. OBC Bulletin 25: 32-49.

In dit grondige artikel worden de kleden naar leeftijd (in zit en in de vlucht) van *Gyps bengalensis* (White-rumped Vulture), *G. indicus* (Long-billed), *G. fulvus* (Vale Gier) en *G. himalayensis* (Himalayan) beschreven en geïllustreerd met pentekeningen (naar foto's) en kleurenfoto's. Voor bezoekers van de Himalaya en omstreken verplichte kost.

Amies P. 1997. Peregrine Falcon apparently catching and eating insects in flight. Brit. Birds 90: 358-359.

Slechtvalk vangt op boomvalkwijze gedurende meerdere minuten vliegend insecten (18 september), uit vuistje eten.

Austen G.E. & Houston D.C. 1997. The breeding performance of the Buzzard *Buteo buteo* in Argyll, Scotland and a comparison with other areas in Britain. Bird Study 44: 146-154.

Overzicht van legbegin, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen in gebied in Schotland, vergeleken met trits andere gebieden in Schotland, Wales en Engeland. Weinig verschil in legbegin tussen de gebieden (naar mijn idee het gevolg van gebruik van zeer uiteenlopende studies, met vermoedelijk sterk verschillende manieren waarop dat werd bepaald; bovendien onzinnig om reeks van jaren op een hoop te gooien), wél grote verschillen in legselgrootte en jongenproductie per paar en broedsucces (gekoppeld aan menselijke vervolging en aan/afwezigheid van konijnen; misschien ook aan periode van onderzoek, zoals tijdens hoogtepunt van pesticidentijdperk). Klimaat noch breedtegraad hadden enig effect op de hierboven vermelde parameters.

Baumgart W. & Hollands D. 1996. Peregrine-nesting in trees and tree cavities in Australia. Newsletter WWGBP 23/24: 9.

In ZO-Australië broeden Slechtvalken geregeld in oude boomnesten en in boomholtes. Hierdoor broedend in open land waar ze anders zouden ontbreken. In Europa zaten de boombroeders altijd in min of meer aaneengesloten bossen.

Bergmanis U. 1996. Eine Methode zur Festlegung der optimalen Beringungszeit junger Mäusebussarde *Buteo buteo* (L.) und Habichte *Accipiter gentilis* (L.) durch die Bestimmung des Brütungsstadiums der Eier. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 231-234.

Auteur denkt dat er veel sterfte onder kleine jongen plaatsvindt, ringen dan niet zinnig is maar moet wachten tot de jongen 4 weken oud zijn. Om dat stadium goed te kunnen plannen, laat hij de eieren in een bakje water zakken: aan de mate van drijven/zinken is af te lezen hoe lang ze al zijn bebroed (gek genoeg geeft hij geen tekening of tabel waarmee je dat zelf kan doen!). Vervolgens uit te rekenen wanneer de jongen 4 weken oud zijn. Nogal omslachtige methode, te meer daar -althans in Nederland- het gros van de jongen in de eerste 10 dagen van juni in de goede ringleeftijd is, ongeacht verschillen

van jaar op jaar. Maar misschien is dat in Letland anders.

Bezzel E., Rust R. & Kechele W. 1997. Nahrungswahl südbayerischer Habichte *Accipiter gentilis* während der Brutzeit. Orn. Anz. 36: 19-30.

Analyse van 13.342 broedseizoenprooien van Haviken uit drie studiegebieden in Zuid-Beieren, verzameld in 1969-96. De prooilijs omvat 16 zoogdiersoorten, 77 vogelsoorten en 1 vis (plus 2 zoogdier- en 7 vogelsoorten uit vangenschap). Lijsters en duiven vormden de hoofdmoot (in biomassa vooral duiven). Onder kraaiachtigen waren vooral Vlaamse Gaai en in mindere mate Zwarte Kraai belangrijk, terwijl Eksters juist weinig werden geslagen. Van de zoogdieren werd alleen Eckhoorn veel gepakt. Tussen de drie studiegebieden, elk met een verschillend landschapstype, waren de verschillen in prooisamenstelling zeer gering. The talrijkheid van sommige prooisorten (zoals weerspiegeld in het havikenmenu) toonde opvallende lange-termijn veranderingen. Geeft verder enkele bijzondere prooivondsten, op grond waarvan voorkomen of broeden in Beieren bewezen kon worden. Van enkele soorten werden naar verhouding veel exemplaren in de prooilijs aangetroffen, o.a. Grote Lijster, Ransuil en Vlaamse Gaai (die laatste twee bleken ook in Drenthe prominent in de prooilijs te staan; zie Ecologische Atlas). Is Havik voor deze soorten een regulerende factor? Vergelijking van de Beierse prooilijs met die elders uit Europa geeft geen wezenlijke verschillen te zien. Misschien dat de Beierse ornithologen met hun lijst de beleidsmakers en wetgevers, en misschien zelfs siervogelhouders en jagers, afdoende om de oren kunnen meppen als het gaat om aan te tonen dat Haviken de huidige frenetieke vervolging niet verdienen.

Bjemans J. 1997. Kleurringen van Slechtvalken in Nederland. Nieuwsbrief Werkgroep Slechtvalken 3(1): 3.

Met ingang van 1997 worden in Nederland geboren Slechtvalken uitgerust met een oranje kleurring aan de rechterpoot. Hierop een cijfer (beneden) en een letter (boven) in zwart. Het oranje is met telsecop op 110-en meters afstand te zien; de code is af te lezen tot op c. 100 m. De codering is op drie plaatsen op de ring terug te vinden. Waarnemers opgelet!

Bjemans J. 1997. Twee succesvolle broedsels van Slechtvalken in Limburg. Nieuwsbrief Werkgroep Slechtvalk 3(1): 10-11.

Op de vaste locaties broedsels met resp. 4 (2 man, 2 vrouw; een vrouwtje verdween vlak na uitvliegen) en 3 (1 man, 2 vrouw; een ei niet uitgekomen) jongen uitgevlogen. Beide volwassen vrouwtjes waren dezelfde als in 1996 (beide geringd); de mannetjes waarschijnlijk ook (beide ongeringd). De broedsels zaten in nestkasten op industriecomplexen.

Blanco G. 1997. Role of refuse as food for migrant, floater and breeding Black Kites (*Milvus migrans*). J. Raptor Res. 31: 71-76.

Een vuilnisbelt nabij Madrid werd voornamelijk door niet-broedende, overwegend migratoire Zwarte Wouwen als foerageergebied gebruikt, en minder door broedvogels. Die laatste groep foerageerde overwegend op uiteenlopende wilde prooien.

Bläuer S., Pfister K. & Lüps P. 1997. Endoparasieten bei Greifvögeln und Eulen in der Schweiz. Orn. Beob. 94: 115-128.

Van 104 roofvogels en 19 uilen werden in buik en darmen gezocht naar parasieten. De infectiegraad varieerde van 0 tot 100%, maar bij soorten met een steekproef van >5 exemplaren (Sperwer, Havik, Buizerd, Steenarend, Bosuil) bedroeg de infectiegraad 60-85%. Er werden 16 parasitaire groepen ontdekt (per individu vaak slechts 1-2 groepen), voornamelijk betrekking hebbend op Nematoda (minder op Cestoda, Trematoda en Acanthocephala). Er werd een verband gevonden tussen infectiegraad en conditie.

Bomholt P. 1997. Bestanden af Rød Glente *Milvus milvus* i et censusområde i det sydøstlige Jylland, 1980-1995. Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 91: 53-58.

In studiegebied van 2000 km² in ZO-Jutland nam de populatie Rode Wouw toe van 2-5 paar in 1980-81

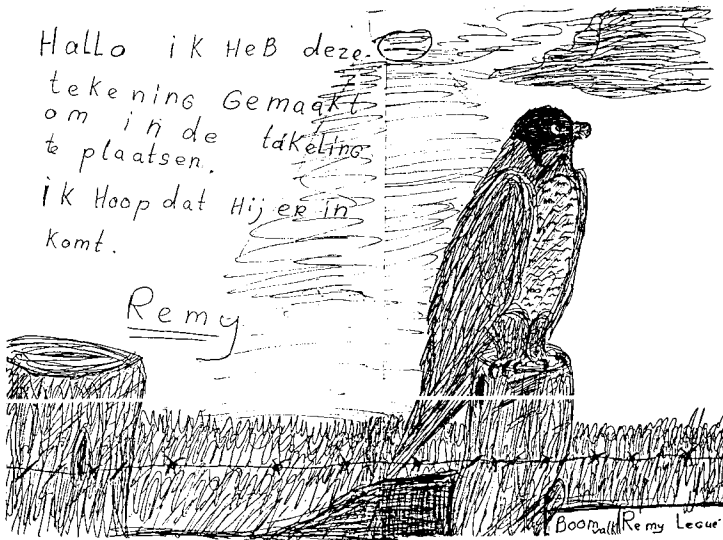
naar 24-30 paar in 1990-95. Reproductie verbeterde eveneens, van gemiddeld 0.8 jong per paar (1.6 per succesvol paar) in 1980-83 tot 1.8 (2.7) in 1984-89; daarna iets afnemend. Reproductiecijfers vermoedelijk afhankelijk van leeftijdsopbouw populatie (jonge vogels doen het minder goed), immers in vroege groeifase namen relatief veel jonge vogels aan broedproces deel. Afschot en vergiftiging komen nog steeds voor; er wordt veel energie gestopt in voorlichting geven aan landeigenaren.

Bosakowski T. & Smith D.G. 1997. Distribution and species richness of a forest raptor community in relation to urbanization. J. Raptor Res. 31: 26-33.

Op 81 plekken in het studiegebied in New Jersey werden telkens 10 habitatvariabelen gemeten die samenhangen met de urbanisatiegraad. Dit werd vergeleken met het voorkomen van 10 roofvogel- en uilensoorten. Havik, *Buteo lineatus* en *Strix varia* meden menselijke aanwezigheid (suburbane gebieden), terwijl *Buteo jamaicensis* (vergelijkbaar met onze Buizerd) en *Bubo virginianus* (idem Oehoe) zich daar juist leken te vestigen. *Strix varia*, *B. lineatus* en *Accipiter cooperii* zaten bij voorkeur in laaglandgebieden, dus terreinen waar bouwactiviteiten het sterkst ontwikkeld waren. De rijkdom aan roofvogels en uilen toonde een sterke positieve correlatie met de grootte van 'wild' land: hoe groter het oppervlak aan ongestoorde wildernis, hoe meer roofvogels en uilen er voorkwamen. Blijkbaar zijn er soorten die de ruimte nodig hebben. Misschien een goede waarschuwing voor Staatbosbeheer.

Brauneis W. 1996. Zur Situation der neuen mitteldeutschen Wanderfalken-Population. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 253-262.

Overzicht Slechtvalken deze eeuw in Midden-Duitsland, vooral gezien vanuit 15 jaar van uitzetacties in deelstaat Hessen. Hierdoor vestiging en uitbreiding in Nedersachsen, Sachsen-Anhalt, Thüringen en Hessen. In 1994 alweer 39 paren, waarvan 22 succesvol (52 jongen uitgevlogen).

van den Brink H. 1997. Roofvogels en uilen van Europa. Rebo Productions, Groningen. 144 pp. Veel kleurenfoto's. ISBN 90 366 11490 0. Prijs f24.95.

Roofvogels zijn populair. Aan de stroom van boeken over roofvogels komt dan ook geen eind. De tekst in dit boek is bedoeld voor een groot publiek en is gerangschikt naar onderwerp (jachttechniek, prooikeuze, biotoopkeuze, broeden, trek, relatie met mensen). Er staan weinig fouten in (om iets te noemen: washuid Wespindief heeft geen schubben of schubachtige veren, zoals wordt beweerd). Waar de informatie precies wegkomt, is onduidelijk (geen bronvermeldingen). De foto's zijn afkomstig van Nederlandse fotografen, met een overwicht van Leo Boon en Hans Hut. De kwaliteit is variabel. Ik was blij verrast te zien dat veel foto's ingaan op de vogel in zijn omgeving of op gedrag, ook als de kwaliteit niet helemaal je-dat is. Daar staat tegenover dat de fotoreactie ver onder de maat is: veel foto's zijn te sterk vergroot, waardoor het wazige vlekken zijn geworden (vanwaar die manie alles groot te willen laten zien), de lithografie laat te wensen over (opmerkelijk veel foto's zijn grauw geworden, terwijl het origineel perfect is), een aantal makkelijk te maken foto's had vervangen kunnen worden door scherpe (vooral nesten), terwijl de foto's die zijn uitgesmeerd over tegenoverliggende pagina's op die manier effectief zijn gemutilleerd. Onderschriften zouden betere informatie moeten geven. Voor namen van de fotografen moet telkens moeizaam achterin het boek worden gezocht (waarom niet bij de foto gezet). Niettemin: er is veel moois te zien, waaronder een berijpte Buizerd, een intens naar de grond kijkende Ransuil, een waddenlandschap met Blauwe Kiekendief erboven, Bruine Kiek achtervolgd door twee Scholeksters, enzovoort. En de prijs is zeer schappelijk.

Brown B.T. & Stevens L.E. 1997. Winter Bald Eagle distribution is inversely corelated with human activity along the Colorado River, Arizona. J. Raptor Res. 31: 7-10.

Langs de Colorado rivier werden 22x zoveel Bald Eagles ontdekt op plekken met een geringe menselijke aanwezigheid, dan op plaatsen met een matig of talrijk aanbod van mensen. De verspreiding van arenden was niet gerelateerd aan prooiaanbod, biomassa of habitat. Refugia zonder mensen zijn belangrijk voor soorten met een hoge gevoeligheid voor mensen.

Brücher H. 1996. New hypotheses for the re-establishment of tree-nesting: tree-nesting outside the known region. Newsletter WWGBP 23/24: 8.

Warrig verhaal over ontstaan van boombroedende populatie Slechtvalken. Het lijkt wel alsof dit onderwerp elke slechtvalk-angehauchte Duitser tot bespiegelingen brengt. Me dunkt: die Slechtvalkjes redden het nu wel op eigen kracht, of ze het nou in bomen, op de grond, industriecomplexen of kliffen doen.

Brücher H. & Wegner P. 1996. Wiederbesiedlung Nordrhein-Westfalens durch den Wanderfalken (*Falco peregrinus*) - Aktueller Status und Schutz. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 235-241.

In 1984-94 resp. 1, 2, 3, 2, 1, 3, 4, 5, 8, 18 en 20 paren van Slechtvalk. Tegenwoordig vooral op gebouwen broedend, in tegenstelling tot periode voor 1970 (toen op kliffen).

Chartier A. 1997. Biologie de reproduction de l'épervier dans le bocage normand. Deuxième partie: chronologie et paramètres de la reproduction. Cormorant 10(45): 21-28.

Overzicht van gevonden spervuulnesten in 1983-91 in verschillende regio's in Frankrijk, eilegperiodes, legsel- en broedselgrootte, jaarlijkse variatie in broedselgrootte, geslachtsverhouding (gesommeerd over 1983-91: 485 mannetjes en 498 vrouwtjes, echter zonder vermelding van aantal broedsels), leeftijd van 40 teruggevonden vogels.

Clarke R. 1997. Desert-roosting by harriers. Brit Birds 90: 286-287.

Januari 1993. Kutch woestijn in NW-India: 20-30 Grauwe, Steppen- en Bruine Kiekendieven slapend op kale grond met ingedroogde modder; vermoedelijk mogelijk (ondanks aanwezigheid van vos, jakhals, wolf en woestijnkat) door korstige bodem waardoor geruisloos naderen door grondpredatoren onmogelijk was.

Corbacho C., Sánchez J.M. & Sánchez A. 1997. Breeding biology of Montagu's Harrier *Circus pygargus* L. in agricultural environments of southwest Spain; in comparison with other populations in the western Palearctic. *Bird Study* 44: 166-175.

Studie in Extremadura. Nest succes sterk afhankelijk van nestbescherming in verband met broeden in granen (oogst in jongentijd). Succes van dit ingrijpen echter deels afhankelijk van endogene factoren die individuele broedconditie bepalen. Binnen Europa duidelijke trend in legbegin en legselgrootte in relatie tot breedtegraad: eerder legbegin en kleinere legfels naarmate Grauwe Kieken zuidelijker broeden. Vermoedelijk bepaald door klimaat en voedselomstandigheden. Geeft uitgebreide informatie (tabellen) over jaarlijkse variatie in legbegin en legselgrootte in Extremadura.

Cornelissen P., Wansink D. & Vulink T. 1997. Grote grazers, vegetatiestructuur en muizen. *Zoogdier* 8(1): 20-26.

In het droge deel van de Oostvaardersplassen werd gekeken naar voorkomen en dichtheid van muizen in relatie tot begrazing. Het bleek dat veldmuizen (de belangrijkste prooi-soort voor roofvogels) voorkeur hadden voor ruige graslanden met riet- en distelhoogtes van 50-150 cm. Deze graslanden ontstaan bij een extensieve graasdruk van 0.5 paard/koe per ha. Indien dit lang wordt volgehouden ontstaat een tweedeling in de vegetatie: kort grasland en ruig grasland. De ruigtes zullen steeds verder verruigen, waardoor ze voor veldmuizen onaantrekkelijk worden. Ook korte graslanden zijn niet bijzonder geschikt voor veldmuizen. Dit type ontstaat bij een hogere graasdruk van 1.5 dier/ha (huidige situatie). Wil je dus veldmuizen in forse aantallen houden, moet je zorgen voor dynamisch beheer waarbij delen van het grasland afwisselend verruigd moeten worden.

Dickson R.C. 1997. Prey species attacked by Peregrine Falcons outside breeding season. *Brit. Birds* 90: 359-360.

Waarnemingen van 115 jachtvluchten van Slechtvalken in periode augustus tot maart 1969-93 (succes van jacht onduidelijk). Meeste ataques gericht op duiven (19), steltlopers (35), Veldleeuwerik (21) en Spreeuw (13). Duikvluchten werden het meest gezien, maar horizontale, lage jachtvluchten maakten 34% van het totale aantal vluchten uit. Juvenielen hadden activiteitspiek om 8.30-9.00 u, met een tweede rond 13.00 u. Adulten hadden pieken om 11.30u, 14.00 u. en (kleine) 17.30 u. Helaas is alle informatie matig tot slecht gedocumenteerd in dit korte artikel.

van Dijk J. 1997. Informatie uit braakballen van Slechtvalken. *Nieuwsbrief Werkgroep Slechtvalk* 3(1): 6-8.

Grootte, gewicht en inhoud van braakballen van Slechtvalken van de centrale Harkulo in Zwolle, deels gesplitst naar man en vrouw Slechtvalk. Resten moeilijk op soort te brengen. Op een totaal van 411 prooien kwamen 85 prooien op naam van braakbalanalyses en 61 prooien stamden uit zichtwaarnemingen; de rest werd als prooierest gevonden. Braakballen leveren dus goede aanvullingen. Door de diameter van braakballen te meten, kan bovendien extra informatie van mannetjes-prooien worden verkregen (is dat echt zo?).

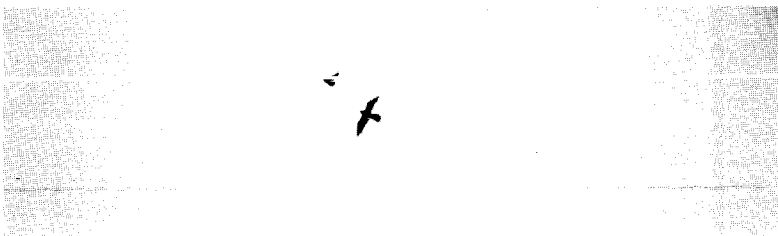

Foto. Vrouwtje Slechtvalk tracht duif te pakken, Zwolle, najaar 1996 (Jan van Dijk). *Female Peregrine attempting to catch a pigeon.*

Dijkstra C. & Zijlstra M. 1997. Reproduction of the Marsh Harrier *Circus aeruginosus* in recent land reclamations in The Netherlands. *Ardea* 85: 37-50.

De reproductie van Bruine Kiekendieven werd in een reeks van jaren bekeken in Lauwersmeer (L) en Zuidelijk Flevoland (ZF). In ZF nam de populatie sterk toe tot een maximum van 350 paren in 1977 (1 paar/km²), gevolgd door een sterke daling in de jaren tachtig als gevolg van ontginning. Eenzelfde patroon was zichtbaar in L, zij het iets vertraagd. In beide gebieden daalde de gemiddelde legselgrootte en het gemiddelde aantal jongen/paar in de loop van 1972-92. Dit had te maken met een dalend voedselaanbod in de loop van de jaren en een toename van nestpredatie (vooral door Vossen). Hier doorheen liepen de effecten van jaarlijkse variaties in veldmuisaantallen. Legselgrootte was positief, en legbegin negatief, gecorreleerd met de gemiddelde jaarlijkse temperatuur in de periode voorafgaande aan de eileg.

Drazny T. & Adamski A. 1996. The number, reproduction and food of the Goshawk *Accipiter gentilis* in central Silesia (SW Poland). *Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten* 3: 207-219.

Studiegebied van 158 km² (11% versnipperd bos) in ZW-Polen, in buurt van Wrocław. Twee controles per jaar (eind februari tot eind maart, half mei). Aantal paren in 1982-94 resp. 3, 4, 8, 7, 7, 6, 10, 12, 16, 16, 16, 15, 15. Van 181 broedpogingen waren er 122 succesvol. In 117 broedsels had 8% betrekking op 1 jong, 26% op 2, 38% op 3, 27% op 4 en 1% op 5 jongen. Reproductie nam af met toenemende dichtheid. Ruim de helft van het voedsel (51% op n=1166) betrof duiven, verder 12% lijsters, 10% kraaiachtigen, 5% spechten, 4% Spreeuwen, 15% andere vogelsoorten en 3% zoogdieren. Geeft verder dichtheden uit andere delen van Polen (gebieden 106-730 km²), over de periode 1972-94.

Ewins P.J. 1997. Osprey (*Pandion haliaetus*) populations in forested areas of North America: changes, their causes and management recommendations. *J. Raptor Res.* 31: 138-150.

Sinds verbod op gebruik persistente pesticiden in jaren zeventig herstel (gemiddeld met 15% per jaar) van Noord Amerikaanse visarendpopulatie. In veel gebieden is tot 80% van de nesten binnen 500 m van de waterkant gebouwd. Beschermingsmaatregelen zijn staat-afhankelijk. Of een beschermde zone rond het nest echt werkt (en hoe), is feitelijk onbekend.

Feodorov V.A. & Hauff P. 197. Seeadler (*Haliaeetus albicilla*) - wieder Brutvogel auf der Kurischen Nehrung. *Vogelwarte* 39: 164-165.

Zeearend werd vóór 1860 uitgeroeid op dit schiereiland. Herkolonisatie sinds 1990, volgend op toename in Baltische regio. Tot 1996 werden 3 paren bekend, 2 dicht bij Rybachy, een derde nabij Nidden in Litouwen.

van Geneijzen P. 1997. Slechtvalken broeden voor het eerst op de EPON centrale Gelderland in Nijmegen. *Nieuwsbrief Werkgroep Slechtvalk* 3(1): 2-3.

Succesvol broedgeval in nestkast op de Nijmeegse elektriciteitscentrale; start eileg rond 24 april 1997. Mannetje van dit paar geboren in 1994; broedde in 1997 voor het eerst. Twee jongen (man en vrouw), beide in goede conditie tijdens ringen.

George K. 1996. Entwicklung der Anzahl überwinternder Rotmilane *Milvus milvus* L. zwischen Harz und Havel bis 1994. *Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten* 3: 199-205.

Een duidelijke afname in aantal overwinterende Rode Wouwen, vooral vanaf 1992/93. Deze ontwikkeling wordt toegeschreven aan de Duitse cenwording, waardoor de landbouwmethoden sterk veranderden ("zegeningen" van Westeuropese methoden werden geïntroduceerd).

Harrison J.A., Allan D.G., Underhill L.G., Herremans M., Tree A.J., Parker V. & Brown C.J. (eds.) 1997. *The Atlas of Southern African Birds. Vol. 1: Non-Passerines, Vol. 2: Passerines. BirdLife South Africa, Johannesburg. Resp. 785 en 732 pp. ISBN (complete set) 0 620 20729 9. Prijs £115.-.*

Wie is geïnteresseerd in de vogels van Zuidelijk Afrika (Botswana, Lesotho, Namibië, Zuid-Afrika,

Swaziland en Zimbabwe) moet deze dubbele bijbel ogenblikkelijk aanschaffen. Het is een excellente verhandeling van de verspreiding, habitatkeus, trekbewegingen, broedbiologie en historische feiten van alle voorkomende soorten (dus niet alleen de broedvogels, maar ook de Palearctische gasten). Er is zeer inventief met de gegevens omgegaan, niet alleen bij de verwerking maar ook bij de presentatie. Een mijlpaal op atlasgebied en schitterend uitgegeven voor een zachte prijs.

Hauff P. 1996. Gute Aussichten: Seeadler in Deutschland. Falke 43: 284-289.

Overzicht van de populatieontwikkeling van de Zeearend in Duitsland, met veel aandacht voor het voormalige Oost-Duitsland. Vanaf 1990 jaarlijks met 10% toenemend (gemiddeld 15-20 paar/jaar). Vooral in Sachsen en Sleeswijk-Holstein sterke toename (25-30%/jaar in 1990-95). Ook areaaluitbreiding zichtbaar, zodat herintroductie-programma's niet nodig zijn. In 1995 werden 267 territoria gevonden, waarvan 242 met nest. In totaal 157 arendparen brachten 239 jongen groot. Geeft ook aantallen voor resp. 1991 en 1995 voor Noorwegen (1500/1500-1700), Zweden (106/200), Finland (78/115-120), Polen (245/270-280), Duitsland (176/267), Denemarken (0/4), Schotland (2/10), Estland (40/48), Oekraïne (45-50/50), Tsjechoë (8-10/12) en Hongarije (36/42). De deelnemers aan de 1996-conferentie over Zeearenden (in Runde, Noorwegen) spraken zich negatief uit over het Nederlandse voornemen om in gevangenschap gekweekte Zeearenden uit te zetten. De natuurlijke ontwikkeling, en enig geduld, volstaan om de soort verder te laten uitbreiden. (zie ook Hauff & Bekhuis 1997).

Hauff P. & Bekhuis J. 1997. Herintroductie of verovering? Wat zijn de kansen voor een natuurlijke terugkeer van de zeearend als broedvogel in Nederland? Nieuwe Wildernis 3 (voorjaar/zomer): 6-13.

Sterk gelijkelijk op verhaal van Peter Hauff in Falke (zie hierboven), zij het met Nederlandse zijsprong. Gezien de sterke groei in Midden- en Oost-Europa lijkt het verstandig herintroductie (zoals voorgesteld door WNF) in Nederland uit te stellen; eerst maar eens kijken of ze niet op eigen houtje deze kant op sukkel.

Hedenström A. 1997. Predicted and observed migration speed in Lesser Spotted Eagle *Aquila pomarina*. Ardea 85: 29-36.

Met behulp van satellietzenders werd de treksnelheid van Schreeuwarenden berekend op 139 km/dag; die van Bastaardarend op 150 km/dag. Dit was significant sneller dan wanneer de vogels zich actief vliegend hadden verplaatst (berekend op 95 km/dag). Er moet dus veel van schroeven en afzakken gebruik zijn gemaakt (thermie). De factoren die de treksnelheid mede bepalen zijn velerlei, waaronder de snelheid waarmee de vogels in het veld voedsel kunnen vinden en verwerken, de klimmsnelheid in thermiekbellen, de levensduur van thermiekbellen en de energiekosten van glijvluchten.

Heller M. 1997. Wanderfalken-♀ *Falco p. peregrinus* des Pionierpaares der württembergischen Flachlandpopulation nach 10-jähriger Dauerehe als Stromschlagopfer tot gefunden. Orn. Anz. 36: 58-59.

Als 2-jarige vogel zich vestigend in een steengroeve in het vlakke land nabij Stuttgart, 131 km ten NO van geboorteplaats (gepaard met 2-jarige man). Van 1987 tot en met 1996 bracht dit paar jaarlijks jongen groot (die op hun beurt zorgden voor ontstaan van huidige populatie van 30 broedparen met 51 jongen (in 1996) in vlakke land van Württemberg ten noorden van het Zwarte Woud), 28 in totaal. Het vrouwtje kwam door elektrocutie om het leven (kortsluiting door poepstraal op hoogspanningsleiding).

Hopton M.R. & Richardson D.A. 1997. Eurasian Sparrowhawk apparently eating insects in flight. Brit. Birds 90: 357-358.

Sperwer vangt groot insect in vlucht; uit vuistje eten.

Houghton L.M. & Rymon L.M. 1997. Nesting distribution and population status of U.S. Ospreys 1994. J. Raptor Res. 31: 44-53.

Vroeger broedden Visarenden overal in de USA. Populatie stortte in door pesticidengebruik. Sinds DDT in 1972 werd verboden, herstelde de populatie zich. In 1981 werd de populatie op 8000 paar geschat, in 1994 op 14.200 paar. Meest sterke toename in traditionele broedgebieden, met wat areaaluitbreiding in het binnenland. Toename veroorzaakt door aanleg van waterreservoirs, plaatsen van

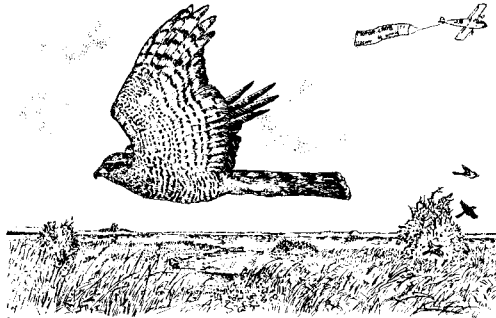
nestpalen, uitzetprojecten en educatie. Om een idee te geven: er wordt geschat dat momenteel c. 64% van alle USA-Visarenden op kunstmatige nestplaatsen broedt, waarvan 50% op speciaal voor deze soort opgerichte platforms op palen! Op veel plaatsen zijn de bewoners langs meeroevers trots op 'hun' Visarend, broedend op een in de tuin geplaatste paal (analoog aan Ooievaars in Europa).

Jansman H. 1997. Vondst van een dode Slechtvalk nabij Hazerswoude. Nieuwsbrief Werkgroep Slechtvalk 3(1): 8-9.

In Zweden geringde vrouw Slechtvalk (in 1992, als nestjong via de hacking-methode vrijgelaten in Zuid-Zweden) gevonden onder hoogspanningsmast bij Hazerswoude op 3 maart 1997 (al enkele maanden dood). Kleurring nagenoeg onbruikbaar door stupide manier van instansen code en dichtslibbing met vuil van de uitgeslepen code.

Kennedy P.L. 1997. The Northern Goshawk (*Accipiter gentilis atricapillus*): is there evidence of a population decline? J. Raptor Res. 31: 95-106.

Review van de Noordamerikaanse literatuur, op grond waarvan geen afname in aantal, noch in broedareaal, zichtbaar werd. Opvallend is de schaarste aan langlopende monitoringprojecten, waardoor er gewoerd moet worden met kortlopende trends (soms maar 4 jaar) en kleine steekproeven (3-8 nesten per jaar!). Niettemin een goede poging. Blijkt dat deze ondersoort oneigenlijk in Categorie 2 van de Endangered Species Act is opgenomen, waarschijnlijk een verkapte vorm van bescherming van oud bos (waar Haviken een exponent van zijn).

Tekening: Kees de Grijp

Kenward R.E. 1996. Using results from radio-tagging studies of Goshawks, Buzzards and Saker Falcons to help re-establish tree-nesting Peregrine Falcons. Newsletter WWGBP 23/24: 10-11.

Zenderkwaliteit zeer verbeterd in laatste 20 jaar. Ervaringen gebaseerd op 350 Haviken (Gotland), 150 Buizerds (Engeland) en 100 Sakervalken (Centraal Azië). Voor lange-termijn monitoring van gezenderde vogels is gebruik van rugzakzenders aan te raden; overleving van deze vogels is gelijk aan die uitgerust met staartzenders (al moet het harnas voor elk individu exact goed zitten). Volgen van gezenderde Buizerds (rugzak-model) bracht aan het licht dat sterfte onder eerstejaars vogels slechts 25% was, tegen 50% indien geschat met behulp van terugmeldingen van geringde vogels. Dit betekent dat er veel meer niet-broedende Buizerds in een gezonde populatie rondhangen dan voorheen werd gedacht: 50% van de adulte havikvrouwjes broedde niet, bij Buizerds was dat zelfs 70%.

Kirmse W. & Steudtner J. 1996. Der Greifvogelbestand im Kämmereiforst (Kreis Eilenburg) seit 1976. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 119-124.

Bos van 2.4 km² in oostelijk Duitsland, gekarteerd in 1976-79, 1981 en 1988-94. Stand min of meer

stabiel, met gemiddeld 8 Buizerds, 5 Rode Wouwen, 2 Zwarte Wouwen, 2 Wespendienven en 1 Havik. Bij Buizerd correleerde aantal paren en broedsucces met neerslagcijfer van april en de muizenstand.

Kleinstäuber G. 1996. Herkunft und Populationsstruktur des heutigen Wanderfalkenbrutpaarbestandes (*Falco p. peregrinus*) im Osten Deutschlands. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 263-278.

In oostelijk Duitsland werden in 1981 (herstart populatie) tot 1994 373 waarnemingen van Slechtvalken gedaan; daarvan hadden 155 betrekking op in het wild uitgeborede vogels, en 111 op als jong uitgezette dieren. Die laatste allemaal voorzien van kleurringen. Van 71 broedvogels werden verplaatsingen, herkomst en leeftijd vastgesteld met behulp van de ringen. Arealuitbreidingen vonden met kleine stapjes plaats, waarbij adulte mannetjes plaatstrouw bleken en onvolwassen vrouwtjes zich op grotere afstand van de geboorteplaats vestigden. Uitgebreide statistieken, gesplitst naar geslacht.

Köhler W. 1996. First reintroduction of Peregrines in Mecklenburg-Vorpommern (Germany). Newsletter WWGBP 23/24: 6.

Herintroductie begonnen in 1995, vanaf nestplatformen in de buitenwijken van Lewitz. In twee fases werden tot nu toe 24 Slechtvalken losgelaten.

Koks B. & de Boer P. 1997. Prooikeuze van Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* in Groningen in 1996. Grauwe Gors 25: 50-52.

Overzicht van 183 prooien gevonden op/bij nesten, in muizenarm jaar. Weinig veldmuizen, echter veel zangvogels (Graspieper, Spreeuw) en relatief veel Fazant, Haas en Konijn.

Köppen U. 1996. Das Internationale Farbmarkierungsprogramm Sessler - Ziele, Methoden und bisherige Ergebnisse in Ostdeutschland. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 131-145.

Tot en met 1991 werden in Europa 3727 Zeearenden met kleurringen uitgerust. Geeft overzicht van oostelijk Duitsland, met o.a. observaties van gekleurringde beesten (n=27) in datzelfde gebied: 52% van de aflezingen resulteerde alleen in het bekend worden van het geboortjaar, 4% van alleen de geboorteplaats, 37% van beide en bij 7% bleven beide onbekend. De extreem lage afleesindex van 0.08 geeft aan dat de potentie van aflezingen in oostelijk Duitsland nauwelijks wordt benut.

Kranenbarg S. 1997. Kleinste Jager *Stercorarius longicaudus* als prooi van Havik *Accipiter gentilis* in het binnenland. Limosa 70: 76-77.

Op 2 en 6 oktober 1996 werden op het Wekeromse Zand (80 km van de kust) verse plukresten van een juveniele Kleinste Jager gevonden, waarschijnlijk geslagen door een Havik.

Langgemach T. 1996. Records of Peregrines in Brandenburg (Germany) and neighbouring regions since 1990. Newsletter WWGBP 23/24: 6.

Sinds 1990 meer dan 500 waarnemingen van Slechtvalken in Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern. Meest doortrekkers langs de kust, vooral in maart en oktober. Ook in broedseizoen steeds vaker waarnemingen, mogelijk deels een gevolg van herintroductie van vogels in deze regio met het doel een boombroedende populatie tot stand te brengen. Zie ook Langgemach *et al.* in dit literatuuroverzicht.

Langgemach T., Sömmer P., Kirmse W., Saar & Kleinstäuber G. 1997. Erste Baumbrut des Wanderfalken *Falco p. peregrinus* in Brandenburg zwanzig Jahre nach dem Aussterben der Baumbrüterpopulation. Vogelwelt 118: 79-94.

Een kleine groep roofvogelaars (vooral in valkenierskringen) in Duitsland is gepreoccupeerd met het idee dat Slechtvalken weer op grote schaal in boomnesten zouden moeten gaan broeden, iets wat vanaf de jaren zeventig nagenoeg achterwege is gebleven (nu vooral op kliffen en hoge gebouwen). Hiertoe zouden gekweekte valken op boomnesten moeten worden uitgewend, teneinde ze via imprinting -nog steeds in de woorden van de betreffende mensen- zo ver te krijgen dat hun jongen vanzelf boomnesten kiezen in hun latere leven. Vandaar hun enthousiasme toen twee gekleurringde Slechtvalken uit het fokprogramma van de Arbeitskreis Wanderfalkenschutz en Deutscher Falkenorden opdoken op een boomnest in Brandenburg in 1996. De vogels broedden succesvol op een oud wouwnest in een grove den. Dit artikel beschrijft de lotgevallen van beide adulte vogels en hun jongen (580 uren observatie).

Lieske D.J., Oliphant L.W., James P.C., Warkentin I.G. & Espie R.H.M. 1997. Age of first breeding in Merlins (*Falco columbarius*). Auk 114: 288-290.

Gebaseerd op vangsten werd leeftijd waarop voor het eerst werd gebroed bepaald voor 52 mannetjes en 20 vrouwtjes Smelleken (Saskatoon, Canada). Jaarlijks werd 57% van de mannetjes en 84% van de vrouwtjes gevangen. Mannetjes gingen gemiddeld met 1.9 jaar (± 0.7) tot broeden over, vrouwtjes gemiddeld met 1.3 jaar (± 0.6). De verhouding 1:2-jarige vogels die tot broeden overgingen was 1:2.1 voor de mannetjes en 5.3:1 voor de vrouwtjes. De vangstgegevens weken niet significant af van de verhouding die naar voren kwam door te kijken naar het percentage eerstejaars onder de broedvogels.

Lindberg P. 1996. Peregrine management in Sweden. Newsletter WWGBP 23/24: 7-8.

Huidige populatie c. 60-70 paar, voornamelijk in Noord-Zweden. Broeden op kliffen komt het meest voor, alleen in Zuid-Zweden wordt ook in boomnesten gebroed. Solitaire paren broedden op zeearenden en visarenden langs de Baltische kust en in Noord-Zweden. Grondnesten werden gevonden op eilanden en in het noorden. Tussen 1982 en 1995 werden

328 valken uitgezet, vooral op kliffen (soms ook gebouwen) via de hacking-methode.

Mammen U. & Gedeon K. 1996. Bestands und Reproduktionsentwicklung von Greifvögeln (Falconiformes) im östlichen Deutschland in den Jahren 1988 bis 1993/94. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 13-21.

Monitoring-programma in Duitsland, waarmee reproductie wordt gemeten. Informatie over Buizerd (n=8154, gemiddeld 1.63 jong/paar), Sperwer (n=822, 2.39 jong/paar), Havik (n=1989, 1.80 jong/paar), Rode Wouw (n=5139, 1.71 jong/paar), Zwarte Wouw (n=1376, 1.76 jong/paar), Wespandief (n=281, 1.21 jong/paar), Bruine Kiekendief (n=1539, 2.25 jong/paar), Boomvalk (n=650, 1.66 jong/paar) en Torenavalk (n=3386, 3.82 jong/paar), inclusief jaarlijkse variatie.

Mammen U. & Stubbe M. 1996. Der Greifvogelhorst in seiner populationsökologischen Bedeutung. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 87-111.

Onderzoek in Hakel (13 km², 1957-67 en 1978-93) en Huy (18 km²), beide Oost-Duitsland. Gaat in op aantal aanwezige roofvogelnesten (oud en nieuw), gebruik ervan door roofvogels, afstand nesten tot bosrand, nesthoogte, afstand tot dichtstbijzijnde buurpaar, levensduur nesten en trouw aan eenmaal gekozen nestplaats. Merkwaardig genoeg wordt geen van deze zaken gekoppeld aan broedresultaten, iets wat toch voor de hand ligt. Nu is het alleen een statistiekberg, waarvan de biologische betekenis duister blijft.

Mebis T. 1996. Aktuelle Entwicklungen bei einigen Greifvogel- und Eulenarten in Deutschland sowie deren Interpretation. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 25-32.

Gaat voornamelijk in op broedgevallen van Slechtvalk, Boomvalk, Sperwer en Havik op gebouwen en hoogspanningsmasten en in steden. Daarbij nadruk leggend op geringere predatiekansen en imprinting, beide echter niet onderbouwd met toetsbare hypothesen.

Mingozzi T. & Estève R. 1997. Analysis of a historical extirpation of the Bearded Vulture *Gypaetus barbatus* (L.) in the western Alps (France-Italy): former distribution and causes of extirpation. Biol. Conserv. 79: 155-171.

In de 19de eeuw was de Lammergier wijd verspreid in de westelijke Alpen. In de vroege 20ste eeuw was de verspreiding al beperkt tot slechts vijf kerngebieden. Vanaf ongeveer 1910 werden geen jongen meer geproduceerd. De soort handhaafde zich daarna nog ruim 10 jaar: de laatste vogel werd in 1920 geschoten (met nog enkele waarnemingen in 1924 en 1930). De verdwijning van deze soort is grotendeels het gevolg geweest van menselijke vervolging.

Moore N.P., Kelly P.F., Lang F.A., Lynch J.M. & Langton S.D. 1997. The Peregrine *Falco peregrinus* in quarries: current status and factors influencing occupancy in the Republic of Ireland. Bird Study 44: 176-181.

Onderzoek in Ierland in 1991-93: 65 steengroeven bleken bezet te zijn door Slechtvalken, met een

duidelijke oost-west gradiënt in bezettingsgraad (meeste bezet in oosten). Bezetting van steengroeves wordt voornamelijk bepaald door hoogte van de kliffen, nauwelijks door menselijke bezigheden, afstand tot dichtstbijzijnde bezette steengroeve, grootte van de steengroeve of aanwezigheid van Raven. **Morimando F., Pezzo F. & Draghi A. 1997. Food habits of the Lanner falcon (*Falco biarmicus feldegi*) in central Italy. *J. Raptor Res.* 31: 40-43.**

Samenstelling van menu van Lannervalken in Italië hing samen met onderzoeksmethode: zoogdieren, kleine zangvogels en insecten werden vaker of uitsluitend in braakballen aangetroffen, terwijl analyses van plukresten en zichtwaarnemingen alleen vogels opleverden.

Müller J. 1997. Der Durchzug des Fischadlers *Pandion haliaetus* am Altmühlsee in den Jahren 1993-1996. *Orn. Anz.* 36: 39-44.

In voornoemde periode werden 736 waarnemingen van Visarenden gedaan, daarvan 88 in voorjaar (midden maart tot en met midden mei, piek half april). In najaar van half juli tot half oktober, met piek begin september. Van 157 op leeftijd gedetermineerde vogels was eenderde in juveniel kleed.

Negro J.J. 1997. *Falco naumanni* Lesser Kestrel. *BWP Update* 1(1): 49-56.

Nadat in 1994 de Bird of the Western Palearctic is gecompleteerd (in vogelaarstermen BWP of gewoon Handbook), komt Oxford University Press nu met het vervolg: een tijdschrift waarin per soort nieuwe (sinds verschijnen van betreffende deel) informatie wordt verstrekt. In dit eerste nummer van de eerste jaargang wordt de Kleine Torenavalk behandeld. Vooral in Spanje is deze soort de afgelopen 7 jaar intensief bestudeerd. Nieuwe informatie wordt verstrekt over populatiegrootte, verspreiding, overlevingskansen, bescherming, trek en dispersie, voedsel, sociaal gedrag, broedbiologie en kleedkenmerken. Let wel: het Handbookdeel met de roofvogels verscheen al in 1980! De tekst is compact en gelukkig overzichtelijker gepubliceerd dan in het Handbook zelf. Geïnteresseerden kunnen een abonnement nemen op BWP Update (3 afleveringen per jaar; in dit deel komen Kuifaalscholver, Grote en Kleine Flamingo, Wilde Zwaan, Kleine Rietgans en Kleine Torenavalk aan de orde. Abonnementsprijs voor de eerste jaargang bedraagt bij voorintekening £33,- (25% korting).

Newton I., Dale L. & Rothery P. 1997. Apparent lack of impact of Sparrowhawks on the breeding densities of some woodland songbirds. *Bird Study* 44: 129-135.

Als Sperwers verantwoordelijk zouden zijn voor achteruitgang van zangvogels (voor zover die überhaupt afnemen, want deze suggestie wordt vaak geleverd door "weters" zonder cijfers), zou een periode van afwezigheid van Sperwers moeten leiden tot een toename in de zangvogelpopulatie. Dit werd in ZO-Engeland getest in Bookham Common (112 ha), waar Sperwers in het pesticidentijdperk als broedvogel ontbraken (1960-72). Met behulp van gestandaardiseerde broedvogelkarteringen werd de stand van 13 zangvogelsoorten (3 mezen, Boomklever, Winterkoning, Zanglijster, Merel, Roodborst, Spreeuw, Vink, Fitis, Zwartkop en Tjiftjaf) gemonitord. Er werden drie periodes onderscheiden: 1949-59 (Sperwer aanwezig), 1960-72 (Sperwer afwezig) en 1973-79 (Sperwer terug). Van de 13 zangvogelsoorten namen de eerste negen (zie rij hierboven) over al deze periodes gemeten in dichtheid toe, bleef de stand van Zwartkop en Tjiftjaf stabiel en namen alleen Vink en Fitis in aantal af. Deze trends hadden geen relatie met de aan/afwezigheid van Sperwers, maar correleerden goed met veranderingen in de bosstructuur en het optreden van strenge winters.

Newton I. & Rothery P. 1997. Senescence and reproductive value in Sparrowhawks. *Ecology* 78: 1000-1008.

Een lange-termijn studie aan individueel herkenbare Sperwers in een stabiele populatie in Schotland laat zien dat de overlevingskansen en jongenproductie van wijfjes in de eerste levensjaren verbeterden, maar op latere leeftijd juist weer verslechterden. De gemiddelde jaarlijkse jongenproductie (inclusief mislukte broedpogingen) nam toe van 0.3 jong/vrouwje in het eerste levensjaar naar 3.3 bij 5 jaar oude vrouwtjes; dit nam uiteindelijk af naar 1.8 bij vrouwtjes van 9 jaar oud. Dit is één van de eerste studies waarin het effect van ouderdom wordt gekwantificeerd voor vogels.

Niemi G.J. & Hanowski J.M. 1997. Concluding remarks on raptor responses to forest management: a Holarctic perspective. *J. Raptor Res.* 31: 191-196.

Review van conferentie over dit onderwerp (zie ook Ewins, Kennedy & Saurola in dit overzicht).

van Noorden B. & van Zijderveld K. 1997. Voedselpiramide in braakballen van Blauwe Kiekendieven. Limburgse Vogels 8: 68-70.

Braakballen (ruim 100) verzameld in winter 1995/96 op slaappleats in Deurnese Peel met minimaal drie wijfjes en een mannetje. In 74 braakballen werd het volgende aangetroffen: 38 woelmuizen, 43 veldmuizen, 2 dwergmuizen, 1 dwergspitsmuis en 32 vogels. Daarnaast veel zaden afkomstig uit magen van zaadetende vogels.

Nurse A. 1997. Bird of prey persecution in the United Kingdom in 1996. RSPB, The Lodge. 15 pp.

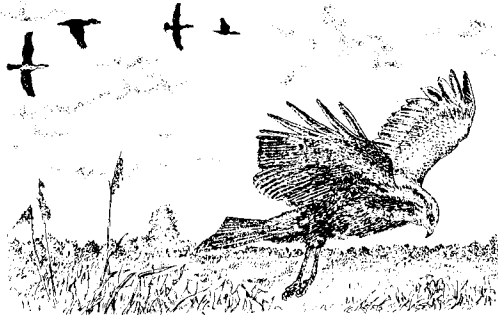
In 1996 werden 96 bevestigde gevallen van vervolging vastgesteld: 36x vergiftiging (minimaal 32 Buiszeds, 5 Rode Wouwen, 2 Bruine Kieken, 1 Zeearend en 1 Steenarend gedood), 32x afschot (min. 12 Buiszeds, 8 Slechtvalken, 5 Torenavalken, 5 Sperwers, 1 Rode Wouw, 1 Wespendif, 1 Blauwe Kiek, 1 Boomvalk en 1 Bosuil gedood), 6x klemmen bij fazantenkwekerijen, 6x andere soorten vallen, en 15x nestvernielingen. In vergelijking met eerdere jaren werd geen vermindering van vervolging geconstateerd. Hoewel alphachloralose nog veel wordt toegepast, is misbruik van carbofuran en mevinphos in opmars. Uiteraard is dit alles slechts een fractie van wat er werkelijk plaatsvindt.

Olsen P. 1995. Australian Birds of Prey. The Hopkins University Press, Baltimore, Maryland. VII + 256 pp. ISBN 0-8018-5357-5. Prijs f102.50.

Op het oog een koffietafelboek, in werkelijkheid een zeer goed geschreven, informatief boek over de roofvogels van Australië (inclusief velerlei meer algemene wetenswaardigheden, van embryonale ontwikkeling tot functie van niet-gelijktijdig uitkomen van eieren, formules voor de vleugelgroei van nestjongen, kaïnisme, imprinting, leeftijd waarop voor het eerst wordt gebreed, etc.), uitbundig geïllustreerd met excellente foto's (iedere vogelfotograaf zou eens naar de platen van Nicholas Birks en Lindsay Cupper moeten kijken, zó doe je dat!), fraaie en duidelijke figuren en tabellen, een uitgebreide literatuurlijst en een goede index. Het boek is een waardevolle aanvulling op het tweede deel van de Handbook of Australian, New Zealand and Antarctic Birds (dat roofvogels behandelt).

Penteriani V. & Faivre B. 1997. Breeding density and nest selection in a Goshawk *Accipiter gentilis* population of the Central Apennines (Abruzzo, Italy). Bird Study 44: 136-145.

In gebied van 318 km² werden 16 broedparen van Havik vastgesteld (5/100 km², gelijkmatig verspreid). Karakteristieken van nestboom, nestplek en landschap rond nesten werden vergeleken met die in controleplots. Haviken bleken duidelijke keuzes te maken ten faveure van grote, wijd uit elkaar staande bomen met hoge en brede kruinen op hellingen die op noordelijke of oostelijke richtingen geëxposeerd waren.

Tekening: Kees de Grijp

Real J. & Mañosa S. 1997. Demography and conservation of western European Bonelli's Eagle *Hieraetus fasciatus* populations. Biol. Conserv. 79: 59-66.

Van 6 populaties van de Havikarend in Spanje en Frankrijk werd over de afgelopen 15 jaar de jaarlijkse reproductie gemeten (0.36-1.24 jong/paar). De jaarlijkse overlevingskans van adulte vogels bedroeg 84-96%. De overlevingskans in de fase van uitvliegen tot zelf broeden was slechts 10%. Alle onderzochte populaties namen af, en wel met jaarlijks 1.1-7.3%. Sterfte door menselijke vervolging en aanvaringen met hoogspanningsleidingen moet worden teruggebracht om verdere afname te voorkomen.

Richarz K., Meyburg B.-U. & Hormann M. (red.) 1995. Der Rotmilan. Ergebnisse einer internationalen Fachtagung. Vogel und Umwelt 8, Sonderheft, 180 pp. ISSN 0173-0266. DM 29.80.

Met een wereldpopulatie van minimaal 19.000 paar (maximaal 32.000), en een verspreidingsgebied dat zich beperkt tot West- en ZW-Europa, is de Rode Wouw een kwetsbare roofvogelsoort. Vooral Duitsland heeft een grote verantwoordelijkheid, omdat hier maar liefst 10.700 paren broeden. In dit symposiumverslag worden overwegend onderzoeksresultaten uit het voormalige Oost-Duitsland gebundeld: dichtheid in verschillende delen van het verspreidingsgebied, trends, broedsucces, voedselkeuze. Ook Polen (A. Adamski), Oostenrijk (A. Gamauf), Zwitserland (W. Müller) en Schotland (uitzet-programma) komen aan de orde. Aandacht ook voor winterslaapplaatsen (in delen van Duitsland en in Spanje), doortrek (snelheid, groeps-grootte, timing), populatie-opbouw, leeftijd nestjongen (groeicurve van vleugellengte op basis van Traue & Wutky, aangevuld met 31 eigen metingen), broedbegin (niet legbegin!), jachtwijze en prooikeuze in de loop van het jaar (semi-kwantitatief), ectoparasieten, eischaaldikte over 1850-1993 (ook van Zwarte Wouw en Buizerd) en karteringsmethode (met de typisch Duitse titel 'Revierkartierung als zielorientierte Methodik zur Erfassung der "Territorialen Saison-Population" beim Rotmilan'). Kortom, iedereen met interesse in Rode Wouwen vindt hier iets van zijn gading.

Risch M. 1996. Telemetrische und nahrungsanalytische Untersuchungen zur Habitatnutzung des Sperbers (*Accipiter nisus*) im südlichen Schleswig-Holstein. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 221-230.

Een sperwermannetje werd in late nestjongestadium uitgerust met zender. Jachtgebied ongeveer 20 km² groot. Delen van dit gebied werden frequent bezocht, andere weinig. Groot verschil in aandeel bosvogels in twee opeenvolgende jaren. Daling aandeel bosvogels ging gepaard met toename van vogels uit het open veld.

Saurola P. 1997. The Osprey (*Pandion haliaetus*) and modern forestry: a review of population trends and their causes in Europe. J. Raptor Res. 31: 129-137.

Sinds middenjaren zeventig herstel van Europese populaties volgend op verliezen geleden door pesticidengebruik in 1950-70. 90% van alle Europese paren broeden in Zweden, Finland (waar 46% van alle paren op kunstnesten broedt) en Rusland. Mooie uitspraak verder: "The noisy begging of the young at sunset from the middle of a clear-cut is like a dinner bell for an Eagle Owl starting to hunt."

Scheller W. & Meyburg B.-U. 1996. Untersuchungen zum Kainismus beim Schreiadler *Aquila pomarina* mittels ferngesteuerte Videokamera. Populationsökologie Greifvogel und Eulenarten 3: 177-184.

Tussen uitkomen van eerste en tweede ei in een schreeuwarendlegsels verstreek 3.5 dag. Tweede jong (Abel) werd op eerste levensdag wel gevoed door vrouwtje, maar aan eind van die dag begon eerste jong (Kaïn) al zijn nestgenoot te pikken. Op de tweede dag was Abel continu onderworpen aan pikgedrag van Kaïn, zodat hij geen eten kreeg en uiteindelijk op de vijfde dag de pijp uitging. Op de zesde dag viste het vrouwtje het dode jong onder de versopgebrachte bladeren weg en voederde een deel van Abel aan Caïn; de rest consumeerde ze zelf. Dit alles met videocamera vastgelegd.

Schimmelfennig R. 1996. Zur Habitatwahl des Mäusebussards *Buteo buteo* L. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 185-197.

Van buizerdnesten werd een aantal parameters opgemeten, zoals afstand nest tot bosrand, verkeerswegen en menselijke bewoning. Deze gegevens werden gekoppeld aan reproductiecijfers. Wegen en mensen werden bij voorkeur gemeden, terwijl dichtheidsafhankelijke predatie door Haviken werd vastgesteld. Helaas ontbreekt in deze studie een controlegebied.

Scott D. 1997. The Long-eared Owl. The Hawk and Owl Trust, London. XV + 128 pp. ISBN 0-9503187-7-9. Prijs £15.99.

De biologie van Ransuilen wordt relatief weinig bestudeerd. Uit het voorwoord begrijp ik dat Scott door de Hawk and Owl Trust werd aangetrokken om zijn levenslange ervaring met Ransuilen in een boek neer te schrijven, na speciaal nog eens drie jaar broedbiologie en geluidsrepertoire te hebben bestudeerd. Dat zou iets moois moeten opleveren. Helaas, het boek verschaft niet meer informatie dan wat in Handbuch en Handbook is te vinden, sterker nog, het hangt van de uitgesponnen anecdotes aan elkaar, met soms totale onzin (verplaatsen eieren/jongen door ouders). Misschien leuk voor de gemiddelde lezer, maar ik werd er niet veel wijzer van (en op den duur behoorlijk sikkeneurig). Het boek bevat kleurenfoto's en tekeningen, maar nauwelijks kwantitatieve informatie. De literatuur is slecht gedekt (Engelstalige artikelen overheersen), zodat bijvoorbeeld de braakbalproductie op 1 per dag wordt gesteld op basis van onduidelijke gegevens (terwijl Wijnandts dat in *Ardea* 72 uitgebreid onder gecontroleerde omstandigheden voor winter en zomer heeft uitgeknoebeld: 1.2-2.5/dag, afhankelijk van seizoen). Geschikt voor wie een onderhoudend geschreven boek wil lezen over deze uilensoort; wie nieuwe informatie zoekt, of nieuwe ideeën, is hier aan het verkeerde adres.

Selås V. 1997. Nest-site selection by four sympatric forest raptors in southern Norway. J. Raptor Res. 31: 16-25.

Verschillen tussen 0.1 ha plots rond nesten van Wespendif, Havik, Sperwer en Buizerd werden vergeleken met dito verschillen in random gekozen plots in een 400 km² groot gebied (80% bos, <2% cultuurland) in Noorwegen. Wespendifen broedden in bossen met een grotere productiviteit dan in de controleplots. Haviken zaten op plekken met een groter aandeel sparren en oude bomen en een hogere dichtheid aan bomen dan in controleplots. Ook Sperwers broedden in dichtere bossen dan verwacht kon worden bij een willekeurige verdeling van de paren. Buizerds zaten in meer geacciden-teerd terrein, vaak op zuidelijk geëxponeerde hellingen. De nestplaatskeuze van Sperwers wordt toegeschreven aan voorkomen van predatie door Havik en Boommarter. De grotere soorten laten hun keuze afhangen van predatierisico's, microklimaat, foerageergebieden en voedselaanbod (overigens worden geen van deze factoren gekwantificeerd).

Simon B. 1996. Ergebnisse des Greifvogel-Monitorings aus der Elbe-Elster-Niederung. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 279-294.

Broedvogelmonitoring op proefvlak van 215 km² (vanaf 1994 247 km²). Primaire gegevens verscholen in gemiddelde dichtheden/100 km² en hoop blabla.

Simon B. 1996. Verteilung von Biotop- und Nutzungstypen in horstnahen Zonen ausgewählter Greifvogelarten der Elbe-Elster-Niederung. Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten 3: 295-318.

Multivariate analyse van biotoopenmerken in de nestomgeving van Buizerd, Wespendif, Rode en Zwarte Wouw, Havik, Sperwer, Bruine Kiekendief, Boom- en Torenvalk. Niet verwonderlijk blijken Buizerds en Haviken vooral van bos te houden, Zwarte Wouwen en Bruine Kieken van riet en Torenvalken van dorpen en braakvelden. Tekst levert mooie staaltjes van hineininterpretieren.

Sommer P. 1996. Nesting on buildings a potentially conflicting element in the re-establishment of a tree-nesting population. Newsletter WWGBP 23/24: 8-9.

Spreekt idee van Brücher (zie aldaar) tegen dat populatiedruk (wat is dat?) uiteindelijk vanzelf leidt tot broeden in boomnesten. Nee, Slechtvalken worden aangetrokken door hoge gebouwen en industrie-complexen, en zullen zich daar bij voorkeur vestigen (ook indien losgelaten in bos). Aanbeveling (echt

waar) dus: plaats geen nestkasten meer op gebouwen, anders kan je wel vaarwel zeggen tegen boombroeders. Slap-stick in Duitsland, met Slechtvalken als inzet.

Spaar R. 1997. Flight strategies of migrating raptors; a comparative study of interspecific variation in flight characteristics. Ibis 139: 523-535.

Gedetailleerde informatie over vlieghoogte, klimsnelheid tijdens schroeven, afglijnsnelheid en -dalingshoek van trekkende roofvogels in Israel (gebaseerd op vogels die met doelvolgradar bekeken werden). Arenden en buizerdachtigen spendeerden >95% van hun tijd aan schroeven en afglijden, tegen 67-91% bij valken, kiekendieven en Balkansperwers. Zwarte Wouw en Bruine Kiekendief lagen tussen beide categorieën in. Schroeven en afglijden was positief gecorreleerd met lichaamsgewicht: hoe zwaarder, hoe beter in staat tot schroeven en afglijden. Zware soorten gleden met grotere snelheid af onder een kleinere afglijhoek.

Foto. Torenvalk, Geelbroek, nabij Assen, 14 juni 1996 (Lutie de Jong). *Kestrel near Assen.*

Steenhof K., Kochert M.N. & McDonald T.L. 1997. Interactive effects of prey and weather on golden eagle reproduction. J. Anim. Ecol. 66: 350-362.

Studie van 23 jaar naar Steenarenden in ZW-Idaho; aandacht voor relatie met hazendichtheid, weersomstandigheden en jongenproductie. Aantal paren nam af, onafhankelijk van hazendichtheid of strengheid winters. Legbegin (hier indirect weergegeven met datum van uitkomst eieren) wél gecorreleerd met beide: hoge dichtheid leidt tot vroeger uitkomende eieren (dus eerder gelogd) en strenge winters tot een vertraging. Het percentage succesvolle paren werd het best voorspeld met behulp van hazendichtheid en aantal zeer hete dagen tijdens de jongenfase. Strenge winters hadden vooral effect op Steenarenden in combinatie met een lage hazenstand.

Struwe-Juhl B. & Latendorf V. 1997. Todesursachen von Seeadlern *Haliaeetus albicilla* in Schleswig-Holstein. Vogelwelt 118: 95-100.

In 1980-97 werden in Sleeswijk-Holstein 21 dode Zeearenden aangetroffen. Acht daarvan stierven door aanvaringen met draden, treinen of auto's, vier werden geschoten, geklemd of vergiftigd en vier vogels stierven een natuurlijke dood (slecht weer, intraspecifiek gedrag). Vergeleken met 14 dode vogels uit 1951-79 is menselijke vervolging minder geworden, maar is onbedoelde sterfte door mensen juist

toegenomen (obstakels). Deze trend is identiek aan die in de rest van Duitsland en in Zweden.

Teunissen B. 1997. Slechtvalken in de Akerdijkse Plassen. Nieuwsbrief Werkgroep Slechtvalk 3(1): 4-5.

Vanaf zeker 1992 groot adult vrouwtje in de winter aanwezig. Systematische notities vanaf 1994. Ruiveren toonden aan dat het in 1995-97 om dezelfde vrouw ging. In 1996 en 1997 ook mannetjes aanwezig. Prooilijst over winter 1996/97 omvat 101 prooien in 29 soorten, waarvan 48.5% eenden.

Toyne E.P. & Ashford R.W. 1997. Blood parasites of nestling Goshawks. J. Raptor Res. 31: 81-83. Bij 48 nestjongen in 23 nesten werd bloed afgenomen en onderzocht op parasieten (Wales). Vijf vrouwtjes en 4 mannetjes uit 8 nesten waren geïnfecteerd met *Leucocytozoon toddi*. De mediane datum van eerste eileg verschilde niet significant tussen geïnfecteerde en niet-geïnfecteerde nesten; zo ook waren legselgrootte, broedselgrootte tijdens ringen en uitvliegen gelijk tussen beide groepen. Infectie met *L. toddi* leek bovendien geen effect op lichaamsgewicht of geslacht van nestjonge Haviken te hebben. Er was geen relatie tussen broedselgrootte en infectiegraad, noch was infectie geclusterd naar sekse binnen een broedsel. Omdat parasieten er ongeveer 14 dagen over doen om in bloed zichtbaar te zijn, en alleen lichte infecties werden gevonden, moet nader worden onderzocht of vroeg gestorven jongen misschien niet toch betrekking hadden op zwaar geïnfecteerde dieren. Na dag 14 had infectie geen effect op de overlevingskansen tot aan uitvliegen (39 dagen oud). Vergeleken met Sperwers bleken de Haviken slechts licht geïnfecteerd te zijn.

Toyne E.P. & Ostroznik H. 1997. Notes on Northern Goshawks nesting in an abandoned heronry in Wales. J. Raptor Res. 31: 89.

Blauwe reigerkolonie in Wales werd in voorjaar 1990 na een storm verlaten. Direct daarna vestigde zich er een Havik. In 1990-96 gebruikte het paar zes verschillende verlaten reiger nesten (alle in sitka). Suggesteert dat aanwezigheid Havik de Blauwe Reigers ervan weerhield opnieuw met broeden te beginnen. Elders in het studiegebied verplaatsten Blauwe Reigers zich nadat zich op 500 m afstand een havikpaar vestigde. Overigens werden reigers nooit als prooi van Haviken aangetroffen (in Wales, althans), noch was er enig bewijs voor de stelling dat de reigers hun vestiging lieten afhangen van Haviken. Oppassen met dit soort circumstantial evidence, zeker in de nabijheid van beheerders die maar al te vaak direct willen ingrijpen.

Trommer G. 1996. The present situation of the Peregrine in Poland. Newsletter WWGBP 23/24: 6-7.

In gevangenschap gekweekte Slechtvalken zijn sinds 1990 op meerdere plaatsen in Polen uitgezet, waaronder nabij Wloclawek (21), Poznan (13), Bobolice (8), Torun (7), Leszno (7) en Cracow (1). De meeste (52 van de 60) zijn via adoptie door Haviken of via hacking uitgezet.

Trommer D. 1996. Adoption of young Peregrines by Goshawk. Newsletter WWGBP 23/24: 9-10.

In gevangenschap gekweekte Slechtvalken worden soms bij wilde Haviken in het nest geplempt (de jonge Haviken worden in andere haviksnesten bijgeplaatst), en door de pleegouders opgevoed en tot uitvliegen gebracht (cross fostering). Goedkopere methode dan de tijd- en arbeidsintensieve hacking methode. Is tot nu toe in Duitsland bij 14 paren gebeurd. Aanbevolen leeftijd om de jongen in haviksnest te dumpen wordt op 2-3 weken gesteld. In radius van 3-4 km moet geen ander bezet haviksnest zijn, om te voorkomen dat de valken na het uitvliegen tot prooi van het buurpaar worden. Al dit gehannes wordt uitgevoerd met het oog op conditionering van Slechtvalken op boomnesten, iets waarvan geen mens weet of dat zo werkt, noch of we daar blij mee moeten zijn als het lukt, noch of Slechtvalken überhaupt in boomnesten willen broeden als ze ook gebouwen of kliffen kunnen kiezen.

Uttendörfer O. 1997. Die Ernährung der deutschen Raubvögel und ihre Bedeutung in der heimischen Natur. AULA-Verlag, Wiesbaden. Herdruk van 1939-editie. 412 pp. ISBN 3-89104-600-6. DM 128,-.

De Aula-uitgeverij is begonnen met de herdruk van een aantal klassiekers op ornithologisch gebied

(eerder verschenen Handbuch der deutschen Vogelkunde, Rositten, Vom Vogelzuge in Rositten, die Rauchschwalbe en Die Entwicklung der Ornithologie). Het eerste boek van Uttendörfer mag in die rij niet ontbreken (zijn tweede, Neue Ergebnisse über die Ernährung der deutschen Raubvögel und Eulen, uit 1952, staat op de rol). Uttendörfer heeft het uitpluizen van braakballen en verzamelen van plukresten tot kunst verheven in een tijd dat afschot en maagonderzoek de geëigende manier van onderzoek was. Een tijd bovendien waarin alle kromsnavel als schadelijk werden gezien en dientengevolge werden uitgerooid. Per soort worden prooilijsten verschaft (vaak gesplitst naar nest of regio), bijzonderheden over jacht en plukwijze gegeven en tot dan toe bekende literatuur verwerkt. Het boek kent in hoofdlijnen twee ingangen: prooilijsten per roofvogel/uil, en omgekeerd zoogdieren en vogels als prooi van welke roofvogel/uil. Het vergt veel stamina van de lezer om zich door de eindeloze opsommingen heen te werken. De opzet is nogal rommelig (geen onderverdelingen, geen strakke opbouw van de teksten, ellenlange zinnen), maar wie die moeite neemt stuit op veel moois. Bedenk verder dat Uttendörfer alleen wilde laten zien wat roofvogels en uilen werkelijk aten. Je zoekt dus tevergeefs naar een meer ecologische benadering, zoals verband tussen prooiaanbod en prooikeuze, invloed habitat/weer op prooikeuze, jaarlijkse verschillen in prooikeuze (al wordt daar zijdelings aangerefererd ten aanzien van kruisbekinvasies en de vindkans als prooi bij Sperwers), enz. Niettemin een bijzonder boek, dat in geen enkele bibliotheek van roofvogelenthousiasten mag ontbreken. Alleen al de waanzinnige tabellen achterin (voedsel uilen, gesplitst naar locatie), de bijlage met foto's van stijlvol opgeplakte pluk- en prooiresten (zoals ook de Tinbergens dat deden in hun artikelen in De Levende Natuur in de jaren dertig) en de vele weetjes in de teksten (maar neem niet alles voor zoete koek aan!). De enige minpunten zijn de nepmanier van inbinden (ruggen van katerns weggesneden en pagina's gelijmd) en de prijs. Maar verder: genieten geblagen.

Viñuela J. 1996. Situación del Milano real (*Milvus milvus*) en el Mediterráneo. In: Muntaner J. & Mayol J. (eds.), *Biología y Conservación de las Rapaces Mediterráneas*, 1994: 91-100. *Monografías 4. SEO, Madrid.*

Populatie Rode Wouwen in landen rond Middellandse Zee neemt af. In oostelijke deel nagenoeg verdwenen, verder slechts 110-140 paar in zuidelijk Italië, dramatische achteruitgang op de eilanden (Menorca, Sicilië en Sardinië) en uitgestorven op Canarische eilanden. Belangrijkste oorzaken zijn vervolging en vergiftiging.

Viñuela J. 1997. Road transects as a large-scale census method for raptors: the case of the Red Kite *Milvus milvus* in Spain. *Bird Study* 44: 155-165.

Tellingen van Rode Wouwen langs wegen in Spanje vanuit de auto bleken een redelijk betrouwbare index van de populatiedichtheid te geven (werden vergeleken met broedvogelkarteringen en tellingen op slaapplekken), zowel in de winter als in de zomer. Dichtheidsberekeningen op basis van afstand van Rode Wouwen tot de weg (strip-telling) waren echter onbetrouwbaar, omdat Rode Wouwen zich concentreren langs wegen. Slaapplekstellingen in de winter in gebieden met een hoge dichtheid onderschatten de omvang van de werkelijk aanwezige aantallen, omdat territoriumbezitters niet naar een slaapplek gaan.

Viñuela J. & Ferrer M. 1997. Regulation of growth in red kites and imperial eagles. *Wilson Bull.* 109: 92-101.

Groei van tarsuslengte en gewicht van nestjonge Rode Wouwen en Keizerarenden werden bekeken in relatie tot het voorkomen van chemische stoffen in het bloed. Het lijkt erop dat soorten die veel variatie in de groei en resistentie tegen voedseltekorten vertonen beter in staat zijn om te gaan met een ongelijkmatig en onvoorspelbaar voedselaanbod dan soorten met een meer gelijkmatige groei. Dit verschil wordt aangestuurd door stoffen in het bloed, zoals alkali-fosfaten en urea.

Weber M., Fieber W. & Stubbe M. 1996. Das Greifvogelei als Umweltindikator - erste Ergebnisse aus Sachsen-Anhalt. *Populationsökologie Greifvogel- und Eulenarten* 3: 55-74.

Van Rode Wouw, Zwarte Wouw, Buizerd, Schreeuwarend en Havik werden resp. 53, 4, 7, 4 en 1 eieren onderzocht op 12 koolwaterstofverbindingen en op zware metalen. Alleen de kwikverbindingen lagen

over of aan de bovengrens van toelaatbare verontreiniging, met voor Havik zelfs de mogelijkheid van reproductiestoornis als gevolg hiervan.

Widén P. 1997. How, and why, is the Goshawk (*Accipiter gentilis*) affected by modern forest management in Fennoscandia? J. Raptor Res. 31: 107-113.

Havikpopulatie in Fenno-Scandinavië is in 1950-80 met 50-60% afgenomen. Deze afname liep parallel met een verandering in bosbouwmethode: aandeel oud bos nam drastisch af en fragmentatie nam sterk toe. Vermoedelijk werkte dit negatief uit op het prooiaanbod. Home ranges zijn groot (2000-6000 ha), en jacht vindt vooral in volgroeid bos plaats. Daar komt een afname in de populaties hoenderachtigen bij, een belangrijke prooigroep van Haviken.

Wright P.M. 1997. Distribution, site occupancy and breeding success of the Merlin *Falco columbarius* on Barden Moor and Fell, North Yorkshire. Bird Study 44: 182-193.

Studie naar Smellekens in 1975-82 en (intensiever) 1983-94, vergeleken met studies aan begin 20ste eeuw. Op Barden Moor toegenomen van 4 naar 5 paar (begin 20ste eeuw hier maximaal 4 paar), op Fell schommelend tussen 2 en 3 paar. Gemiddelde legselgrootte bedroeg 4.24 (n=82), gemiddelde datum van eileg was 10 mei, 85% resulteerde in minimaal 1 uitvliegend jong en gemiddelde productiviteit per paar was 2.9 (3.4 voor succesvolle paren).

Würfels M. 1996. Brutversuch einer Rohrweihe *Circus aeruginosus* im geschlossenen Wald auf einer Douglasie. Orn. Mitt. 48: 301-304.

Mislukt broedgeval van Bruine Kiek op 6.5 m hoogte in een douglasspar, nabij Keulen, in 1996. Vermoedelijk op oud buizerdnest (eieren op grond onder dit nest gevonden, en door Vos verslept en opgevreten).

Foto. Vier juveniele Sperwers (eentje niet zichtbaar), enkele dagen vóór uitvliegen, Volkstuin 'Rust en Vreugd', Amsterdam, 27 juli 1997 (Nirk Zijlmans). *Sparrowhawk nestlings, a few days before fledging.*

Overzicht van WRN-steunpunten en contactpersonen

Friesland

Jaring Roosma, Bakkerskamp 2, 8423 SB Makkinga. 0516-441879
Herman Dijkman, Schuur 35, 9205 BE Drachten. 0512-523369/525255
Klaas van Dijk, Postbus 1020, 9701 BA Groningen. 050-3182924

Groningen

Leon Luijten, Swikstellen 54, 9697 PZ Blijham. 0597-561987
Voor kiekendieven: Ben Koks, Bekemaheerd 129, 9737 PN Groningen. 050-5412646

Drenthe

Hans Dekker, Mortonhof 42, 7908 AP Hoogeveen. 0592-365555

Overijssel

Nico Driessen, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle. 038-4217166

Gelderland

Rob Vogel, Noorderstraat 63, 6953 CD Dieren. 0313-427524/024-6848111
Kees Hasenaar, Kieftveen 32-9, 3781 PP Voorthuizen. 0342-474600
Harrie Hees, Hoge Boeschoterweg 63, 3886 PP Garderen. 0577-461686/407248
Harry van Diepen, Troelstrastraat 2, 8161 DS Epe. 0578-615114 / 055-5492510
Bert Verboog, Molenbelt 67, 7241 JK Lochem. 0573-256654/299299

Flevopolders

Frank de Roder, Zwartemeerweg 20A, 8307 RP Ens. 0527-253040
Ton Eggenhuizen, Harpstraat 71, 1312 KH Almere. 036-5368474

NO-Noord-Brabant

Henk den Brok, Leharstraat 20, 5384 CS Heesch. 0412-453642
Toon de Smit, tel. 0493-493564
Vogelasiel Zundert, tel. 076-5974165

Zeeland

Inventarisaties: Henk Castelijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philippine. 0115-491846
Vervolging: Jan Wilem Vergeer, Postbus 334, 4460 AS Goes. 0113-230075 / 0164-250765.

Limburg

Piet Beckers, Overkwartier 14, 6065 CM Montfort. 0475-541629
Werkgroep Roofvogelbescherming Limburg, p/a Jo Erkens, Aldenhofstraat 79, 6191 GS Neerbeek. 046-4372839
(Noord-Limburg) Jos Custers, Venloseweg 61, 5993 PH Maasbree. 077-4653574

Utrecht

Hanneke Sevink, Van Brakellaan 8, 3742 MZ Baarn. 035-5421019 (Gooi e.o.)
Erwin van Maanen, Z. Parallelweg 142, 6812 BZ Arnhem. 026-4430941

Zuid-Holland

Rob Haan, Weerdestein 41, 3328 MK Dordrecht. 078-6174983/6213921
Ton Elzerman, Benedenrijweg 325, 2983 GE Ridderkerk. 0180-417154
(Krimperwaard, Alblasserwaard, Vijfherenlanden) Rudie Terlouw, Boezemingsel 58, 2831 XS Gouderak. 0182-374346/374976

Noord-Holland

Dook Vlucht, Nassaulaan 8, 1862 EJ Bergen. 072-5897778
Wieringermeer: Leon Kelder, Vlasstraat 35, 1773 AL Kreileroord. 0227-663528

Tekening omslag: Erwin van Maanen

Inhoud

- 3 Maria Quist: Intro
- 5 Kees van Scharenburg: Het Franse platteland: leuker dan je denkt!
- 7 Hans Dekker: Vale Gieren in Kroatië
- 10 Carole Vos: Havik (gedicht)
- 11 Jos Custers: Waarom wordt een roofvogel agressief
- 12 Gerard Müskens: Ontbrekende staartpennen bij Wespendienven *Pernis apivorus*
- 16 Ben Koks, André Straatsma en Rob G. Bijlsma: Gewone Wespen *Vespula vulgaris*, gif en een Wespendif *Pernis apivorus*
- 20 Rob G. Bijlsma, Willem van Manen en Henk Jan Ottens: Groei van hongerende Wespendienven *Pernis apivorus*
- 31 Rob G. Bijlsma: Zon-gedrag van een Wespendif *Pernis apivorus*
- 38 Onne de Vries: Koffietijd..., of hoe een kiekendif zorgt voor opgetogen verwarring
- 40 Rob G. Bijlsma: Veerafwijkingen bij nestjonge Haviken *Accipiter gentilis* veroorzaakt door 'Franse rui'?
- 42 Pieter de Haan: Het tragische leventje van Buizerd 6.089.202
- 44 Willem van Manen: Abominabel broedsucces van Buizerds *Buteo buteo* in Boswachterij Nunspeet in 1997
- 47 Peter de Boer en Hans Hut: Kunnen Boomvalken *Falco subbuteo* nestpredatie voorkomen?
- 52 Arie van der Linden, Gerard L. Ouweneel en Janus Verkerk: Roofvogeltellingen in de Hoeksche Waard in 1997
- 55 Sake de Vlas: Bosporusperikelen
- 57 Knipsels
- 59 Oproepen en mededelingen
- 63 Rob G. Bijlsma: Recente roofvogelliteratuur